

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Engelstoft, C. T.

Odense Byes Sognehistorie efter
Reformationen.

Kjøbenhavn : Bianco Luno, 1854

203 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

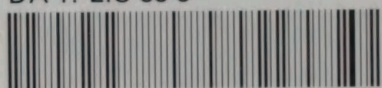
The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

33, - 223, - 8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 33 8°

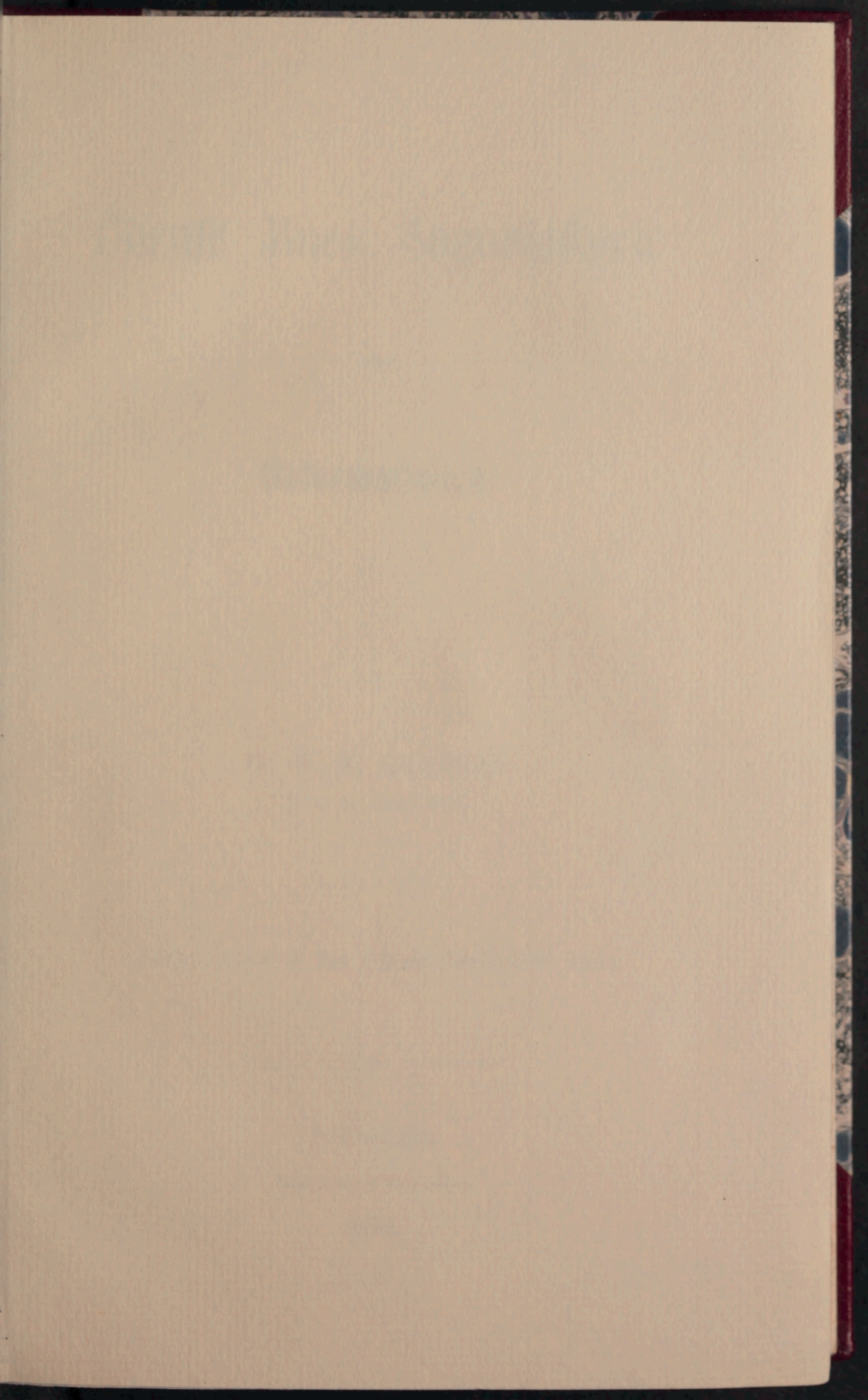

1 1 33 0 8 02463 2

REX/5

Odense Byes Sognehistorie

efter

Reformationen.

Af

Dr. C. L. Engelstoft,

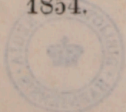
Biskop over Fyens Stift.

(Hærfælt af det historiske Tidsskrift 6te Bind.)

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bøgetrykkeri.

1854.

9368

Örskrift af den danske Historie

af

Historikeren

af

Dr. R. A. Borchgrevink

1875

(Givet af den danske Historie af Borchgrevink)

Kjøbenhavn

1875

Indhold.

Forord	S. 1.
------------------	-------

Indledning.

§ 1. Den catholske Cultus i Odense	2.
2. Reformationen i Odense	27.

Første Afsnit. St. Knuds Sogn.

§ 1. St. Knuds Kirkes Historie til 1618	38.
2. Albani Sogns Historie indtil 1618	50.
3. Graabroders Kirkes Historie	60.
4. St. Knuds Sogneskalds Historie fra 1618	67.
5. Det residerende Capellanies Historie	74.
6. Kirkebetjentene	78.
7. St. Knuds Kirkes nyere Historie	85.

Andet Afsnit. St. Hans Sogn.

§ 1. De kirkelige Embeders Ordning og de første Embedsmænd	89.
2. Kirketjenestens Udsøndring fra Klostret. Det kongelige Slot . .	99.
3. St. Hans Kirkes Historie	107.
4. Sogneskaldets Historie fra 1560	129.

5. Det residerende Capellanies Historie	144.
6. Kirkens Betjente i senere Tid	152.

Tredie Afsnit. Frue Sogn.

§ 1. Provstiets Oploesning	158.
2. Sognekalbets Historie til 1739	164.
3. Capellaniets Historie	171.
4. Sognekalbets Historie efter 1739	181.
5. Kirkebetjentene	183.
6. Frue Kirkes Historie	188.

Tillæg og Berigtigelser	202.
-----------------------------------	------

Forord.

En Byes Sognehistorie er ikke lidet forskjellig fra dens Præstehistorie; thi om den end i vidtløftigst Forstand kan siges at indbefatte denne, er det dog væsentligen et andet Synspunct, hvorfra den gaaer ud. Sognehistorien fæster Blikket paa den kirkelige Institution i dens Heelhed og i dens Forandringer gennem Tidens Løb; den omfatter saavel Sognekirken og alle Embeder og Betjeninge ved den som de Mænds Historie, der have virket i disse; men disse Mænds Personlighed og Levnet vedkommer strengt taget ikke Sognehistorien videre, end forsaavidt som de have virket der og havt Indflydelse paa Embedets Historie. Derfor er det nærværende Forsøg til en Sognehistorie for Odense Bye ingenlunde en Gjentagelse af hvad Bloch og Næraa have samlet i den fynske Geistligheds Historie 1ste Deel; thi disse Forfattere have deels kun havt Præsteembedernes Historie for Die, deels endog væsentlig behandlet denne fra det biographiske Standpunct, hvorimod i nærværende Forsøg den hele kirkelige Institution, som betegnes ved et Sogn, bliver Gjenstanden for Betragtningen, og det Biographiske om enkelte Kirketjenere kun vil blive berørt under Henviisning til disse Forfælgere omfattende Samling eller fuldstændiggjort med de Oplysninger, som jeg har været istand til at kunne tilføie. — En Sognehistories Plan forudsætter en Oversigt over Forholdene i den catholske Tid, fra hvilken Elementerne til den protestantiske Ordning hidrøre; vi forudsætte derfor en kort Fremstilling af Tilstanden i Catholicismens Tider og af Overgangen i Reformationstiden, og behandle derefter de tre Sognes Historie, som bleve organiserede efter Reformationen, i den Orden, hvortil den historiske Sammenhæng nærmest henviste: St. Knud's, St. Hans's og Frue Sogn.

Indledning.

§ 1. Den catholske Cultus i Odense.

Paa den Tid, da Christendommens Prædiken naaede de danske Der, i det 10de Aarhundrede, var Odense kun en lidet betydelig Bye; den laae den Gang for største Delen paa Aaens sydlige Bred omkring eller Øst for den Helligdom, der rimeligviis befandt sig paa det senere saakaldte Nonnehjergs Høider, hvor en befæstet Borg til Byens Forsvar afløste det hedenske Tempel.¹⁾ De nye Forhold, som Christendommen førte med sig, foranledigede eller vare samtidige med en langsom Bevægelse, hvorved Byen drog sig mod Øst og Nordøst hen i den Egn, hvor Møglebro (i: den store Bro, nu Frederiksbroen) samlede den gamle og den nye Bye, som reiste sig paa de nærmeste Høider paa Aaens nordlige Bred. Det var der, at den første christelige Kirke blev opført, indviet ligesom ofte de forstanlagte Kirker andensheds til Guds Moder, til Jomfru Maria. Frue Kirkes nuværende Bygning bærer ogsaa Præg af dens høie Alder, skjønt Steenbygningen først hidrører fra det 12te Aarhundredes sidste Deel (1184—87). Byen udgjorde den Gang kun det ene Sogn; Biskoppen, hvis Embede daterer sig fra 970—88, residerede ved den enten i den store Klækegaard, der senere kaldes Provstegaarden, eller i den særskilte Bispebolig, der senere forekommer paa Kirkegaardens sydlige Side og blev tilsidst skænket til Kirkens Skole. Heraf forklæres det grundløse Sagn, at Frue Kirke engang skulde have været indviet til St. Paulus, da det rimeligviis alene er en Fortolkning af Venærvælsen Palkirke, som er den

¹⁾ Dette og det Meste af det Følgende i dette Afsnit er øst af Bedel-Simonson's riigholbige Bidrag til Odense Byes Historie, som er udgivet i Odense 1841—44, da Samlingen desværre sluttede med 3die Bind's 1ste Hefte, ved Aaret 1600.

nordiske Oversættelse af Cathedral- eller Residentskirke.²⁾ Hvilke Reliquier der have forherliget den ældste Kirke, vide vi ikke; men de fabelagtige Sagn om den engelske Helgen St. Albans gjentagne Overførelse til Fyen lade formode, at Kirken ingen andre saadanne Helligdomme har besiddet, førend denne Helgens Been tilligemed St. Osvaldi virkelig engang i det 11te Aarhundrede kom til Odense. I det ellefte Aarhundrede tog Christendommens Indførelse nemlig ogsaa i Fyen ligesom i det øvrige Danmark en ny og kraftigere Gang ved den engelske Indflydelse, for hvilken da Danmark aabnedes. Det kan være uvidt, om den nævnte Reliquie kom til Odense med den første engelske Biskop Reinier, som tilligemed en Deel engelske Munk blev sendt af Knud den Store (1019—1030), eller med senere i Aaret 1032 ankomne Munk eller først ved Knud den Helliges Foranstaltning 1070 eller 1075. Det Sidste er det rimeligste, medens Rygtet og Dvsfet om disse engelske Helgene kan være kommet til Odense ved de tidligere Leiligheder. Men i ethvert Tilfælde er det vist, at Kirken i Odense ved Knud den Store fik en stor Deel engelske Benedictinermunk til sin Tjeneste, og da der ingen anden Kirke var, hvori St. Albans og Osvaldi Reliquier kunde henlægges, maae disse Helligdomme, da de kom, have været anbetroede Frue Kirke. Saavel derved som ved Kirketjenestens fuldstændigere Organisation ved de nævnte Munk hævede Odense Cathedralkirke sig til den Anseelse, der tilkom den som Stiftets Midtpunct og Hoved. Munkene kaldte sig efter den Kirke, ved hvilken de skulde tjene, Marianer, og udgjorde Kirkens geistlige Personale som andetsteds Dommherrerne,³⁾ og om end ikke alle Marianerne altid vare egentlige Præster, tilegnede deres Sam-

²⁾ Smids. 1ste Bd. 1ste H. S. 48. Dette urigtige Navn forekommer endnu hos Arent Berntsen.

³⁾ Daugaard om de danske Klostre. S. 35—36.

fund sig aldrig Character af et Benedictinerkloster, men beholdt stedse mere Characteren af en præstelig Embedsorden under en Provst i den store Provstiegaard, der formodentlig blev doteret af Regjeringen og derfor stedse stod under Kongernes Patronat og Forlehning.⁴⁾ Benedictinerenes Navn menes kun at have vedligeholdt sig i Navnene Pjentesdam, Pjentebro, Pjentemølle, som de formodentlig anlagde.⁵⁾ Men som en Stiftskirkes Geistlighed og en Biskops Raad kunde Marianerne have Udsigt til et Domkapitels Rettigheder, naar Bispestolenes Besættelse kunde, som det skete et Aarhundrede senere, undrages Kongerne; og som Byens eneste Præstesamfund kunde de have Krav paa at besætte og forserge alle Sognekirker, som senere kunde blive oprettede. Men vi skulle see, at Biskoppen skilte sig fra dem, og at det ei heller bestandig lykkedes dem at beholde hele Byen til deres Sogn.

Den nye Bye norden for Aaen trak sig imod Vest, i nær Tilslutning til Aaen, og lidt imod Nord og Øst omkring Frue Kirke; allerede 1073 siger Adam af Bremen, at Odense var en stor Bye og den største Handelsstad paa Den. Den havde imidlertid hverken noget egentlig Kloster eller mere end een Kirke. Imod den almindelige Orden fik den en ny Sognekirke først. Knud den Hellige foretog sig allerede før sin Thronbestigelse 1078 at opføre en ny Kirke for de engelske Helgenes Reliquier, almindelig kaldet St. Albani Kirke. Den blev bygget vestlig fra Frue Kirke paa den sydlige eller vestlige Side af det nuværende Torv, som var dens Kirkegaard; men det er vanskeligt at sige, om den laae nordligere end St. Knuds Kirke eller nærmere ved Aaen.⁶⁾ Den nye

⁴⁾ Det kaldes allerede en kongelig Forlehning 1262 (Ved. Sim. 1ste Vb. 2det H. S. 204), og vi skulle i det Følgende see, hvorledes det vedblev at være det bestandigen.

⁵⁾ Vedel Simonson a. Skr. 1ste H. S. 51.

⁶⁾ Vedel Simonson (a. St. S. 62) og Munne (St. Knuds Kirke i

Kirke var af Træ ligesom Frue Kirke dengang; men den samme Konge lagde ogsaa 1081 ved Siden af den Grunden til en Steenkirke, som skulde afløse Trækirken som en værdigere Bolig for disse Helligdomme. Denne Bygning kan derfor efter sin Idee ikke betragtes som en ny, tredie Kirke. Men den blev alligevel ved usforudsæete Begivenheders Mellemkomst den tredie Kirke, da den istedetfor de engelske Helgenes Reliquier modtog Kong Knuds egne Levninger og blev indviet til ham, som vi nedenfor skulle see.

Byens anden Kirke, St. Albani Kirke, blev indviet Jomfru Maria; den var en Filialkirke af Byens Sogneskirke og betjentes af det eneste Præstefamsund ved denne, der ogsaa vistnok allerede i længere eller kortere Tid havde bedet til St. Albanus i den gamle Kirke. Men den nye Kirke blev tillige indviet St. Alban og kaldtes almindeligt efter ham, medens den forblev i saa nær Forbindelse med den gamle, at de samme Geistlige betjente begge og kaldte sig nu snart Albaner, snart Marianer. Men ligesom den havde sine særegne Indkomster, som Kongen tillagde den eller forøgede af Kronens Byskat,⁷⁾ saaledes havde den ogsaa sit særegne Sogn før 1141,⁸⁾ og formodentlig var Sognetillaget tillagt En af Marianernes Samfund, som Provsten dertil bestemte.⁹⁾ Den fik flere og flere Præster, efter som Altere og Vicarier oprettedes i den,¹⁰⁾ og

Dense 1844. S. 2) antage det sidste; men det forekommer mig rimeligt, at Kirken laae lige est for det nordøstlige Hjørne af den nuværende St. Knuds Kirkegaard, det Eneste, der kan forenes med Dievidnet Elnoths Beretning, at St. Knuds Kiste blev ført til „den sydlige Kirke“, da det blev flyttet fra Albani Kirke til St. Knuds Kirke.

7) Af et Forlig sees, at den inden 1141 havde Kornindtagt og 4 M. af Byens Midsummersgjæld. Ved. Sim. af. St. S. 99.

8) Smst. S. 99 nævnes St. Albani Sognemænd.

9) 1403 nævnes Nicol. Clausen Præst ved St. Albani. Smst. 2det H. S. 91.

10) Der nævnes vor Frue Alter, (Ved. Sim. 1, 2, 39 og 119), Erasmi og Hellig Trefoldigheds Alter (164, 186), St. Gjertruds Alter (2, 1,

dens Træbygning afløstes i 12te Aarh. af en Steenbygning, som vel manglede de oprindelige Helligdomme, hvilke Dyrerne ødelagde ved Kong Knuds Drab 1086, men derimod havde en sikkrere Grundvold for sin Bestaaen i det største Sogn i Byen, for hvilket den var Sognekirke indtil Reformationen, og som endog indbefattede Landsbyen Hunnerup.¹¹⁾

Det varede meget længe, inden Byens tredje Sogn dannede sig; Byens Grændser mod Nord vare længe meget indskrænkede; dens Hovedgader vare Nedergaden og Allgaden, hvilken sidste strakte sig i en bugtet Linie fra St. Jørgens Port til det Sted, hvor nu Holzedore forener sig med Vestergade og Byens vestlige Port Holsterthor befandt sig; den løb saaledes gennem de to Stykker af Gaden, som i betydelig Afstand fra hinanden endnu bevare Navnet. Hvad der var Syd for denne Linie, var bebygget: Frue Kirkestræde hedte Giby Stræde, og Albani Stræde adskilte St. Knuds Kirke fra Albani Kirke. De store nord for denne Linie beliggende Strækninger, paa hvilke Graabroders og Sortebroders Klostre bleve anlagte, laae saa godt som ubebyggede eller dog udenfor Byen indtil det 13de Aarhundrede, og hvad der laae nordfor Byens Bæk og hvoraf netop det tredje Sogn dannede sig, var Morads og Strand, indtil Baldemar den 2den foretog Dæmningerne ved Stige. Det er Klostre, som væsentlig have bidraget til Byens Udvidelse og et af dem ogsaa til dette Sogns Tilblivelse.

119), Anthonii Vicarie (93), St. Carine Alter (143), og til disse føier en Optegnelse af Christen Povelssen (i Bispearch.) Hellig Tre Kongers Alter, hvis Guds Anna Marthin tog til sig (maaskee det, som 1347 hun kaldtes vor Frue Alter, Ved. Sim. 1, 2, 39), og et ubenævnt, som Mst. Joh. Balkendorph havde haft. Til de to første hørte de første Gilder i Byen, det elende Gilde og Røbmændsgildet.

¹¹⁾ Saaledes var det 1532 (Ved. Sim. a. St. 2det Bd. 1ste H. S. 188), og det er rimeligt, at det har været saaledes fra Liden for St. Knuds Kirkes Anlæggelse.

Vi kaste derfor et Blik paa Klostrenes Historie, og fores gennem denne til de øvrige Kirkers Oprindelse.

Den tredje Kirke, som tillige skulde blive Byens første Steenkirke, var vist nok bestemt til Sognekirke, nemlig for Albani Sogn; men den blev det ikke. Medens Bygningsarbejdet stod paa, vare ikke alene de Reliquier blevne ødelagte, for hvilke den var bestemt; men den dræbte Konges Minde havde tiltrods for Manges modsatte Dom snart i den Grad omgivet sig med Glandsen af hellig Grefsygt, at det syntes at ligge nærmest at forherlige hans Kirke med hans egne Levnin-
ger; det var en Livssag for det sig udviklende Hierarchie, som havde Folkestemningen imod sig, at opstille den faldne Konge som Martyr, og det gjorde ham til hele Landets fornemste Skytshelgen. Inden endnu Kirken selv var færdig, førtes hans Been, tilligemed hans faldne Broders, Benedicts, over i en Capelbygning paa Kirkens søndre Side 1095; de talrige Mirakler, der nu allerede forherligede Kirken, have vistnok ogsaa bidraget til Forøgelsen af dens Hjelpeskilder, om hvis Oprindelse man er uvidende. Ogsaa Kong Erik Giegod antog sig nu Kirkens Bygning og erhvervede Tilladelse til Broderens formelige Skrinlæggelse paa dens Alter, som skete 1100. Den blev indviet baade til St. Albanus og til St. Knud og desuden endnu til Jomfrue Maria, saaat den forenede begge de andre Kirkers Navne med sit særegne — til ikke liden Forvirring i Historien. Men spørge vi om Grunden til dette Særsyn, da finder det sin naturlige Forklaring deri, at den skulde have traaet istedetfor True Sogns anden eller Giliakirke, Albani Kirke, men deri ligger atter den Forudsætning, at den som Sognekirke maatte træde i samme Forhold til den gamle Kirke som Albani Kirke og betjenes af dens Præstefamfund. Dette var uidentivt ogsaa sket, dersom den virkelig var blevet en Sognekirke efter Bestemmelsen; men

det blev rimeligviis befundet lidet sømmeligt for St. Knuds Helligdom og Byens første Steenkirke at staae som Filialkirke under Frue Kirke. Den kom desuden i andre Hænder end i Marianernes. At allerede Knud den Hellige selv havde dannet et Munkesamfund ved Siden af Kirken, er meget tvivlsomt og ikke sandsynligt;¹²⁾ men Erik Eiegod modtog, samme Aar som Knud blev skrinlagt, 12 engelske Benedictiner fra Evesham. Disse skulde boe ved den nye Kirke, som Marianerne ved Frue Kirke, og dannede et Priorat for St. Knuds Tjeneste. Biskoppen tilraadte denne Institution, som er Begyndelsen til det store og rige St. Knuds Kloster, og Kong Eriks Eftermand tillagde 1107 Knudsbrødrene eller egentlig Kirken 20 Mk. af den fynske Skat og ligesaameget af den jydskke, og snart sluttede privat Godgjørenhed mod Brødrene og Stiftelser i St. Knuds Kirke sig til denne Begyndelse. Men om Sogn og Menighed er ikke Tale. Kirken var blevet en Klosterkirke eller en Kirke for den Slags Gudstjeneste, der pleiede at holdes i Domkirker. Denne forandrede Bestemmelse af Kirken i Forening med St. Knuds hellige Navn, Kirkens Anseelse og det nye Klosters Begunstigelse fra alle Sider drog Biskoppen selv over fra Frue Kirke: Knudsbrødrene fik Domcapitlets Ret at vælge Biskop 1139, og tilsidst flyttede (1308) Biskoppen sin Residents fra Frue Kirkes Nærhed over i Albani Sogn paa den østlige Side af denne Kirkes Kirkegaard (hvor nu Frøkenklostret ligger). Uagtet Marianerne

¹²⁾ At han skulde have stiftet et Munk- eller Præstesamfund ved den første Albani Kirke, er uden Beviis, da det derfor paaberaabte Forhold (Daugaard S. 284) finder sin Forklaring i denne Kirkes Stilling til Marianerne eller Albanerne ved Frue Kirke. Det er rimeligt, at Knuds fromme Ridtjærhed og enkelte engelske Munkes Ankomst hertil, maafløe i Anledning af Kirkebygningen, (saasom Elnoth 1083), kan være den hele historiske Grund, hvorpaa det hviler, at Beretningen tilskriver ham det Klosters Stiftelse, der kom til at bære hans Navn.

flere Gange gjorde tildeels voldsomme Forsøg paa at udøve deres formeentlige Ret som Domcapitel, forbleve Knudsbrødrene i Besiddelse deraf, dog uden at omforme deres Kloster efter Domcapitlens Organisation, med Undtagelse af den korte Tid, da Kong Christian den Første fortrængte de gamle Munkes ved regelbundne Chorherrer, som dog snart atter maatte vige Pladsen for hine. Byens Stifts Domkirke havde saaledes hverken Provst, Decanus eller Cantor, medens Sognegeistligheden i Byen vedblev at have sin Provst ved Frue Kirke.

Provstens Ret til at styre St. Albani Kirke blev, som man kunde vente formedelsk dens oprindelige paatænkte Identitet med den nye Kirke, ikke heller uanfægtet af det mægtige Kloster. Da dettes Kirke var indviet til Jomfrue Maria og St. Albanns foruden til St. Knud, laae deri allerede en Forudsætning om en Forbindelse, der maatte klares, og desuden var den nye Kirke efter sin Idee netop bestemt til at være Albani Sognkirke og at afløse Trækirken. Naar Bestemmelsen skulde opfyldes, maatte enten Albani Menighed overgives til St. Knuds Kirkes Præstestand eller Marianerne drage ind i denne med deres Sognemenighed. Formodentlig kunde man ikke enes om nogen af Delene, de tvende Albanikirker vedbleve at tjene to forskjellige Bestemmelser, og skjønt Albani Trækirke senere blev ombygget til Steenkirke, som St. Knuds allerede var, bleve begge staaende saa nær ved hinanden som ikke noget andet Sted to Kirker i Danmark. Det kom i Aaret 1141 til et Slags Forlig, som Kongen stadfæstede; baade en Korn- og en Penge-Indtægt, som forhen havde tilflydt St. Albani Kirke, blev tillagt Brødrene, imod at de opgave deres Krav paa nogen Ret over denne Kirke, og jo mere Knudsbrødrene hengave sig til det klosterlige Liv og saae deres Domkirke beriget med Alter og Messer, der kunde føde og sysselsætte dem, desto lettere

glemte de dens gamle Bestemmelse at være Sogneskirke. De dannede sig paa anden Maade en Giliamenighed efter deres eget Forbillede, idet de afgave Præster til det paa Nonnehjersget i det 12te Aarhundrede anlagte Nonnekloster.¹³⁾ Dette Kloster blev mulig stiftet af Erik Lam, der ombyttede Purpuren med Munkeskappen i St. Knuds Kloster og maaskee indrømmede Nonnerne den gamle Kongeborg paa dette Sted — hvoraaf de kaldtes Borgnonner, moniales de Burgo — og det lod sig da let forklare, at han stillede dette Kloster i nær Forbindelse med Knudsbrødrene, uagtet de ikke vare Benedictinernonner. Om denne Forbindelse vedblev, efter at Nonnerne i det 13de Aarh. vare forflyttede til Dalum og havde faaet deres egen Prior, er uvidt; men et Bink derom fra det 14de Aarhundrede synes det at være, at en Prior af Dalum 1340 i Forening med Frue Kirkes Præster gjorde Paastand paa Deel i Bispevalget, som om han betragtede sig som Medlem af St. Knuds Convent;¹⁴⁾ men da denne Ret blev frakjendt Prioren, er formodentlig ogsaa Dalum Kloster udtraadt af al Forbindelse med Knudsbrødrene. Derimod udvidede Klosteret sin geistlige Virksomhed til Landsbykirker, som bleve det skjenkede, saasom Fraugde, Steenløse, Ubberrød, Alsum og Særslev,¹⁵⁾ hvilkte det formodentlig lod betjene med Præster og Degnetjeneste af Munk i Klosteret og Disciple af dets Skole. I Byen selv dannede Klosteret kun en Menighed uden Lægfolk udenfor Klosteret; om de, der boede paa dets Grund i de Boder, som det udleiede, mulig hørte dertil, maa ansees for uvidt; men dersom Klosteret havde et Hospital, maae vel Lemmerne i dette tilligemed Lægbrødrene i Klosteret selv have udgjort Menigheden.

¹³⁾ Nonnerne havde deres Orden (s: Præstestand) og Bielse fra Knudsbrødrene og havde Ret til at benytte Klosters Mølle. V. S. im. a. St. S. 126.

¹⁴⁾ Smst. Det G. 31 og 41.

¹⁵⁾ Smst. S. 2, 12, 36, 55. Desuden havde det Nise paa Værpe (S. 68).

Kirken havde heller ingen andre Midler end Klostret og sine Stiftelser, der da meest maatte medgaae til Tjenestens Bed-
ligeholdelse; Biskopperne maatte derfor ofte, især formedelst
de hyppige Ildbrande, som overgik Kirken, komme Klostret til
Hjælp med Udskrivninger af Stiftets Kirker og Præster og
med Paakaldelse af den almindelige Godgjørenhed under Form
af Afsladsbreve til Domkirkens Reparation.

Efter St. Knuds Klosters Stiftelse forløb mere end
halvandet Aarhundrede, inden noget nyt Kloster reisties i Odense.
Byen led meget i det 12te Aarhundrede under vendiske Sørø-
verses Plyndringer og de indvortes Partikampe; Svend-
Grathe skal have omgivet den med flere Casteller; om det
gamle Nonnehjergs Borg var deriblandt, beroer paa Spørgs-
maalet, naar det blev til et Kloster; ligesaa uvist er det, om
denne Regent mulig anlagde den Kongsgaard, som afløste
denne. I Aaret 1154 havde Kongen en saadan udenfor
Byen (apud Othonas), og denne kan ligesaa godt være den
nye, der i det 13de Aarhundrede foresindes paa den nordlige
Side af Byen (det senere Graabrødre-Kloster), som den gamle
Borg paa Bjerget, og det er vel endog rimeligst, at det var
den nye, da den Kongsgaard, som 1279 blev skænket Graa-
brødrene, dog vel maatte have tjent Kongerne en Tidlang før
dette skete.¹⁵⁾

Det trettende Aarhundrede gav Klostervæsenet et heelt

¹⁵⁾ Bedel Simonson antager, at Kongeborgen apud Othonas 1154
har været Knud den Helliges paa Nonnehjerg (S. 113), og at senere
Kongen havde havt en Gaard inde i Byen paa Torvet, fordi der 1180
nævnes curia regia Othoniensis (S. 118), saaat først efter Branden
1247 den Kongsgaard skulde være opført, som Graabrødrene 1279 fik.
Men det synes mig at være usædvanligt at sænke Konge-
borgen mellem de to udenfor Byen, fordi der dateres fra curia Otho-
niensis 1180, allermindst da Kongsgaarden paa Graabrødre-Klosters
Plads laae Byen saa nær, at den lettelig kunde benævnes saaledes.

nyt Opsving: Tiggermunkene udbredte sig med en rivende Hurtighed over hele Christenheden; dog kom de først sildig til Odense. Vel ansættes et Dominicanerklosters Stiftelse allerede til 1227;¹⁷⁾ men enten er denne Beretning feilagtig, eller Brødrene atter have fortruffet, maaskee efter den store Ildbrand 1247; thi endnu 1268 var St. Knuds det eneste Kloster,¹⁸⁾ og efter dette Mår synes Franciscanerne at have etableret sig først. Kong Erik Blipping nærede en særdeles Indest for denne Orden: han skjænkede i Måret 1279 sin Kongsgaard til et Kloster og bestemte sig selv sit Hvilested i dets Kirke. Saaledes reiste sig Graabrødre-Kloster paa Byens nordlige Side mod Vest. Dets Grund strakte sig lige til Korsgaden og det senere stiftede Sortebrødrerklosters mod Øst, og blev senere bebygget til Klostersets Fordeel. Det selv omgav sig med Boliger for Fattige,¹⁹⁾ og en prægtig Kirke, i hvilken efter Kongernes Exempel de anseeteste Familier købte sig Gravsteder og stiftede Altare og Mæsser lige til Kong Hans og Dronning Christine 1513 og 1523. Efter denne Munkordens Bæsen skulde dens Kirke just ikke være nogen Sognelirke, og der er heller ikke Spor af noget Graabrødre-Sogn før Reformationen; men vel har mulig Beboerne af Klostersets Boder og Grunde udgjort en Slags Menighed omkring Klosterpræsterne.

Med dette Klosters Stiftelse opgav saaledes Kongen sin Bolig i Odense; udentvivl reistes snart efter den nye befæstede Borg paa Næsbyhoved Banke, som forekommer 1337, og

17) Daugaard S. 305.

18) Ved. Sim. a. St. 1ste Bd. 1ste H. S. 144.

19) Leieboder omtales (V. Sim. 2, 1, 123—24), og de Fattige i Graabrødrerkloster og paa Kirkegaarden nævnes ofte i Dronning Christines Regnskabsbog (Smstb. S. 85, 86, 92, 97), og dermed kan ikke menes Tiggerbrødrene selv, thi de bleve ganske anderledes regalerede af den fromme Dronning.

naar Kongen vilde opholde sig i Byen selv, har han formodentlig glæstet Knudsbrødrene, der allerede tidligere (1180) vare pligtige at underholde 10 Heste for ham, naar han boede paa sin egen Gaard, og i hvis Kirke Kong Erik Men ved udstedte et Diplom 1299, eller andre Klostre eller Bispen.²⁰⁾ Kronen synes kun at have beholdt en Grund i Byen, som maaskee forhen havde hørt til det bortskjænkede Slot, vest for Knudsklosteret i Egnen af Horsetorvet.²¹⁾ Dette forklarer, hvorfor netop der senere reiste sig den saakaldte Dronningegaard, hvoraf Clara Kloster blev stiftet og som omfattede saavel den nuværende Bispegaard og Tugthuset som ogsaa Haver længere mod Vest ved Aaen.

Omtrent paa samme Tid som Franciscanerne fik ogsaa den anden Tiggerorden sit Kloster paa Byens Nordside, østlig for hine. Sortebrødre Kloster laae indenfor Byens Bæk, men havde udentvivl ogsaa Grunde nærmest udenfor samme, saasom Sortebrødreleken, hvoraf den senere over Bækken krydsende Sognegrænse mellem True og St. Hans Sogn maa forklares. Det havde en anseelig Kirke, St. Peders Kirke, i hvilken dog Begravelse synes at have været mindre søgt end i Graabrødre Kirke, og maaskee Boliger for fattige paa Kirkegaarden.²²⁾ Ikke heller denne Klosterkirke dannede noget Sogn anderledes end Graabrødre Kirke.

Et tredje Kloster og Hospital havde eller fik Ødense paa samme Tid udenfor Pjentebro og Mølle: en St. Jørgens Gaard, som første Gang nævnes i et Testament af 1295,

²⁰⁾ Vi finde saaledes Kong Erik holde Rytterthing i Sortebrødre-Kloster 1426, Kong Christian den Anden 1520.

²¹⁾ 1443 bortskjænkede nemlig Kong Christoffer en Kronens Toft og Grund med Huus og Gaard paa Horsetorvet. Ved. Sim. 1ste Bd. 2det H. S. 129.

²²⁾ Fattige i Sortebrødre-Kloster og paa Sortebrødre-Kirkegaard omtales i Dronning Christines Regnskabsbog. Ved. Sim. 2 B., 1, S. 92, 94.

hvori det betænkes med en Gave af tre Mark under Navn af „de Spedalske“. Men det var ikke et Sygehuus alene; det var tillige et Kloster²³⁾ og havde et Capel, i hvilket den kongelige Lehnsmænd, som fik det i Forsvar, skulde opretholde Gudstjenesten²⁴⁾ og som var indviet til St. Laurentius.²⁵⁾ Lehnsmændene var i Almindelighed en kongelig Tjener eller en Borger, som Regjeringen dermed gav nogen Fordeel, og Stiftelsen var da væsentligst at betragte som et Fattighuus. Det modtog alle fromme Gaver, og Dronning Christines Regnskabsbog viser, at hun ogsaa lod offere til St. Jørgen.²⁶⁾ Om et Sogn kan der ikke være Tale.

Det nyssnævnte Testament af 1295 nævner ved Siden af alle de Kirker og Klostre, vi hidtil have omtalt, ogsaa for første Gang St. Michaelis Kirke, den samme som i tidligere Tider almindelig er blevet kaldet St. Hans Kirke, Byens tredje Sognekirke. Den fik ligesom Albani og Frue Kirke to Mark, medens Klosterbrødrene og Domkirken fik betydeligt Mere. St. Michaelis Kirkes Oprindelse og ældste Historie er ligesaa dunkel som Sognets. Efter dens Navn i dette Document hersker en fuldkommen Tausshed om den i 118 Aar, og det eneste Spor af dens Tilværelse igjennem det hele 14de Aarhundrede er det stumme og dunkle Vidnesbyrd, som indeholdes i en Steen, paa hvilken der staaer indhugget anno Domini 1330 in die nativitatis Christi, medens alle andre Kirker i Byen jevnlig forekomme i Historien. Men i det femtende Aarhundrede sees den at have taget magtigheden til i Anseelse og Velstand: den fik sine Klokker eller fem nye Klokker

23) 1464 betænkes saavel St. Jørgens Kloster som dets Hospital med Forbegods. Ved. Sim. a. St. 1ste D. 2det H. S. 167.

24) I Lehnsbrevet af 1525 til den kongelige Provst ved Frue Provsti nævnes dette Vilsaar; i de ældre omtales kun de Syges Forsørgelse.

25) Blich spenske Geistlighed S. 586. Jfr. om Veligheden Vedel Simonson 1ste Bd. 1ste H. S. 197.

26) Ved. Sim. 2, 1, S. 108.

1404, 1413 (ell. 1443), 1450, 1454 og 1496; den havde da et Johannes Evangelistes Alter, som 1413 modtog en betydelig Dotation, et Hellig Kors's Alter, ved hvilket et stort Vicarie oprettedes 1427, et St. Salvators Alter, St. Annæ, Dorotheæ og fl., den fik et Andreæ Alter 1433 i et af Stifteren tilbygt Capel og desuden et dobbelt Capel 1464,²⁷⁾ og den synes ogsaa at have havt et særligt Alter for St. Hans's Hoved, paa hvilket Dronning Christine oftere den 29de Aug. lod lægge sit Offer.²⁸⁾ Paa samme Tid begynde Begravelserne i denne Kirke, og Adelsmænd fra Landets forskjellige Egne søgte dertil i det 15de Aarhundrede, saasom især Familien Schinkel, Rønnow, Podedbusk o. fl. Bistnok tyder denne hele Række af Begivenheder mere paa den Slags Herlighed, der tilflød en Kloster eller Domkirke, end paa en Sognekirkes Vilkaar; men alligevel forekommer nu endelig ogsaa 1468, 1479 og 1485 St. Michæls Sogn og omsider ogsaa 1532 St. Hans Sogn som Betegnelse af Huses Beliggenhed.

Det er ikke uventet, at St. Michæls Kirkes Historie bærer Præg af en Klosterkirkes; thi den var forbundet med Johanniternes Kloster, St. Hans Kloster, som i Catholicismens sidste Tider havde hævet sig til Rigdom og Anseelse. Men det maa mere forundre, at denne Klosterkirke var en Sognekirke, og det er ikke muligt med afgjørende Visshed at paavise Oprindelsen til denne Dobbeltthed i dens Bestemmelse. Enten maa den have været først en Sognekirke, der blev overdraget Korsbrødrene som Frue og Albani Kirke Marianerne, eller den maa være oprindelig en Johanniterkirke, der i Tidens

²⁷⁾ Alt af Pal. Müller om St. Hans Kloster i Odense 1831. En haandskreven Fortegnelse over Vicarierne (i Bispe-Archivet) tilføjer et Hellig Tre-Kongers Alter og de Gylbensfjærners, som vedkommende Adelsmænd havde taget til sig.

²⁸⁾ Ved el Simonson a. St. S. 98. (Ogsaa i St. Knuds Kirke opføres til St. Knuds Hoved smst. S. 96 og 118).

Løb ſamlende et Sogn omkring fig. Hiſtorikerneſ Meninger om dette Spørgſmaal ere forſkjellige;²⁹⁾ jeg troer, at overveiende Grunde tale for den førſte, men de afgjøre dog ei Spørgſmaalet.

En Michels Kirke ſynes vel ved Navnet ſelv at viſe hen til de chriſtelige Ridderes Helgen og paa Kirkens øſtlige Ende ſees Johanniterforſet i Muren. Men ligesom dette Kors kan hidrøre fra ſenere Tider ſaavelſom de andre hellige Steder og Ting i Kirken, ſaaledes kan Kirkens Indvielfe til St. Michael ikke være afgjørende Beviis, ligesaa lidt ſom det Factum, at ſamtliche øvrige Johanniterhuſe i Danmark rigtig nok ſynes at have opført deres Kirker ſelv: de bleve ikke Sognekirker ſom denne. Ikke heller kan Bygningens Ælde afgive noget Beviis, thi idet den viſtnok bærer Præg af at tilhøre det 13de Aarhundrede, i hvilket den ogſaa (ſom anført) nævnes, kunde den netop derved lettelig blive ældre end Kloſtret eller dog ældre end Kloſtrets Belmagtsdage. Det betydeligſte Beviis for denne Mening maatte derimod ſøges i den mærkelige Omſtændighed, at St. Hans Kirke ved og efter Reformationen ikke beſindes i Beſiddelse af nogen Tiende af Sognet, men dette kan dog mulig forklares af dens ſenere Forbindelſe med Kloſtret og af dettes Forhold til Sognet.

Thi paa den anden Side tale end ſtærkere Grunde for, at Kirken oprindelig har været en Sognekirke: den nævnes i det omtalte Teſtament 1295 ſom den ſidſte blandt Sognekirkerne; Gaver uddeles til „Minoriterne“, i hvis Kirke Giveren vilde begraves, til „Prædikebrødrene“, til „de Spedallſke“ og til de fire Kirker, og det hedder ikke her, ſom ved Kloſtrene, at den gives Korsbrødrene, men „St. Michels Kirke“, ſom om den ikke dengang liig hine havde været i Kloſterbrødres

²⁹⁾ Wedel Simonſen antager den ſidſtnævnte Mening (a. Skr. 1ſte Bd. 1ſte H. S. 178), Paſuban Müller (Om St. Hans Kloſter i Ldenſe S. 7) den førſtnævnte.

Berge og Cie. Desuden er St. Hans Klosters Eksistens paa den Tid meget uvis: den første Gang St. Hans Brødre nævnes, er i Aaret 1280, da Byens Magistrat skænkede dem Græsgang for deres Creaturer i Aalysken; men de nævnes saaledes kun som en fattig Forening af Brødre snarest som Hospitalsbrødre, og af et St. Hans Kloster forekommer det første Spor først i Aaret 1329, da det fik Gods i Brylle og Bryllefang.³⁰⁾ Og saaledes er det overhovedet denne Munkes ordens naturlige Historie, at, medens Ridderne kæmpede for Christendommen i Palæstina og Levanten, drog de tjenende Brødre omkring, forat samle milde Gaver til deres Understøttelse, og nedsatte sig paa et og andet Sted for under varigere Form at drive Indsamlingen til det almindelige Formaal. Omvankende Udsendinge og Prædicanter givde de første Spor af Johanniterordenen i Danmark: Absalon klagede over nogle Saabanne og omtalte, at en Kirke var blevet dem overladt, hvis Præst de derefter havde mishandlet,³¹⁾ og Abbed Vilhelm lyfte i Byen efter en af sine Munke, som havde slaget sig til Johannes's Hospitals Brødre for at befrie sig fra det regelsbundne Liv.³²⁾ Maaskee var her i Byen 1272 en Ridder, som i Østerlandet havde deeltaget i Johanniternes Bedrifter; thi i dette Aar skænkede Ulf med Tilnavn Sab (paa Hebraisk og Arabisk en Ulv) noget Gods til Johanniterbrødrene i Antvorskov, men denne Donation er da et Beviis for, at endnu intet Johanniterkloster var stiftet ved Odense. Men ligesom de allerede havde etableret sig i Antvorskov i det 12te Aarh., saaledes have de ogsaa i det 13de Aarhundredes Slutning begyndt at samle sig i Odense; men det gaaer med dette Kloster

³⁰⁾ Jfr. Paludan Müllers ovennævnte Afhandling om dette Klosters Historie i den catholske Tid.

³¹⁾ Daagaard S. 15 (Suhm 8, 432).

³²⁾ Bebel Simonjen a. St. 1ste Bd. 1ste H. S. 135.

ſom med alle danſke Johanniterkloſtre, at Stiſteren og Stiſteſeſtiden er ubekjendt, en naturlig Følge af den ſuccesſive Dvergang fra omreiſende Indſamlere til ordnet Kloſtersſamfund. Det er rimeligt, at da Ordenen her i Landet ingen Riddere havde, men kun middelbart ſkulde tjene de frigerſke Formaal, har den begyndt med Ordenens fredelige Gjerning, der paa alle Steder var vel ſeet og fornøden, nemlig med at anlægge Hoſpitaler. Vi finde ogſaa et ſaadant Sygehuus paa St. Hans Kirkegaard og et i ſamme indrettet Kapel, ſom maaffee var St. Jørgen indviet,³³⁾ og det er høiſt ſandſynligt, at dette kan have dannet den ringe Begyndelſe til det ſenere rige Kloſter og banet dette Veien til at erhverve St. Hans Sogns Kirke, ſom endnu 1295 kun var en Sognekirke i Byen. Naar og hvorledes den er blevet dem overladt og overgivet til Korbødrenes Præſter, er viſtnok umuligt at ſige. ſkulde Marſtallet paa Stenen 1330 være ſat til Minde om denne Dvergang? ſkulde Ridderordenens Privilegium at holde Gudstjenefte under Interdict have anbefalet Johannitpræſterne i Aarene 1303—5? eller ſkulde forſt Kloſtrets kraftfulde Dykkomſt i det 15de Aarh. have ſaaledes fordunklet Sognegeiſtlighed, at den veeg Pladsen for Kloſtrets? Før 1408 har uden tvivl Dvergangen fundet Sted, da Indſkrivten paa en Liigſteen af dette Aar ſlutter med at bede „alle Guds Tjenere“ at bede for de Afdøde, ſom om Kirkens Geiſtlighed da udgjorde et talrigt Samfund.

Men naar ikke Kloſteret har bygget og ſtiftet Kirken, ſpørges, hvorledes den da er blevet til i det 13de Aarhundrede, og det er ikke let at beſvare dette Spørgſmaal uden at

³³⁾ St. Hans Hoſpital eller Sygeſine nævnes 1503, 1505 og ſgg. Capellet nævnes 1506, 7 og 10 og betænkes af Dronning Chriſtine aarlig paa St. Hieronymi Dag (Wed. Cim. 2den D. 1ſte S. S. 103, 106 og 117).

stode paa nye Vanskeligheder. I Midten af det trettende Aarhundrede begyndte vistnok Byen at udvide sig mod Nord efter den store Ildbrand 1247; Dæmningerne ved Stige, gjorde nu dette Terrain beboeligt; men den hele Bebyggelse af dette Qvarter er dog saa nær knyttet til St. Hans Kloster og spores først saa seent, at man vanskelig kan forestille sig, at den allerede inden 1295 skulde have krævet en Kirkes Opførelse. Desuden dersom denne var udgaaet fra Borgerne eller fra den kirkelige Omsorg for Byen, maatte man deels antage, at der var blevet nogen Tiende tillagt Kirken, deels forudsætte som Selsfølge, at den var blevet underlagt Byens Provstie (ved True Kirke) og anbetroet Marianerne, som vare Byens Sognegeistlighed; men saadant er ikke Tilfældet, ikke engang saameget Spor deraf forefindes, at St. Michels Kirke skulde have baaet Marias Navn tillige som de andre Kirker i Byen. Disse Betæneligheder ere saa vægtige, især for Den, der betænker St. Hans Sogns langsomme Fremvæxt i det 14de og 15de Aarhundrede, at man maatte mistvivle om at forklare denne Sognekirkes Tilblivelse paa denne Maade.

Jeg skal vove en Formodning, som kan høre de fleste Vanskeligheder og stemmer med Tidernes Vilkaar. I Aaret 1279 havde Kongen bortstjænket sin Kongsgaard, snart efter hæver sig Næstbyhoved Slot som Lehnsmandens Residents og Kongens Opholdssted, et Slot, der baade var stærkt besættet og af en meget anseelig Bygning. Man finder senere (saasnart Kirkens og Klosters Historie bliver noget bekendt), at Lehnsmanden paa dette Slot stod i det særegne Forhold at være St. Hans Klosters Skytsfoged eller Præfect — et Forhold, der ikke ellers forekommer ved noget Johanniterkloster. Det lod sig let forklare ved at antage, at Kongen havde bygget Kirken samtidig med Slottet, maaskee for at den skulde være Slottets Sognekirke og tillige Sognekirke for den Deel

af Byen, der vilde nærme sig Slottet, og at Kongen da enten strax eller i Tidens Løb havde overgivet Kirken til de Korsbrødre, der nedsatte sig paa dette Sted. Det blev da en Stiftelse, der meget lignede Odenses ældste Sognekirke, over hvilke Kongerne vare Lehnsherrer, idet de gave Provstiet over dem i Forlehning, ligesom de her gave Johanniterkirkens Præstefab en Skjtsfoged i den kongelige Lehnsmænd paa Slottet. Det stemmer ogsaa godt med hvad man ellers veed om det nye Sogns Bebyggelse: de to Kræfter, som derved vare virksomme, vare nemlig Klostret og Kongens Nærhed; de fleste Adelsmænds Gaarde fandtes fra 15de Aarhundrede paa den senere Nørregade, som synes at have heddet Kongens Gade eller Kongens Algade, da den endnu paa Grundtegningen af 1593 kaldes *via communis regia*.³⁴⁾ Ogsaa den Standsning i dette Forehavendes Fremgang, som synes at være indtraadt i det 14de Aarhundrede, finder sin Forklaring i den fremmede Regjering, som for en lang Tid fortrængte den danske ved Holstenernes Besiddelse af Odense, Næsbyhoved og hele Byen. Dronning Margrethe optog derimod Forgjængernes Plan, indskrænkede Næsbyhoved Søe og anlagde den gamle Landevei (Jordbroen) med Dronningebroen,³⁵⁾ ligesom Erik af Pommern stræbte at drage Adelen til Byen og indlagde der de stettinske Herrer med Soldater og Bagt.³⁶⁾ Muligt er det da ogsaa først i de samme Tider (navnlig da i Dronning Margrethes), at Johanniterpræsterne have faaet St.

³⁴⁾ Denne Tegning af Byen findes paa Odense Raadstue. Nørregade nævnes vel 1458 (Bedel Sim. 1ste Bd. 2det H. S. 148); men det synes, at Overgaden dengang bar dette Navn som den nordre Algade, thi Thagelykken laae fra Sortebrødrerkloster til denne *via communis aquilonaris* (Smid. 91), og en Gaard, som laae lige Syd for St. Hans Kirke, siges ikke at ligge paa Nørregade (Smid. S. 156).

³⁵⁾ Bedel Simonson Borgruiner 1ste H. S. 37.

³⁶⁾ Bed. Sim. Odense Byes Hist. 1ste Bd. 2det H. S. 121.

Michels Kirke, der i saa Fald indtil da kunde have været forsynet af kongelige Capellaner under Lehnsmændens Patronat.

Men hvorledes det nu end forholder sig med Oprindelsen af den Forbindelse, hvori St. Michels Kirke kom til St. Hans Kloster, saa er det vist, at denne Forbindelse bestod i det 15de Aarh. til ikke liden Gavn for Klosteret og til Kirkens Forherligelse efter den Tids Maade. Hvad der blev skjænket for Begravelse (Sjælegave), tilslød Klosteret og blev i Almindelighed ogsaa af Giverne udtrykkelig tillagt dette; Kirken havde ingen særlig Eiendom, undtagen forsaavidt Noget var tillagt et Alter eller Vicarie i Kirken for den Tjeneste, som derfor blev forrettet af den dertil bestillede Broder; men den vedligeholdtes og forskjønnedes ogsaa af Klosteret og dets Belyndere uden Krav til Menigheden og uden Hjælp af Afskedsbreve til dens Fordeel. Paa Kirketjenestens Løn var ogsaa uden tvivl Skolen beregnet, som vel først findes omtalt 1447, da der blev truffet Overenskomst om dens Forhold til de andre Skoler i Byen,³⁷⁾ men som Klosteret vel allerede tidligere havde anlagt; den forsynede Kirken med Degne og Bælgetrædere, hvilke Dronning Christine ogsaa pleiede at betænke i sin store Godgjørenhed.³⁸⁾

Foruden Kirken havde Klosteret ogsaa et Hospital, som laae paa Kirkegaardens nordre Side mod Øst, „St. Hans Hospital eller de Syge paa St. Hans Kirkegaard.“ Skjønt det ligejaavel som Kirken tilhørte Klosteret, havde det dog tillige sin særegne Eiendom og Indtægt,³⁹⁾ og en af Klosterets Priorer

³⁷⁾ Dette Document findes hos Paludan Müller, (S. 8, berigtiget S. 14) som ogsaa først har havet al Tvivl om dets rette Datum.

³⁸⁾ 3 Aaret 1504 skjænkede hun Degnene af St. Hans Skole St. Mortensdag 23 B. og 3die Juledag 1 Mk. (Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 88—89 jfr. S. 87, 92, 107), og hun selv holdt ogsaa en Dreng i denne Kirkeskole (smst. 108—9).

³⁹⁾ Det betæntes særstilt i Testament af 1503 (Ved. Sim. 2den D. 1ste

tillagde det 1503 en fast aarlig Provision af Klostret, foruden hvad det dagligen efter god Sædvane fik af Kjelder og Støgers.⁴⁰⁾ At dette Sygehuus ogsaa havde et Capel, er forhen omtalt. Ved Siden af dette (vestlig) laae et andet stort Steenhuus, hvis Forbindelse med St. Hans Kloster var losere: det var et Hellig Geistshuus, som med Pave Sixtus den Fjerdes Tilladelse blev stiftet 1478 og synes at have staaet under det kort forhen oprettede store Hospital og Kloster ved Gaaborg.⁴¹⁾ To Raadmænd i Odense stiftede det og have formodentlig affjøbt Klostret Gaarden eller Grunden. Det var for fattige og syge Pilgrimme, og mangler ikke i den fromme Dronning Christines Regnskabsbog, naar hun betænkte baade de Fattige i Sygehuset og „paa Kirkegaarden“, ligesom hun ogsaa lod offere 5te Paaschedag i „Hellig Geists Huus paa St. Hans Kirkegaard.“⁴²⁾ Det har altsaa ogsaa havt et særligt Capel, hvoraf der iøvrigt ikke forekommer noget andet Spor. Endelig befandt sig Boder, Leiehuuse for fattige Folk, paa St. Hans Klosters Kirkegaard, saaat Klostret paa den ene Side var omgivet med mange Vidnesbyrd om christelig Godgjorenhed, medens det seet fra den anden Side mere havde Stikkelse af et Herresæde.

Klostret laae fra Vest og Nord omgivet af Abildgaarde, Humlegaarde, Eskehøve, Kaaugaard, Umpehave, ud imod vidt-

H. S. 77) og af Dronning Christine (Smstb. S. 93, 101, 104, 106) og 1530 (S. 183).

40) Vedel Sim. 3die Bd. S. 153. Det havde ogsaa Tilliggende i og udenfor Byen (K. Christ. 3. Gavebrev af 1540 s. nedanf.)

41) Prioren for dette samtykkede nemlig i dets Stiftelse (Ved. S. 2det Bd. 1ste H. S. 1).

42) Smstb. S. 104.

43) Smstb. S. 95. (Ogsaa tre andre Gange omtales Løffer i Hellig Geists Huus i Odense, S. 86, 92 og 98, men dermed menes rimeligviis det andet Hellig Geists Huus ved Bythinget).

strakte Marker og Enge, som det efterhaanden havde samlet, og som grændsede til Næsbyhoved Slots Marker; det havde Teglggaard, Skove, Agerland, Enge baade i Nærheden og spredte over Landet; det eiede Bondegaarde, Gadejord, Møller, Fiskeriet, og Kjøbstedgaarde, Grunde, Boder og Jordskyld i Byen, og Landsfoguet Høiby tilherte det, saaaat Prioren med Kongens Stadsfæstelse kunde tillægge en Klosterbroder det som Sognepræst.⁴⁴⁾ Det er interessant i dette Klosters Historie at see, hvorledes en saadan udbødelig Eiendomsbesidder, som en drifstig Munkecolonie, kan samle i Tidernes Løb: den faaer ingenlunde Alt i Gave eller i Betaling for Gudstjeneste og Afsoning; den samler i det Smaa, har altid Smaasummer at laane ud, den sætter Alt i Jordegods og sælger aldrig; den kjober for halv Priis, thi det Halve betales i Møsser og anden aandelig Mønt; den udlaaner en liden Sum i en Ager, Skov eller Eng, et halvt Aarhundrede efter har den Sameie eller Lod i dette Pant, og tilsidst eier den det alene.⁴⁵⁾ Christian den Andens Lov, til at forhindre Kirken i at samle alt Landets Jordegods, var ikke uden Grund.

Det egnede sig saaledes ogsaa til at modtage Kongen, der siden 1279 ikke havde nogen Kongsgaard i Byen. I Almindelighed tog han vel Bolig paa Næsbyhoved Slot, som Kong Hans elskede saa høit, at det efter ham skal være kaldet Hansborg, og i Byen toge de vel og i Reglen Natteleie i Provstegaarden og holdt Retterthing i Sortebrodre Kloster; men i det 16de Aarh. holdt de ogsaa Forsamlinger i St. Hans Kloster,⁴⁶⁾ og de sidste Konger ser Reformationen lode

⁴⁴⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 187.

⁴⁵⁾ See Exempler i Pal. Müllers St. Hans Kloster i Ødense.

⁴⁶⁾ Actstykker til Oplysning om Danmarks indre Forhold udg. af Byens lit. Selskab 1ste Saml. S. 153.

sig beværte der af de fra Landet dertil beordrede Lehnsmænd.⁴⁷⁾ Dronning Christine, som boede i Odense, tilbragte engang en Paaſke i St. Hans Kloster.⁴⁸⁾ Da nu i Grevens Feide Næsbyhoved Slot var ødelagt i Bund og Grund, forlagde den huusvilde Lehnsmænd, som Klosters kongelige Præfect, faare naturligen sin Residents dertil 1534.

For Odense Sognehistorie er det da Resultatet, at Byens tredie Sogn havde en Kirke, som ved Reformationen ikke behøvede at skænktes Sognet ved en særlig Act, men som dog egentlig tilhørte en offentlig Stiftelse og baade kunde have Fordeel og Skade af denne sin Stilling.

Dersom vi skulle danne os et fuldstændigt Billede af Odense Byes hellige Steder før Reformationen, maae vi endnu tilføie, at Byen havde et andet og ældre Hellig Geists Huus end det nys nævnte; det laae paa Korsgadens søndre Side øst for Bythinget og havde en Kirke, i hvilken Kong Hans 1497 holdt Ret.⁴⁹⁾ Naar det var stiftet, vides ikke; men allerede 1438 forekommer en Præst og den Helligmands Huses Forstander.⁵⁰⁾ Dronning Christine offrede der St. Bartholemæi Dag og Anthoni Dag⁵¹⁾, og det nævnes endnu som skattefrit Huus 1543, men ellers gif det efter Reformationen ind under Graabrødre Hospital, og Bygningen blev senere privat Eiendom. Kirken omtales ikke efter Reformationen.

⁴⁷⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. 134, 136 jfr. 167. En enkelt Gang logerede Christian den Anden ogsaa i Dronningegaarden 1523.

⁴⁸⁾ 1510. Smstid. S. 117.

⁴⁹⁾ Smstid. 2det Bd. 1ste H. S. 52 ff. om Veliggenheden S. 2 og 1ste Bd. 2det H. S. 176 og 2det Bd. 1ste H. S. 12.

⁵⁰⁾ Smstid. 1ste Bd. 2det H. S. 123 (altsaa før 1468, som antages for første Spor S. 186).

⁵¹⁾ Smstid. 2det Bd. 1ste D. S. 86, 92, 98.

Endnu nævnes St. Gjertruds Capel udenfor Odense 1505⁵²⁾ og det Sygehuus, hvortil det hørte, har formodentlig ligget mod Nord, Vest for Graabrødre Hospital, hvor ogsaa en Gade endnu bærer Navnet. Men i saa Fald var der endnu, foruden flere St. Gjertruds Altene, en anden St. Gjertruds Helligdom, Øst for Hisketorvet, paa Overgaden, egentlig et Gilde, men hvis Huus i tidligere Tider 1593 endnu kaldtes St. Gjertruds Kirke.⁵³⁾ Endelig fik Odense i Catholicismens sidste Tider, efterat allerede den evangeliske Oplysning i flere Aar var prædikaet og ogsaa var hørt i Danmark, sit sidste Kloster af Graabrødrenes Nonneorden, Clara Kloster, hvortil Enkedronning Christine bestemte sin Gaard, Dronningegaarden, eller dog en Deel af den vestlig for St. Knuds Kloster ved Naen; men Nonnerne flyttede først ind 1522. Om der var et Capel i den, berettes vel ikke; men det synes ikke rimeligt, at det kunde undværes i et Nonnekloster. Det nye Kloster, i hvilket Christian den Anden synes at have forbeholdt sig en Kongsgaard, blev forbundet med Dalum og som en kongelig Forlehning 1523 lagt under samme Tilsynsmand som dette, endog pantsat med dette, dog paa Vilkaar at opretholde Stiftelsen.⁵⁴⁾

Foruden alle disse hellige Steder i Byen fandtes endnu adskillige Capeller i Omegnen. Nær udenfor Byen stod et Hellig Kors's Capel paa Heden, til hvilket Dronning Christine offrede 1506,⁵⁵⁾ et andet ved Gluset udenfor Nørre Port, et Valsarts og Offeringssted,⁵⁶⁾ og endelig havde Næsbyhovedslot sit eget Capel paa Møllebanken, hvor

⁵²⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 95.

⁵³⁾ Smstid. 1ste Bd. 2det H. S. 37.

⁵⁴⁾ Smstid. a. St. S. 156, 158.

⁵⁵⁾ Smstid. 2det Bd. 1ste H. S. 101.

⁵⁶⁾ Smstid. 143. 149.

Dronning Christine lod En af St. Hans Præster holde Messer.⁵⁷⁾ Det var indviet Helligtrefoldighed.

Man behøver ikke at supplere denne Samling af Helligdomme med de flere, som Tidens Strøm vistnok har bortskyllet sporløst, men kun at betænke, hvor ofte der i alle disse og navnlig i de større af dem skulde holdes Bedetimer og læses Messer ved de mangfoldige Altere paa alle Helgendage og Belgjørerers Dødsdage, for at faae en ret opløstende Forestilling om den catholske Tids aldrig afslappende Kald til at tænke paa Gud og Regnskabet. I en liden Bye, som Odense var, maatte Klokkerne snart høres overalt enhver Time, og naar et særligt Sted ved St. Knuds Kirke, paa hvilket de canoniske Tider forkyndtes med Kloffen, blev kaldet Klingenberg, var det vistnok ikke, fordi Kloffens Lyd just var sjelden i den øvrige Bye. For Den, som med fromt Sind vilde følge, hvad der skete hver Dag i de mange Helligdomme, kunde det blive en halv Livsbestjæftigelse: den fromme Dronning Christines Regnskabsbog, i hvis Optegnelser samtlige Helligdomme forekomme, giver riig Anledning til denne Tanke ved at vise, hvorledes Dronningens halve Regnskab bestod i Gaver til denne og hiin Helgen, dette og hiint Hospital paa vedkommende Dage. Man kan see, hvor nødvendig en Bestanddeel af Almanakken Helgennavnene vare for Den, som vilde opfylde en from Christens Pligter. Og desuden skete det snart i denne, snart i hiin Kirke, at en Præst sang sin første Messe, eller at der var Kirkevielses Narsdag, Begjængelse eller Afslad ved denne eller hiin Helligdom.

Kun Skade, at Misforstaaelse laae skjult under al denne Tjeneste og berøvede det ægte christelige Sind dets egentlige

⁵⁷⁾ Bedel Sim. smstid. S. 96. Ogsaa nævnes Dronningens Capellan 1505, S. 132.

Livskraft; Reformationen fremdrog Misforstaaelsen, men blev fjendtlig mod det Gamles ogsaa uskyldige Former, saaat den nedbrød mere, end der tjente Eftertiden vel. En Tidlang modstod Odenses Catholicisme dens mægtige Ansløb.

§ 2. Reformationen.

Uagtet den vigtige Herredagsbeslutning af 1527 blev taget i Odense, stod dog Reformationen meget tilbage her, medens den paa flere Steder i Stiftet fremkaldte Bevægelser som i Alsens, hvor Christen Schroch prædikede, og paa Volland og Falsster, hvor Bønderne nægtede Biskoppen Tiende.⁵⁸⁾ I Forventning af det, der vilde skee, skal Kong Frederik allerede 1528 have befalet Odense Magistrat at gjøre Skikkelse (i: Registre) over Alters og Kirkejorder,⁵⁹⁾ formodentlig for at holde det sammen. Men endnu 1529 skal Lausen selv, som paa sin Reise til Kjøbenhavn besøgte Odense, Intet have udrettet her. Først 1531 fik St. Knuds Skole en reformert findet Rector i Frands Berg, der var en saa ivrig Modstander af Papismen, at han nedrev Afskudshandlernes Breve paa Kirkedøren om Natten.⁶⁰⁾ Omfider maatte Biskop Knud Gyldenstjerne selv paa Regjeringens Forlangende antage sig Reformationen: Jørgen Jensen Sadolin blev antaget til Prædikant i St. Knuds Kirke, og han blev Biskoppens høire Haand i Reformationsværkets Forberedelse; med ham kom Niels Bruun og Thøger. Den Første synes at være blevet anbragt som Prædikant eller Præst for Graabrødre Hospital, Thøger blev Lærer ved en af Skolerne.⁶¹⁾ I Albani

⁵⁸⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 173.

⁵⁹⁾ Efter Pont. Atl. VI, 582, men det er ikke rimeligt, at her kunde finde en Feiltagelse Sted i Henseende til Aaretallet.

⁶⁰⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 185.

⁶¹⁾ Smid. S. 191.

Kirke synes den gamle Michel, som er bekendt af sine Andagtsbøger, at have truffet sig tilbage som Pensionist i Graasbrødre Hospital,⁶²⁾ medens Jacob Frost 1532 lod sig omvende og ivrigt prædikede Evangeliet for Albani Menighed.⁶³⁾ Ogsaa i St. Jørgens Hospital sluttede Præsten Christoffer Grall sig til de Evangeliske,⁶⁴⁾ og det er sandsynligt, skønt ikke historisk bekendt, at der ogsaa ved de andre Kirker har ladet sig finde eller anbringe Mænd, der kunde prædike den rene Christendom, som Tiden fordrerede. Hvor Ingen frivillig fremstod, kunde Borgere og Regjering vel ogsaa paatvinge Klostersnes og Embedernes Besiddere saadanne; et Exempel frembyder ei alene Sædolin, der blev anviist Løn og Underholdning i St. Knuds Kloster, men ogsaa en fra dette bortrømt Munk Peder Svendsen, hvem Kongen 1533 befalede Prioren at forsyge eller kalde til en af Klosters Kirker.⁶⁵⁾

For disse smaa Begivenheder i Reformationens successive Scier kjende vi vel ikke noie Tid og Omstændigheder; men i Årene 1532—36 er i det Hele paa denne Maade Aandernes Sigtelse foregaaet, saaat Reformationens endelige Indførelse mere blev til en Disposition over Guds og Bestemmelse over Personers Forsørgelse, end en pludselig Anordning om en ny Lære. Det Gamles Modstand var stærkest i Begyndelsen: i Året 1532 var en Conspiration indgaaet om at dræbe Sædolin og de øvrige nye Prædikanter; Lehnsmændens Aarsvaagenhed hindrede dens Udbrud, og den Reaction, der andet-

⁶²⁾ Smst. 2det Bd. 2det H. S. 18.

⁶³⁾ Smst. 2det Bd. 1ste H. S. 190. Bloch f. Geistl. 1ste Bd. S. 601 fgg.

⁶⁴⁾ Bloch a. St. S. 272.

⁶⁵⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 191. Det skete dog ikke med denne, fordi han havde borttaget en Sølvkalk, og derfor efter 20 Aars Forsøg endog blev draget til Ansvar (smst. 2det H. S. 76); men just derfor er dette Tilfælde blevet antegnet, medens det samme uidentivt ofte blev befalet og efterkommet.

steds indtraadte efter Herredagen i Kjøbenhavn 1533, har neppe ladet sig formærke i Knud Gyldenstjernes Stift, som desuden snart blev Skuepladsen for de store Omvæltninger i Grevens Feide, der alle bidroge til at svække det catholske Parti og gave Klosters og Kirkes Giendele i Magthavernes Vold. For Regjeringen var det Hovedsagen at bevare, hvad der tilhørte de offentlige Stiftelser. Dette kunde temmelig let skee i Ødense: Et Hans Kloster havde allerede forlængst en kongelig Tilsynsmand i Lehnsmanden i Næsbyhoved Lehn, som fra 1534 tog Residentis i Klostret; Provstiets Lehnbesidder maatte kunde værge om True og Albani Kirkes Rettigheder; St. Jørgens Kloster var en kongelig Forlehning, og det er rimeligt, at ogsaa de to Tiggerklostre ligesom de fleste i Frederik den Førstes Tid havde faaet deres Lehnsmænd; Clara Kloster stod under Lehnsmanden paa Dalum Kloster; kun det rige St. Knuds Kloster vides at have bevaret sin Selvstændighed, men dog kun under Kongens Arm, idet han haandthavede Prioren Christen Povelsen som Klostrets og Godsets Bestyrer. Af de andre mindre Stiftelser, saasom St. Giertruds, Hellig Geists Huus o. a., samt af Gildernes og Alternes Giendomme kunde Borgerstabet tage sig.

Det Gamles Tilhængere holdt saavidt muligt Alt i den ældre Gang og Orden: Graabroedrene gave sig en ny Gvar dian endnu 1534,⁶⁶⁾ som blev Ordenens sidste Minister i Danmark; hvorvidt Messer og anden Tjeneste for Alterne kunde finde Sted, maatte beroe paa den forskjelligte Hurtighed, hvormed enhver Kirkes Forstandere gjorde det Nye gjældende. Knudsbroedrene kunde endnu 1538 tage Thingsvidne paa, at de havde opfyldt alle kirkelige Forpligtelser. Men de, som skulde leve af Almisse, vare ilde farnø, og det er vel muligt,

⁶⁶⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 199.

at Sortebrødrene allerede begyndte at fortrække før 1536; men 1538 synes de alle at have været borte; i samme Aar flygtede ogsaa alle St. Claræ Nonner bort; og 1540 omtales baade Graabrødre og Sortebrødrehospital som øde og forladte af Brødrene. Naar og hvorhen de uddroge, veed Historien ikke. Kun de kunde holde sig paa Valpladsen, som frit eller tvungent sluttede sig til den nye Tingenæs Orden, enten de selv traadte i dens Tjeneste eller fandt sig i de Forandringer og Indskrænkninger, som den foreskrev dem for deres Vandel og Gjærning.

Det var fra Kongen og hans geistlige Medarbejdere, at Reglerne for de nye Forhold skulde komme. Rigsdagen i Kjøbenhavn 1536 stadfæstede alt, hvad de nye Grundsætninger krævede, og bemyndigede Regjeringen til at gennemføre dem. Selv fuldbragte den kun Bispedømmets Afskaffelse, og Betydningen deraf var for Tiden kun, at Bispestolens Godser og Tiender toges i Besiddelse af Kongen, og at den gamle Troes Tilhængere tabte deres Overhoveder. Men det gik langsomt baade med den almindelige Lovs Fuldbendelse og med Ordningen af Forholdene paa ethvert enkelt Sted. Den almindelige Lovgivnings Historie berører paa flere Puncter Odense, skjønt den som Kirkeordinants tilhører den hele danske Kirke; thi Kongen samlede Rigets nye Præstestands Repræsentanter første Gang i Odense allerede ved Hellig Trefongersdag 1537.⁶⁷⁾ Om dette Mødes Forhandlinger og Resultater er vel intet bekendt, og det har hidtil været ubemærket af alle Reformationens Historieffrivere; men det er udentvivel denne Forsamling, paa hvilken Udkastet til Kirke-Ordinansen er blevet

⁶⁷⁾ Efter Cancell. Tegnelser, hos Vedel Simonson 2det Bb. 1ste S. 207: „blev der ad festum Epiphaniæ en Convocat eller Sammenkomst i Odense af en stor Deel forstrevne Geistlige fra Rigets forskjellige Provindser foranstaltet.“

forfattet⁶⁸⁾ omtrent som det foreligger i den nu offentliggjorte gamle Afsskrift af samme, som findes i Geheime-Archivet.⁶⁹⁾ I ethvert Tilfælde bliver Odense den Bye, i hvilken den danske Kirkes Ordning blev endelig vedtagen paa Herredagen 1539. For Byen selv kan imidlertid Synoden 1537 ikke have havt anden umiddelbar Følge, end at den evangeliske Oplysning maa have vundet i Styrke ved mange Prædikanter og Foredres Nærværelse. Imod Slutningen af Aaret blev Jørgen Jensen Sadolin beskikket til Biskop over Stiftet, og derafter kunde først den fuldstændige og endelige Ordning begynde. Han medbragte den af Kongen underskrevne Kirke-Ordinants og mulig den Befaling at træde sammen med bestemte Mænd paa Kongens Begne til at forberede Barket. Thi 1538 holdtes en stor Forsamling i Sortebrodrerkloster af Superintendenten og Adelsmændene Erik Krummedige, Jørgen Quisow, Anders Emichsen, Johan Brockenhuus, Michel Brockenhuus og Johan Hardenberg, for at forfare Landets Leilighed baade i Kjøbstæderne og paa Landet.⁷⁰⁾ Disse Mænd vare formodentlig alle Lehnsmænd for kirkeligt Gods: Erik Krummedige findes kort efter at være Forstander for Graabrodre Hospital, Jørgen Quisow havde Bispegods i Forlehnning, And. Emichsen var Lehnsmænd i Næsbyhoved Lehn og paa St. Hans Kloster, Michel Brockenhuus var Lehnsmænd i Nyborg og Stiftslehnsmænd, Jacob Hardenberg blev senere Lehnsmænd

⁶⁸⁾ I et endnu ikke offentliggjort Skrift om den danske Kirke-Ordinants Historie har jeg, førend jeg kjendte dette Møde i Odense, af indvortes Omstændigheder beviist, at Kirke-Ordinantsen maatte være udsat for en Synode af mange evangeliske Prædikanter i Vinteren 1536—37, og det er saaledes med særdeles Glæde, at jeg har truffet dette Vidnesbyrd om Formodningens Sandhed.

⁶⁹⁾ I Tidsskrift for den danske Kirkehistorie, 1ste Bd.

⁷⁰⁾ Pont. Atlas VI, 591.

mand paa Næsbyhoved og St. Hans. Hvad der ved denne Feilighed skete for Byens Vedkommende, vides vel ikke; men det er rimeligt, at denne Forsamling afstalte hvad Kongen senere meest ved sine jevnlige Besøg i Odense i de næstfølgende Aar forordnede, og hvad Stiftets Øvrighed deels derefter, deels i Kraft af almindelig Bemyndigelse udførte. Man finder ingenlunde kongelige Anordninger for Alt, meest endog kun for Anvendelsen af Bygninger og Tiender, thi det Meste blev foranstaltet af Biskop og Lehnsmænd, og Kongen traadte kun til, hvor man recurrerede til den høiere Sanction; det Meste faldt af sig selv, naar man anlagde de almindelige Grundsætninger paa det Forefundne.

Saaledes blev det da forudsat, at St. Knuds Kloster maatte vedblive at bestaa som Domcapitlerne andetsteds. Munkene maatte paa Biskoppens Befaling 1538 ophøre med at fronrage sig og skulde rette sig efter den nye Forskrift i Kirkeordnantsens latinske A nhang. De maatte modtage en Læsemester, lector theologiæ,⁷¹⁾ efter Accord med Biskoppen, og paa mange Maader bidrage til Skolens Vedligeholdelse og (hvad der var Kirken uvedkommende) til Rigets Bedste. Deres Kirke blev som før Stiftets Domkirke, men uden Menighed i Byen, altsaa ingen Sognekirke.

St. Knuds Kloster havde ogsaa hidtil holdt den Mand, som nu var blevet Stiftets Biskop; men da Kongen i Aaret 1538 andengang var i Odense, skænkede han St. Clara Klosters vidtløftige Bygninger til Bolig for Superintenden, Sognepræsten og Capellanen ved Albani Kirke, Læsemesteren og Skolens Rector, saaledes som Kongen med nogle Rigsraader, Borgemester, Raadmænd og Bysoged havde ladet

⁷¹⁾ Dette er endog stadfæstet i de Riber-Artikler 1542 Art. 23. Den første var allerede bekliffet 1539 (Ved. Sim. 2, 2 S. 9).

det udfikste til dem.⁷²⁾ Hvad Guds dette Kloster ellers maatte have havt, er forblevet under Dalum Lehn.

Graabrødre-kloster blev 1539 skænket til et almindeligt Hospital for Landet, og dertil lagdes saavel Sortebrødre-kloster som endeel andre smaae Hospitalsstiftelser i Byen samt Faaborg Hellig Geists Hospital og adskillige almindelige Indkomster af Stiftet. Den hele Stiftelse fuldbragtes efterhaanden i Løbet af nogle Aar. Hospitalet havde sin store prægtige Kirke og i Begyndelsen ogsaa sin egen Præst, men senere skiltes Kirken fra det, og det fik kun en Capellan. Sortebrødre Kirke blev nedbrudt 1542 til dette Hospitals Fordeel og Klosterhuset indrettet til Leieboliger; dets Forder og Jordskyldshuse tilfaldt naturligviis ogsaa Graabrødre Hospital. Kun Kirkegaarden tog Kongen senere tilbage for at give den til hele Byen.

St. Hans Kloster forblev i nærmest Forhold til Kongen, i det Hele ellers ligesom St. Knuds Kloster; det havde formodentlig allerede en evangelisk Sognepræst. Ligeledes forbleve Bispestolens Gaarde i Kongens Raadighed: den egentlige Bisperesidents havde lidt meget i Grevens Feide, men var dog en Gaard, som en senere Konge kunde tænke paa at gjøre til et Slot. Den anden paa Glakhaugen blev ogsaa længe i Kongernes Besiddelse. Begge Gaarde stode under den kongelige Lehnsmænd paa St. Hans Kloster.

Provstegaarden og Provstiets Guds vedblev at være en kongelig Forlehnning, der snart blev bestemt til at være Rigscañklerens Embedsløn. Dermed fulgte Patronatet over Frue Kirke og en Andeel i Byens lærde Skole, da Frue Skole, ved hvilken Biskoppen endnu 1539 indsatte en ny evangelisk findet Læsemester, blev forenet med Domkirkes Skole.

⁷²⁾ Original paa Pergament dat. Odense Torsdag efter Hellig Korsdag (19de Sept.) 1538.

St. Jørgens Hospital vedligeholdte en Tidlang sin særegne Stilling: det havde en Præst, som sluttede sig til de Evangeliske og tillige var eller blev Læsemester ved Skolen (formodentlig ved Frue Skole), men maaskee ved hans Overgang til Domsolen 1552, blev han holdt skadesløs paa anden Maade, og da blev St. Jørgen 1555 incorporeret i Frue Sogn og Kirken saaledes nedlagt.⁷³⁾

Om flere andre af de gamle Stiftelser tier Historien; nogle forsvandt mulig ved Reclamationer og i Tidernes Forvirring, da Odense tre Gange blev udplyndret. Saaledes svigter al Underretning om Hellig Geists Huus Kirke paa Korsgaden og St. Gjertruds Gildeshuus. Men flere af disse Stiftelser ville forekomme i Sognenes og i Skolens Historie.

Af Sogne beholdt Byen foruden Hospitalets og St. Jørgens de tre, som den hidtil havde havt. Men da Albani Kirke maaskee var temmelig liden og desuden Graabrødrøklosters Kirke var for stor for et Hospital og derhos, tildeels fordi den inde sluttede flere kongelige Liig, for god til at nedbrydes, skænkede Kongen Albani Sogn denne Kirke til Sognekirke 1539.⁷⁴⁾ Albani Kirke skænkede han da først til Skolelocale for Byens Cathedralsskole 1541,⁷⁵⁾ men senere 1542 til Byen, saaledes at Kirkegaarden skulde bruges til Torv,

⁷³⁾ De usikre og uklare Noticer hos Bloch f. G. 1ste Bd. 271—72 og Vedel Sim. 2det Bd. 2det H. 79 og 88. Hofm. Fund. V, 35. Dette Hospital blev saaledes ikke behandlet efter den nye Lovs Forskrift, at incorporeres i Graabrødre Hospital (Riber Art. 20).

⁷⁴⁾ Saal. Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 8. Pont. Ann. Eccl. 2, 267 henfører det til 1541, men Fundatsen for Hospitalet af 1539 (Hofm. F. VI, 292) omtaler denne Disposition som allerede foregaaet.

⁷⁵⁾ Pal. Müller Bidrag til Od. St. Hist. 1ste H. (Program 1846) S. 11. Actstyff. udg. af F. St. lit. S. 1 S. S. 62.

Taarnet til Stormkloffen, Kirken indrettedes til Leieboliger og Choret nedbrydes.⁷⁶⁾ Det skete ikke ganske saaledes; Kirkegaarden blev liggende i over 30 Aar, Taarnet blev nedbrudt inden 1593, Kirken stod endnu dengang,⁷⁷⁾ men er ogsaa senere borttaget, og Kirkegaarden er blevet Byggeplads og Torv. Ved denne Forandring blev Graabrødre Hospital befriet fra en kostbar Kirkes Vedligeholdelse, Albani Kirkes Eiendomme og Rettigheder overførtes paa den og selv Albani Kirkes Ravn, ligesom ogsaa Menigheden snart kaldes som før Albani, snart Graabrødre Menighed af Kirken.

Med Frue Sogn og St. Hans Sogn foregik ingen Forandring i deres Forhold udadtil til de andre Sogne, undtagen senere den allerede nævnte, at St. Jørgen blev optaget i Frue Sogn, og hvad St. Hans Sogn angaaer, skulde vi nedse, hvorledes det maaskee ikke strax var ganske klart, om og hvorledes det skulde gaae over i den nye Ordning.

Til en Sognekirke i en Kjøbstad skulde efter Kirke-Ordinantsen i det Mindste være to Prædikere; det synes forudsat, at den ene skulde være Sognepræst, den anden Capellan, og efter forskjellig Betragtningssmaade paa forskjellige Steder blev Capellannen snart anseet for Sognepræstens personlige Medhjælper, saa at den Sognepræst, der kunde overkomme det Hele alene, kunde tage Capellanens Løn eller undgaae at dele med Nogen, snart mere som en selvstændig Andenpræst, især naar han fik et andet Kald tilligemed Capellaniet. I Odense træffes Spor af begge Dele. Kjøbstedpræsters Løn skulde foruden Offer og den frie Bolig, som Kirken skulde give, efter Kirkeordinantsen tilveiebringes af Kirkens Renter, som Børgerne skulde oppe-

76) Et Brev af 1542 sætter Chorets Plads til Prioren i St. Knuds Kloster mod Jordstyk til Hospitalet. Ved. Sim. 3die Bd. S. 152.

77) Efter Grundtegningen af 1593 paa Odense Raadhus. Ved. Sim. 4msk. S. 52.

bære og uddele kvartalsviis; men i Almindelighed blev Præsterne umiddelbart tillagt den Deel deraf, som skulde følge et hvert Embede. Disse Midler skulde deles med Skolens Personer, og det viste sig snart, at man i høj Grad havde forregnet sig i Henseende til Righoldigheden af denne for Munk og ugifte Præster mere tilstrækkelige Skat. Kjøbstedpræsterne kom i den største Nød, paa hvilken Kongen maatte raade Bod ved at indskrænke deres Ret til Tiende af Kjøbstedarling, tilstede dennes lige Deling mellem de to Tiendetagere alene (Kirken og Præsten), ved at henvise til Sammenfald af Menighederne, og især ved at beneficere Kaldene med Kongetiender.⁷⁸⁾ Disse vare de Midler, Loven paaviste; Praxis tilføiede endnu et andet af lidet glædelig Art: Beneficering med Landsbykald.

I Odense seer man, at det allerede 1538 var antaget, at Albani Sogn skulde have en Sognepræst og en Capellan, da Kongen anviste Bolig for dem begge i Glaraklostret,⁷⁹⁾ eftersom dette Sogn ingen Præsteboliger havde, da dets Præster havde været blandt Marianerne. Ogsaa Frue Kirke havde allerede 1540 en Sognepræst og en Capellan; men for St. Hans Kirke var det endnu 1541 uvist, om den skulde have Capellan, da „Sognets Almue var liden og fattig“⁸⁰⁾.

Til disse Geistlige saavel som til Skolens Personer, der tildeels vare Sognenes Degne, skulde nu Kirkerne Indkomster fordeles. Paa Biskop Sædovins Klage over forskellige Mangler i Aaret 1540 befalede Kongen under 25de Aug., at Lehnsmændene Erik Krummedige og Michel Brockenhuus skulde drage om til alle Kjøbsteder i Byen og paa Langeland og registrere alt det Altergods, Gildesgods og anden Rente,

⁷⁸⁾ De Riber Artikler af 1542 Art. 9 og 10.

⁷⁹⁾ Ovensf. Not. 72.

⁸⁰⁾ Hofm. Fund. VI, 258.

som der ingen Arving (Reclamant) var til, sælge Godsjet til Borgerne og fordele Renten til Kirke og Skole.⁸¹⁾ I Genhold hertil holdtes en stor Forretning i Odense den 1ste Febr. 1541.

Erk Krummedige, som da var Lehnsmænd i Odense, Michel Brockenhuus, som var Lehnsmænd paa Nyborg Slot (og formodentlig Stiftslehnsmænd), samt Biskop Sado=lin samlede da med Borgemeistere og Raad og Oldermændene, nogle Borgere af hvert Laug og Gilde, Kirkeværgerne og andre gode Mænd til denne Forretning, som giver det første fuldstændige Grundlag for Byens nye Kirkeforfatning (Erk Krummediges Fundats), og hvorved vi derfor føres over fra den almindelige Sognehistorie til den specielle.⁸²⁾ Formodentlig viste det sig ved denne Leilighed, at ikke heller Odenses Hjælpekilder vare tilstrækkelige, og Stiftsøvrigheden maatte paa=kalde Kongens Bistand til at forøge dem; thi under 13de Mai 1541 udstedte Kongen det Brev om Geistlighedens Vilkaar i Fyen, hvori blandt Andet blev forordnet, at hver Sognepræst i Kjøbstæderne skulde have et Landsogn til Annex⁸³⁾ — en Udvei, der sørgelig mindede om den catholske Tids nylig saa høit anklagede Cumulation af Præbender og Sogneklosters Forsømmelse. Anvendelsen af denne Forordning hører ogsaa til den specielle Sognehistorie.

Vi begynde denne med Albani Sogn, men maa for=udstikke en Udsigt over den Kirkes Historie, som gav det dets nuværende Navn.

⁸¹⁾ Ved. Sim. 3die Bd. S. 148.

⁸²⁾ Documentet er fuldstændigt aftrykt hos Hofmann VI, 258, men ikke uden Feil, som sees af en i Bispearchivet opbevaret Raadstuebod af 1581, hvormed en Afskrift af det, der vedkommer Capellaniet ved St. Hans Kirke, er forbundet.

⁸³⁾ Actst. udg. af Fyens St. lit. Selsk. 1ste Saml. S. 1—2.

Første Afsnit.

St. Knuds Sogn.

§ 1. St. Knuds Kirke til 1618.

Som en Levning af den catholske Tid stod et Slags Sogn uden Lægfolk i Knudsklosteret og dets Kirke, Stiftets Domkirke; den eneste Menighed udenfor Klosteret var St. Knuds Skole, og denne Menighed var endda ikke ganske udenfor det, da dette skulde efter gammel Regel føde Skolemesteren og 16 Disciple af St. Albani Skole,⁸⁴⁾ med hvilken de to andre Kirkeskoler efter Reformationen forenedes. Efter Kirke-Ordinansen skulde Canniker — med hvilke disse Munke nærmest maae sammenstilles — hver Dag læse af den hellige Skrift i deres Kirke, for at gudfrygtige Mennesker derved maatte „faa godt som legende“ føres til den;⁸⁵⁾ om Søndage og Helligdage maatte de holde Messe, isald Nogen vilde lade sig berette. Den Læsemester, som skulde holde latinske Forelæsninger for dem og Skoledeguene samt forstandige Borgere, skulde ogsaa stundom prædike. Paa disse Grundtræk hvilede den saavel latinske som danske Gudstjeneste, der nu ogsaa vedblev i St. Knuds Kirke. Thi i dette Kloster forbleve ikke blot Prioren Christiern Povelsen, der 1541 fik kongeligt Lehnsbrev paa Klosteret, som et Regnskabslehn, men ogsaa Supprioren Søren Rielsen og saamange Brødre, at de fremdeles vedbleve ved Siden af disse Foresatte at kaldes Convent, Capitel, menige Convent og menige Capitelsbrødre.⁸⁶⁾ De havde formodentlig alle været Vicarier til et

⁸⁴⁾ Pal. Müller Bidrag til Odense Cathedralsskoles Historie 1ste Hefte. (Program 1846) S. 3.

⁸⁵⁾ Udg. 1640 fol. 92—93.

⁸⁶⁾ Det sidste Navn endnu 1553 og 1561. Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 82 og 124.

eller flere Altere i Domkirken og vare saaledes, skjønt disse Embedsgjæringer ophørte, dog Præster, og de kaldes oftere ogsaa efter Reformationen „Præstemændene i Klostret“.⁸⁷⁾ Uagtet de nu vistnok kun nødvtungne og med liden Overbeviiisning gik ind paa den nye Tingenæs Orden, idet de forsynede sig med Thingsvidne om, at de vare tvungne til at lade deres Haar vore og at de trolig til Aaret 1538 havde iagttaget alle deres gudstjenstlige Pligter; saa bleve de dog selv af Biskop Sadolin erkjendte for geistlige Ordensbrødre og som saadanne tilkaldte ved Ordinationer til at lægge Haand paa Ordinandi. Ligeledes have de uidentviielt ogsaa administreret Nadveren for hinanden og for Skoledisciplene, som hver Onsdag havde Altergang i St. Knuds Kirke. Om de ved denne Handling have beholdt noget af de papistiske Skikke, vide vi ikke; man kunde tænke paa Oploftelsen, som var tilladt i Kirke-Ordinantsen, og den Ringning ved Indstiftelsesordene, som endnu i den anden Biskops Tid var anbefalet i Fyen,⁸⁸⁾ og i al Fald kan man antage, at deres Messe har havt den Lighed med den gamle Cultus, at den rimeligviis for største Delen holdtes paa Latin, saavidt som det var tilladt, og mulig ogsaa at Brødet uddeelttes, før Vinen consecreredes.⁸⁹⁾ Noget Saadant maa have characteriseret disse Præster, thi Reformationens Ultras tog Forargelse af dem og den Mildhed, hvormed Biskoppen bar over med dem: de tvende anabaptistifindede Mænd, som i Aarene 1543—51 vakte Uroligheder i Odense, vægrede sig ved at forrette Haandspaalæggelse

⁸⁷⁾ 3 Documenter af 1560, 1661 og 1568 kalde de sig samtlig saaledes: „Prior, Supprior og alle andre Præstemænd, derinde ere.“ Smst. S. 120, 130, 138 og 144.

⁸⁸⁾ Synodalmønta af 1562 i Bloch f. G. 1ste Bd. S. 36.

⁸⁹⁾ Dette tillades i Bugenhagens Reglement for Domcapitlers Gudstjeneste i Kirke-Ordinantsen.

med dem ved Ordinationer og kaldte dem Munke.⁹⁰⁾ Imidlertid bleve de uanfægtede, og det er rimeligt, at Flere af dem tjente som Sognepræster ved Klosters Landsbykirker i Nærheden, indtil disse efterhaanden fik egne Præster, som da svarede Pens eller Afgift til Klostret; saaledes var idetmindste Nafum blevet besørget indtil 1565, da det ifølge kongelig Befaling af 1555 blev forenet med Præstefaldet ved Albani Kirke, og Kongen forudsatte dengang, at den nye Sognepræst kunde have faaet sit personlige Ophold paa Klostret, hvis man ikke foretrak at overlade ham Præstetienden.⁹¹⁾ Paa denne Maade vare mulig flere yngre Mænd i Tidens Løb indkomne i Klostret og kunne være indbefattede under de 16 Geistlige, som Prioren ifølge et Kongebrev af 1554 skulde bespise;⁹²⁾ han skulde nemlig efter dette underholde 8 Præster, en Rector, en Hører og 6 Degne, og naar dette Tal vedblev at være fuldstændigt, maatte efterhaanden Personerne skifte. Subprioren nævnes sidste Gang 1564⁹³⁾, og naar der endnu i 1562 nævnes Capitlet og i Leiecontracter af 1568 „Prior og de andre Præstemænd, herinde ere,“ vare disse heelt andre Personer end 30 Aar før. Af de Gamle var tilsidst neppe Andre end Prioren og maaskee den blinde Hr. Povel Lauridsen, der havde et Deputat af Klostret,⁹⁴⁾ tilbage, da Christen Poulsen i Aaret 1571 begjærede sig fritaget for Klosterets Bestyrelse, og eftersom han hidtil havde været kongelig Lehnsmænd

⁹⁰⁾ S. nedensf. i St. Hans Kirkes Historie. § 1.

⁹¹⁾ Kongebrevet af 1555 og Chr. Poulsens Brev af 1565 i Copie i Bisp. Arch.

⁹²⁾ Dateret Nyborg post Sim. & Judæ Dag (28de Octbr.) 1554 i D. Mag. 2, S. 74. Maaskee vare Præsterne for Paarup, Steenløse, Ueberud og Nafum iblandt dem 1563 (Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 131).

⁹³⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 129, 133.

⁹⁴⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 155.

og Godsbestyrer, var det tilfyneladende ikke nogen betydelig Forandring, der foregik, da Kongen nu tog Klostret til sig og Kronen og lagde det under Lehnsmanden paa Datum Kloster Jacob Ulfeldt. Men den fremfaldte adskillige indgribende Foranstaltninger i Klosterets Deconomie, og Anden i Bestyrelsen blev en anden.

Hidtil havde Klosteret vistnok ogsaa kraftigen maattet bidrage til Statens og Kongens Fornødenheder, saasom ved rede Pengesummers Indbetaling, ved Rustning, til Nyborgs Befæstning, til Modtagelse af reisende Rigsraader og Andre, til Kong Christian den Tredies Visættelse,⁹⁵⁾ og tjent til Forsørgelse af Personer, som Kongen vilde pensionere, saasom en Kuursmed og en Courreer;⁹⁶⁾ men det havde tillige i ubestemt Maal tjent aandelige Formaaals Fremme, saasom ved at holde Studenter i Kjøbenhavn,⁹⁷⁾ ved Forsørgelse af Prædikanter og især ved at vedligeholde og forsyne Stiftets Domkirke og opretholde Cathedralsskolen. Nu bortfaldt den frie og lette Udgang til saadan Anvendelse af dets Midler, og de Forpligtelser, som bleve tilbage, maatte nærmere og anderledes reguleres. Det havde, som paa andre Klostre, været Stik, at en stor Deel af saadanne Præstationer gaves in natura ved Optagelse til Forpleining: de ovennævnte 8 Præster samt Rector og Hører skulde efter Kongens Befaling af 1554 spise i Præstestuen, medens de 6 Degne skulde gaae tilbords med Klostrets Folk. Slik Huusholdning blev oversflødig ved de gamle Munkes Afgang og passede lidet for et kongeligt Lehn. Den blev derfor ophævet 1571, og istedetfor det, som derved fragik Skolen, stiftede Kong Frederik den Anden det store Com-

⁹⁵⁾ See Ved. Sim. a. St. S. 24, 26, 33, 36, 81, 129; 7, 9, 20, 24, 30, 33; 14, 20, 24, 27; 82.

⁹⁶⁾ Smid. S. 20, 116.

⁹⁷⁾ Smid. S. 20, 27.

munitet i Graabrødre-Hospital, i hvilket Rectoren og 4 Hørere samt 30 Degne skulde have Kosten.⁹⁸⁾ Nogle af de dertil anvendte Kongetiender havde tilhørt St. Knuds Kloster, der ogsaa skulde levere 200 Fyne Brænde tilligemed Dalum; men de fleste Tiender vare en ny betydelig Udvidelse af Skolens Midler, saameget betydeligere for denne Skole som desuden 24 Degne og vistnok ogsaa en eller to Hørere paa samme Tid havde lignende Ophold paa St. Hans Kloster og af Frue Provstie.⁹⁹⁾ Ligeledes fik Rectoren ved samme Fundats Afsun Sognekald, og ved en senere Fundats en fast Lønning af Lehnsmanden paa St. Knud.¹⁰⁰⁾ Men Skolebygningens Vedligeholdelse blev fremdeles hvilende paa Klostret, hvis Lehnsmænd fik Befaling at udvide den, men dog deri understøttedes af Provstiet.¹⁰¹⁾

Den anden og ikke mindre Forpligtelse, der paahvilede Klostret, med Hensyn til Klosters og Domkirken, synes man ikke strax at have tænkt paa. Dens Vedligeholdelse med alle Fornødenheder var gaaet ubemærket over i Klosters aarlige Regnskab, og den syntes ogsaa nærmest kun at være til for Klosters Skyld. Hvorledes og hvormeget den i den sidste Tid havde været brugt, kan vanskeligt siges. Efterhaanden som Munkene uddøde eller hengaves til en evangelisk Præsts Gjerning paa Landet, har formodentlig den daglige Tjeneste ophørt, mulig allerede før 1554, da de 6 Degne, som da skulde underholdes i Klostret, ikke vare flere end de, der behøvedes til at være Løbedegne i Klosters Landsogne; i alt Fald var den ophørt før 1572.¹⁰²⁾ Prædiken maa derimod være ved-

⁹⁸⁾ Fundatsen hos Hofmann V, 152.

⁹⁹⁾ See nedenf. i St. Hans og Frue Sogns Historie.

¹⁰⁰⁾ Af 10de Nov. 1572 (Blodh f. G. 1, 242—4).

¹⁰¹⁾ Pal. Müller a. Str.

¹⁰²⁾ Fundatsen for Com., Hofm. Fund. V, 157, omtaler det som noget Nyt, at der skulde holdes Chorfang i denne Kirke Morgen og Aften.

blevet, forsaavidt som Lectoren var pligtig til at prædike Latin paa Tider, naar der ellers ikke var Prædiken. Om Nogen endnu søgte Kirken til Altergang, vides ikke, ei heller om Biskopperne prædikede i den; men Ordinationer holdtes uden tvivl her ligesom ogsaa Landemødet, til hvis Afholdelse Lehnsmænd indrømmede Geistligheden det saakaldte Consistorium ved Siden af Domkirken. For Menighederne tilbød den kun et Begravelsessted, men den blev ikke søgt i denne Henseende; i Aarene 1549 og 1551 omtales de første Begravelser;¹⁰³⁾ ikke engang Biskop Sadolin fik sin Grav i sin Domkirke, men derimod i sin Sognekirke Graabrødre Kirke, der ogsaa dengang søgtes allermeest. Og selv efterat Christian den Tredies Liig var blevet bisat i St. Knuds Kirke, fulgte i Begyndelsen kun faa Adelspersoner og Borgere Exemplet¹⁰⁴⁾. Da Kirken ikke heller havde nogen Tiende eller anden særlig Eiendom, var den altsaa ingenlunde nogen fordeelagtig Bestanddeel af Lehnet, og Kongen kom derfor snart i Erfaring om, at dens Vedligeholdelse kunde blive Gjenstand for Spørgsmaal.

I Henseende til Kirkens Brug og Bestemmelse skete ingen Forandring ved Klosters Omgang til Lehnsmændene. Kongen tænkte sig St. Knuds Kirke kun som Domkirke, og derfor havde han ved Grundtjenesten for Communitetet 1572 alene besejlet en dertil svarende Tjeneste, idet han forordnede, at den Chorsang, der hidtil af Skolen havde været holdt i St. Hans og i Frue Kirke hver Sognedags Aften og Morgen, skulde fremtidig holdes i St. Knuds Kirke „ligerviis som i Kjøbenhavns Domkirke,“ (medens Skolen skulde vedblive om Søndagen at assistere i de nævnte Kirker og derfor nyde det sædvanlige af St. Hans Kloster og Provstiet). Man seer

¹⁰³⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 49 og 77.

¹⁰⁴⁾ Smst. 117, 121, 125.

af andre Data, at der holdtes Altergang, som ifølge senere Spor findes at have været Onsdags Communion for Skolen, og Prædikener.¹⁰⁵⁾ Af disse holdtes der lidt senere i Biskop Jacob Madsens Tid flere Ugeprædikener, samt Froprædiken og Tolvprædiken om Helligdagene.¹⁰⁶⁾ Der vare imidlertid ingen Prædicanter til Kirken, saa at det maa have været Lector og Rector og muligen en og anden Capellan, der forrettede denne Tjeneste. Saaledes vedblev det indtil Aaret 1618.¹⁰⁷⁾ Det var et Slags evangelisk Domkirke: ingen Menighed, men et stort kirkeligt Personale, Chorsang, Bibellæsning og Prædikener. Chorsangen var formodentlig stedse, Prædiken stundom paa Latin. Kirken havde ogsaa beholdt en Domkirkes Udseende: tvende lange Rækker af Chorstole stode ved begge Sider i det store Chor.

Paa Bedligeholdelsen synes der ikke i Begyndelsen at være tænkt; den havde under Priorens Styrelse været blandt de første Udgifter for Klosterkassen. Men da nu Lehnsmanden paa Dalum fik dette Kloster, har han formodentlig givet Anledning til den udtrykkelige Bestemmelse derom. Kongen rescriberede under 1ste Aug. 1572, at da han havde erfaret, at den forrige Prior havde vedligeholdt Kirken, og da hans Fader og andre Konger der laae begravede, vilde Kongen, at Kirken fremdeles skulde holdes ved god Magt af Lehnsmanden,¹⁰⁸⁾ og saa Maanedes efter gjen-

¹⁰⁵⁾ Mummie St. Knuds Kirkes Beskriv. S. 14.

¹⁰⁶⁾ I denne Biskops Visitationbog (udg. af Crone S. 22) hedder det om St. Knuds Kirke: „ingen Prædicanter til: men holdes Prædiken udi om Ugen og Froprædiken og Tolvslæes Prædiken om hellige Dage.“

¹⁰⁷⁾ Ved Ombytningen af St. Knuds- og Graabrødre Kirke omtales vel kun tre Ugeprædikener og Froprædiken som det, der blev forlagt fra Domkirken til denne; men da Altergangsprædiken og Tolvprædiken skulde blive i Domkirken, kunne disse, naagt de ei omtales, vel have vedblevet lige til Forandringen.

¹⁰⁸⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 154.

tog han denne Befaling med Tilføiende, at han ligeledes havde at skaffe Lys paa Alteret og Brød og Viin, eftersom behov gjordes, og føre det til Udgift paa Lehneregnskabet.¹⁰⁹⁾ Saa-
dant var ogsaa overeensstemmende med al kirkelig Praxis;
men naar Adelen fik et Lehn med Kirker i, pleiede disse at
være en Fordeel for Patronatet, ikke en Byrde. Derhos blev
endog dette Lehn allerede 1573 overgivet Kongens Kanceler
frit og qvit som Lønningslehn, og desto mindre var Lehnsmen-
den tilbøielig til at afholde Kirkens Fornødenheder.
Bed den store Reparation i Aaret 1582 satte vel Kancel-
ren Niels Raas, som Patron, sit Vaaben paa Alter-
tavlen,¹¹⁰⁾ men Arbeidet synes at være baade kostet og ledet
af Andre. I Aaret 1580 fik nemlig Lehnsmanden paa
St. Hans Kloster Kongens Befaling om et Uhrs Forfær-
digelse for Taarnet;¹¹¹⁾ det næste Aar fik alle Kirkeværger i
Byen og Langeland og senere ogsaa paa Lolland og Falster
Befaling at indsende deres Kirkers halve Indtægt eller Be-
holdning til St. Knuds Kirkes Bygning,¹¹²⁾ og disse Penge
skulde betales til Lehnsmanden paa Odensegaard og anvendes
efter Biskoppens, Borgemeisters og Raadmænds Bestemmelse,
og denne Lehnsmænd og Biskoppen fik ogsaa 1582 Befalingen
om Nedbrydelsen af det gamle Capel.¹¹³⁾ Saaledes synes St.
Knuds Kirke ved denne Leilighed at staae som en selvstændig
Stiftskirke uden Forhold til Klostret; men det var vel en Følge
af det extraordinære Arbeide, som da blev foretaget ved extra-
ordinaire Midler; og da disse vare forbrugte, ansaaes den

¹⁰⁹⁾ Brev af 18de Nov. 1572 i Extract i Bispe-Arch.

¹¹⁰⁾ Numme St. Knuds Kirke S. 15.

¹¹¹⁾ Vedel Sim. a. Skr. 3die Vd. S. 16. Det skulde koste en 40 Daler.

¹¹²⁾ Afbrev af 28de Sept. 1581 og 8de Jan. 1584. Ved. Sim. 3die
Vd. S. 16 og 19, samt af 1ste Juli 1584 og 10de Mai 1585. Actst.
udg. af Byens St. lit. Selsk. 2den Saml. S. 63-64.

¹¹³⁾ Ved. Sim. 2det Vd. S. 17.

endnu i det mindste af Biskoppen for at have Krav paa Klostret i Hensende til de daglige smaae Fornødenheder, hvortil der ofte savnedes Midler. I Maret 1589 indgik nemlig Biskop Jacob Madsen til Regjeringen med Klage over, at det oftere var hændet, at der hverken var fundet Borslys til Alteret eller Brød og Viin i Forraad eller Lys til Chorbornene og til Prædikestolen om Vinteren.¹¹⁴⁾ Ifølgelig nu at henvise til Klostret fandt de regjerende Rigsraader det fornødent at anvise Kirkeværgerne og Forstanderne for St. Knuds Kirke en særlig Indkomst, nemlig de tvende Kongetiender af Tanderup og Bederslev Sogne, hvilke de skulde anvende til Kirkens Bygning og anden Nødtorft, da den befandtes Intet at have dertil, uagtet Kong Frederik havde forordnet daglig Prædiken, Chorsang og anden Gudstjeneste i den.¹¹⁵⁾ Denne Gave var dog clausuleret med et: „indtil vi anderledes tilfølgende vorde,“ og allerede 1593 blev denne Tiende draget tilbage, da Regjeringen lod granske, hvo der skulde beholde de Kongetiender, med hvilke de vare forlehnede. Kirken havde da kun de uvisse Indkomster af en og anden Begravelse (den faste Menighed, Skolens Personer, havde fri Jord) og dens Nød forøgedes, ved at ogsaa Cathedralskolen var blevet udfisket fra Klostret og (efter de almindelige Love) paalagt Kirken at vedligeholde. Derfor maatte Biskop Jacob Madsen atter 1596 andrage paa Midler til „den herlige Bygnings og den fattige Skoles og den funderede Gudstjenestes“ Opretholdelse, enten ved de samme Tiender eller paa andre Maader. Tillige anholdt han om, at de Mænds Regnskab maatte blive revi-

¹¹⁴⁾ Referat i et senere Andragende af 10de Febr. 1596 i Copie i Bispe-Arch. (3 Nummers St. Knuds Kirkes Beskriv. S. 14 henføres denne Indstilling urigtigen til 1572, da Jac. Madsen endnu ikke var Biskop).

¹¹⁵⁾ Afbrev af 17de Juni 1589 Copie i Bispe-Arch.

deret, som Kanzleren havde paalagt Oppebørselen af Kirkens Penge, og som ønskede forlængst at aflægge Regnskabet, samt at to Kirkeværger efter Loven maatte blive formelig beskikkede.¹¹⁶⁾ Om Svaret derpaa har jeg Intet fundet for Kirkens Vedkommende;¹¹⁷⁾ en paaafrevet Notits antyder, at det var i Gjære at nedbryde Frue Kirke og lægge Menigheden til St. Knuds — saaledes tænkte man allerede paa den Udvei, som man ogsaa tilsidst indslog, (men dog ikke med Frue Kirke), thi man var paa alle Sider kommet ganske bort fra den Tanke, at Kirken hvilede paa Lehnets og Kongen.

Imidlertid synes efterhaanden den almindelige Mening at have vendt sig mere til St. Knuds Kirke: Begravelser søgtes hyppigere af Borgerne fra 1593¹¹⁸⁾, og selv Jaard og Bryllup holdt Adelen stundom i denne Kirke, naar Festen stod paa Raadhuset.¹¹⁹⁾ Men til at forbedre Kirkens Vilkaar bidrog dette kun lidt; efter 20 Aars Forløb var Kirkens Tilstand sørgelig. Da forordnede Christian den Fjerde, at den skulde være Sognekirke for Albani Menighed og arve den gamle Albani Kirkes Indkomster — saa at det dog tilsidst skete, hvad der oprindelig havde været Knud den Helliges Tanke, at denne Kirke skulde træde i Albani Kirkes Sted. Den egentlige Albani Kirke havde været opgivet siden Reformationen, men dens Indkomst og Menighed havde været hen-

¹¹⁶⁾ Brev t. Chst. Wallendorff 10de Febr. 1596 i Bispe-Arch.

¹¹⁷⁾ Cathedralskolen blev forlænget eller (som der og siges) opført af Not fra 1596 uden tvivl af St. Knuds Klosters og Frue Provsties Midler; thi det siges at være bekostet af Christoph. Wallendorff af egne Midler og med 200 Rdl. Tilskud af Arrild Hvitfeld, som havde Provstiet. Jac. Madsen Visitatsbog v. Crone S. 26. Jf. Henriksen Ob. Skol. Hist. S. 15.

¹¹⁸⁾ See Vedel Sim. a. Skr. 3die Vd. S. 44, 55, 57, 64, 66, 87, 133, 138.

¹¹⁹⁾ Smst. S. 54, 69.

lagt til Graabrøderkirke, som i Kongens Brev kaldes St. Albani Kirke. Nu fik St. Knuds Kirke en stor Menighed og Kirketienden af Hunnerup og Bulbro (der var blevet tillagt Albani Sogn) samt en Gaard paa Grø, medens Graabrøderkirke dog beholdt Noget af hvad der uidentivt oprindelig havde tilhørt Albani Kirke, og med denne Indkomst skulde Kirkeværger, som beskikkedes af Borgemeister og Lehnsmanden paa St. Knud eller i hans Forsald Lehnsmanden paa Odensegaard, vedligeholde Kirken med Bygning og Andet.¹²⁰⁾ Denne Dotering var imidlertid lidet tilstrækkelig, og Kirkens øieblikkelige Tilstand krævede strax langt større Midler. Vi vide ikke, om Borgerne gjorde Bausfæligheder for at modtage en saadan Sognekirke, eller hvorledes Kongen ellers blev gjort opmærksom derpaa; men to Maaneder senere udstedte han et Gavebrev til Albani Menighed, hvori han deels tilsiger denne til evig Tid dens Ret til at kalde Præster efter Ordinantsen (hvilket maaffee kunde synes tvivlsomt ved en Kirke, der dog endnu blev i nogen Afhængighed af Klosters Lehnsmænd), deels omtaler, at Kirken skal blive repareret og forbedret, inden den afleveres; men naar dette var skeet, skulde Borgerne være tilforpligtede at vedligeholde den med dens egne Midler, saafremt de ikke vilde have den givne Bevilling (til at bruge Kirken og kalde Præster) forbrudt.¹²¹⁾ Man kan ikke just sige, at Menigheden havde megen Grund til at paatage sig nye Forpligtelser for disse Bevillingers Skyld; thi den havde allerede en meget god og skøn Kirke, og havde vistnok ogsaa Retten til at kalde fine Præster; men om dens Sam-

¹²⁰⁾ Kongebrevet af 12 Marts 1618 trykt i Actst. udg. af Jyens Stifts lit. Selskab 1ste Saml. S. 63. Man seer af det Hverv, der gives Lehnsmanden paa St. Knud, at Kirken dog endnu tænktes nærmest under hans særlige Patronat.

¹²¹⁾ Kongebrev af 11te Mai 1618, smstid. S. 64.

tykke blev vel heller ikke spurgt, da den hele Foranstaltning var motiveret ved, at „St. Knuds Kirke ikke havde saadan Indkomst, at den med Bygning og i andre Maader efter Fornødenhed kunde vedligeholdes.“¹²²⁾

Saaledes blev St. Knuds Kirke en Domkirke og Sognekirke paa een gang, og det gamle Albani Sogn fik nu Navn af St. Knuds. Kirkens Historie hører fra den Tid af til Albani Sognehistorie, til hvis tidligere Deel vi derfor skulle gaae over, efterat have tilføiet et Ord om Kirkens endelige Overlevering. Den lovede Reparation fandt Sted i Aarene 1618—20, men blev ikke bestridt af St. Knuds Kloster eller under denne Lehnsmands Tilsyn. Den stete for Kirkens Midler og for de Penge, som denne laante; derved kom den i en Gjæld af 3000 Rdl., af hvilke den ikke engang kunde betale Renterne. Kongen maatte derfor atter 1621 gribe til det almindelige Middel at paalægge Stiftets samtlige Kirker at contribuere af deres Beholdninger til Gjældens Afbetaling, og det blev paalagt Lehnsmanden paa Odenfegaard eller St. Hans Kloster at indsamle Pengene.¹²³⁾ Der er Spor af, at denne Indsamling udstrakte sig over 6 Aar,¹²⁴⁾ men omfider er det vel paa denne Maade opnaaet, at Kirken er kommet af med Gjælden, for fremtidig at vedligeholde sig selv af sine egne Midler som en almindelig Stiftskirke uden al Forbindelse med St. Knuds forrige Kloster. Om den vilde formaae dette, maatte blive saameget tvivlsommere, som Cathedralskolens og endeel Embedsboligers Vedligeholdelse nu ogsaa maatte paaligge Kirken; til Skolen maatte den allerede 1627 have Hjælp af Stiftskirkerne, og den kæmpede med denne Byrde, som den havde arvet fra det Kloster, der gav

¹²²⁾ Kongebrevet af 12te Marts 1618.

¹²³⁾ Rgbr. 20de Febr. 1621 (i Bisse-Arch.)

¹²⁴⁾ Rgbr. 17de Juli 1627 (i Bisse-Arch.)

den nøgen fra sig, ligetil 1793, da den befriedes derfor, saa længe den selv havde Gjæld¹²⁵⁾ o: i det Mindste til Dato.

St. Knuds Kloster gif nu, befriet fra Kirke og Skole, det kongelige Krongods's almindelige Gang; dets Ladegaard er formodentlig blevet opløst ved Jordernes Salg, og den gamle Bygning blev en anseelig Adelsgaard i Byen; men næsten enhver Levning af det gamle Kloster er forsvundet: en Dampmaskine arbejder nu imellem nogle af de Mure, der forhen indsluttede de stille Klosterboere.

§ 2. Albani Sogns Historie indtil 1618.

Efter som Albani Kirke allerede før Reformationen var Sognekirke for en stor Menighed i Byen samt Landsbyerne Bulbro og Hunnerup,¹²⁶⁾ kunde det ikke være tvivlsomt, at den efter Kirke-Ordinantjen burde forsynes med tvende Prædikere. Den havde formodentlig allerede den Ene i Jacob Frost, som 1532 havde sluttet sig til Sadolin og ivrig arbeidet for Reformationen; han var i alt Fald den første evangeliske Sognepræst ved Menigheden.¹²⁷⁾ Naar den fik en Capellan tillige, er ikke noie bekjendt; men i Aaret 1538 beredte Kongen Sted for dem begge, idet han da skænkede Menigheden tvende Residenter i det forladte Glarakloster, hvor Sognepræsten og Capellanen fik hver sin Gaard anvist ved Siden af Biskoppen, Læsemesteren og Skolemesteren.¹²⁸⁾ Sognepræsten

¹²⁵⁾ Henriksen Bidrag til Dønsje Skoles Historie (Program 1846) S. 16—19.

¹²⁶⁾ Den sidste skulde dog efter en Bestemmelse af 1532 ved Provsten Anders Glos Afgang henlægges under Hjalte (o: nu Dalum) Kirke til Fordeel for Lehnsmændene paa Dalum Kloster (Ved. S im. 2det Bd. 1ste H. S. 188), og dette skete ogsaa for en Tid, indtil den 1571 kom tilbage til Albani Sogn.

¹²⁷⁾ Bloch syenske Geistl. 1ste Bd. S. 601 fgg.

¹²⁸⁾ See ovenfor S. 32—33.

fik sin Bolig, hvor nu Tugthuset ligger, Capellanen Nord for Bispegaarden paa en Deel af den Grund, der nu er inddraget i dennes større Have.¹²⁹⁾ Det var nødvendigt, at Kongen paa denne Maade maatte komme Menigheden tilhjælp, da den ingen Præstebolig havde, saasom Albani Præster havde været af Marianerne og formodentlig boet ved Frue Kirke tilligemed dennes Præster. Stedet var forsaavidt beqvemt, som det laae inde i Albani Sogn, skjønt ikke lidet fjernet baade fra den gamle Albani Kirke og fra den nye, som Menigheden fik istedet; men det vidtløftige Klaræloster skulde anvendes, og for Bispens Gaard paa St. Knuds Kirkegaard, som havde ligget bekvemmere, havde Kongen formodentlig anden Bestemmelse.¹³⁰⁾ Paa samme Tid eller senest 1539 skænkede Kongen ogsaa denne Menighed den nye Kirke, nemlig Graabroderkirke, til hvilken nu al Albani Kirkes Eiendom og Ret overførtes; thi selv eiede denne som Klosterkirke Intet, og Kongen adskilte den ganske fra det i Klosteret oprettede Hospital. Som Grund angives, at Albani Kirke var for liden; maaskee forøgedes Sognet med nogle Huse og Stræder, der for kunne have hørt til Klosterkirkerne; men Albani Kirke laae uheldigt for Domkirken og for Sognet, og den store prægtige Graabroder Kirke, hvori Kong Hans's og Dronning Christines Støv hvilede og som forherligedes ved den skønne Altartavle, som denne Dronning havde ladet forfærdige, var baade for god til at nedbrydes og for stor for et Hospital.¹³¹⁾

¹²⁹⁾ Læsemejerens Gaard laae Nord for Sognepræstens paa den Grund, som nu er Have, eller mulig tildeels paa den, som er Gade; Rectorens laae mellem begge disse, saaat den 1577 kunde deles imellem dem, maaskee den laae østligere udad Møllegaden til, og maaskee løb et Stræde dengang fra Bispegaarden i østlig og sydlig Retning imellem dem ned imod Møllen. (Et Magestifte af 1679 i Bispe Archivet).

¹³⁰⁾ Den blev senere indrømmet en Apotheker og omsider afhændet til Private; nu er den Realskole.

¹³¹⁾ Hospitalet, som 1540 fik Tilladelse til at antage sig en egen Præst,

Fra denne Tid kaldes Albani Sogn ofte Graabrødre Sogn, men endnu oftere kaldes Kirken Albani Kirke, skjønt den egentlig var indviet til Jomfru Marie.¹³²⁾ Efter at Kongen havde anvist Boliger og Kirke, blev Sognets Organisation ført videre i den saakaldte Erik Krummediges Fundats 1541,¹³³⁾ som fordeelte Altergods og Kirkerente i Byen, men idet den vel opfører baade Capellaniet og Sognepræstens Kald, antyder den dog en Forandring i den oprindelige Plan, som de saa mellemliggende Aar havde foranlediget, da man formodentlig snart mærkede, hvor indskrænkede Kjøbstedsfognenes Midler bleve, efterat Klostrene vare adskilte fra dem. Capellaniet omtales her som forbundet med Embedet ved Hospitalet og saaer saa liden Indtægt, at det neppe synes at kunne være tænkt som et selvstændigt Embede ved Kirken. Capellanen til St. Albans Sogn og Hospitalet skulde for den Hjælp, han gjorde Sognepræsten, have 17 Mark af den Rente, som laae til Hellig Trefoldigheds Alter af Kjøbmandslauget, og 5 Mark af Smedelauget.¹³⁴⁾ Sognepræsten skulde derimod foruden Tiende, Offer og Huuspenge (3 Skill. halvaarlig af hvert Hedske o: Ildsted) have 20 Mark

fik formodentlig snart den Kirke indrettet, som stødte nær op til Graabrødre Kirke og endnu er Hospitalskirke. Den var forhen, som de andre store Hospitalskirker, en Deel af Hattighuset selv og kaldes derfor endnu 1632 Sygestuen. Det var formodentlig den, der fik en Altartavle 1590 (Ved. Sim. 3die Bd. S. 40); den forekommer 1611 (Vid. f. G. S. 861) og 1700 (smid. 767). Jfr. iøvrigt Hofm. Fund. V, 172.

¹³²⁾ Dagaard de danske Klostre S. 302. At de tre andre Kirker ogsaa vare Marielkirker, er ovenfor berørt; og da St. Knuds Kirke ogsaa var indviet til Albanus, var tre Kirker i Byen nu ogsaa denne Helligens Navn.

¹³³⁾ See ovenfor S. 37.

¹³⁴⁾ Hofm. Fund. VI, 259. Det forsmævnede Vicarie, som var i Albani, kaldes Kjøbmandsalter i en gammel Fortegnelse over Vicarierne af Christen Povelsen i Bispe-Arch.

af Jorgen Gyldestjernes Vicarie og 16 Mark af Calente Alters Vicarie, som Søren Bruhn havde.¹³⁵⁾

Men ved denne første Ordning blev intet af Embederne staaende. Sognekaldets Indtægt befandtes saa ringe, at Stiftsøvrigheden allerede strax efter maatte andrage paa dets Forbedring. De foreslog, at det ligesom de andre Kjøbstedkald maatte faae et Landsbykald til Annex, men tillige at det strax midlertidig maatte forbedres med en Kongetiende. Kongen tillagde derfor under 13de Mai 1541 Sognepræsten Bispetienden (i: Kongetienden) af Lumby Sogn, indtil et Landsbykald maatte blive ledigt, som kunde annecteres dertil.¹³⁶⁾ Hvorlænge Præsten beholdt denne Kongetiende, er ikke bekendt;¹³⁷⁾ men det synes, at man erkjendte denne Doteringsmaade for hensigtsmæssigere end den paatænkte Annectering, af hvilken der Intet blev. Thi da den følgende Sognepræst Mag. Hans Fos (1549—59) fremdeles favnede tilstræffelig Underholdning, tillagde Kongen ham først 8 Pund, senere kun 6 Pund Korn af Skamby Sognekald, som var Landgilde af Mensalgods.¹³⁸⁾ Kongen synes her at have taget, hvad der ikke rettelig kunde skilles fra vedkommende Kald,¹³⁹⁾ thi tre Aar efter forandrede

¹³⁵⁾ Smid. S. 260. Det førnævnte laae til St. Knuds Kirke, og der siges i den nyseævnte Fortegnelse, at Jesper Krasse og Medarvinger toge Gudsjet til sig og gave Prior Brev paa 15 Mark til Sko og Klæder for fattige, formodentlig dog foruden de her nævnte 20 Mark, medmindre Udredelsen af disse er blevet hindret af Arvingerne.

¹³⁶⁾ Rgbr. i Actst. til Dpl. om Danm. indre Forhold udg. af Hvers Stifts lit. Selsk. 1ste Saml. S. 1—2.

¹³⁷⁾ Den hørte til det, som 1572 blev tillagt Communitetet, (Hofm. Fund. V, 152) og var af dette sæstet til Sognepræsten i Lumby, indtil dette. Jæstet 1647 gik over til professor Eloquentiæ ved Gymnasiet. (Doc. i Bispe-Arch.)

¹³⁸⁾ Brev af 17de Jan. 1551 hos Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 74 og af 1ste Juli 1552 i Bispe-Arch. og hos Bloch S. 605.

¹³⁹⁾ Ved Dom af 1544 var endeel af denne Landgilde stadfæstet Præsten imod en Reclamation (i. Hofm. Fund. V, 269).

han det derhen, at Præften til Albani Kirke ſkulde have den halve Kongetiende af Skamby Sogn, medens den omtalte Landgilde ſkulde blive hos Sognepræften i Skamby, „eſterſom ſtiftet og ſunderet var.“¹⁴⁰⁾ Kongen ordnede paa ſamme Tid mange af Embederne i Thyen; men med dette Sognekald var Arbejdet endnu ikke afsluttet, og Hans Joſſ's Eſtermand fik endog for en Tid et Landsby-Annex, men under Forhold, der forudsatte Capellaniets Hiſtorie, paa hvilket vi derfor førſt maae kaſte et Blik.

Paa mange Steder er det Tilfældet, at Capellanierne have ved Reformationen mere antaget Character af perſonelle Tjenefter hos Sognepræften end af ſelvſtændige (ſaakaldte reſiderende) Capellanier eller Aſtenſangspræſtekald. Ved Albani Kirke var dette forſaavidt Tilfældet, ſom Capellanens Tjenefte var paalagt Hospitalspræſten for en ringe Løn, og Omſtændigheder forhindrede dette Embedes ſelvſtændige Organisation ligetil langt ind i det 17de Aarhundrede.

Den førſte Capellan har været Hospitalspræſten Niels Bruhn, der var En af Reformationens Fortjæmpere i Ddenſe; han var kommet dertil med Sadolin 1532 og var formodentlig ſtrax ſat til at prædike for Graabrødrene og blev ved deres Vortgang Præſt for det nye Hospital. En Tid var han tillige Rector Theologiæ og havde indtil 1541 Rynkeby Sognekald. Under 27de Mai 1541 fraſagde han ſig dette i et Brev, hvori han tilſtaaer, at Kongen har forſorget ham med andet Kirkens Gods i Ddenſe og paa Falſter;¹⁴¹⁾ det førſte er formodentlig det Vicariegods, der tillagdes Capellaniet til Albani Kirke, og dette Brev betegner da hans Overtagelſe af denne Tjenefte, medens Rynkeby forblev ved Rector

¹⁴⁰⁾ Rgbr. af 10de Jan. 1555 dat. Nyborg, hos Bloch a. St.

¹⁴¹⁾ Original i Biſpe-Archivet.

ratet, som tilfaldt en Anden.¹⁴²⁾ Foruden disse tvende Embeder i Byen havde eller fik Bruhn tillige Paarup Sognekald, formodentlig 1544, da Hospitalspræstens Løn og Embedsforretninger bleve regulerede.¹⁴³⁾ Derimod beroer det paa en Misforstaaelse, naar der tillægges ham ogsaa Virkende og Marslev Sogne, thi disse bleve 1540 tillagte Hospitalet selv, at det skulde lade dem betjene ved Capellaner, som svarede Afgift til Hospitalet,¹⁴⁴⁾ og der er ingen Grund til at formode, at det lod dem betjene af Hospitalspræsten selv, som allerede havde Embeder nok. Capellaniets Gjerning kom let til at lide under de tvende andre Kalds Forening med det, især dersom der allerede holdtes særskilt Tjeneste i den særskilte Hospitalskirke ved Siden af Graabrødre Kirke. I Bruhns ældre Aar gif det ogsaa over hans Kræfter, og i Aaret 1552 maatte han overlade Landsbykaldets Forretninger midlertidig til en Vicar.¹⁴⁵⁾ Man imødesaae formodentlig hans Afgang, og Kongen var, rimeligviis under denne Forudsætning, betænkt paa at fundere Capellaniet saaledes, at det kunde blive et selvstændigt Embede paa samme Maade som det andet Capellanie i Byen ved St. Hans Kirke. Han tog Midlerne dertil fra St. Knuds Kloster, ligesom hist fra St. Hans. I et Kongebrev af 1555¹⁴⁶⁾ bestemte han, at Capellanen foruden de ham tidligere tillagte 23 Mk. og 4 Dfferdage af Menigs

¹⁴²⁾ Det er nemlig urigtigt, naar Bruhn siges at være forblevet Rector til 1552, (Bldh a. Skr. S. 268) thi Christen Schytte ell. Schotte kaldes i det sidstnævnte Afvigelsesbrev af 1541 Læseimester til St. Knud ubi Odense.

¹⁴³⁾ Hofm. Fund. V, 152. Dette Pergamentsbrev eksisterer ikke.

¹⁴⁴⁾ Bldh a. St. S. 858. Ved. Sim. a. Sk. 2det Bd. 2det S. S. 13.

¹⁴⁵⁾ Et ulæseligt Document i Bispe-Arch. tildeels trykt i Bldh s. G. S. 269. Det forudsætter Klager og Bønseligheeder, som ikke ere nærmere bekendte.

¹⁴⁶⁾ Dateret Nyborg 13de Jan. 1555. Copie i Bispe-Archivet.

heden og fri Bolig fremdeles skulde have det første ledige Sognekald under St. Knuds Kloster til Annex og enten Ol og Mad paa Klostret eller Præsterenten af dette Kald. Men det skete ikke, som Kongen vilde; thi da omsider det første Kald blev ledigt 1565, levede den gamle Niels Bruhn endnu, og det synes, at der ikke heller hos alle var den bedste Villie til at udføre den afdøde Konges Plan. Borgemeesteren og Kirkesværgen for Albani Kirke trængte paa Prioren, at han skulde efterkomme det kongelige Brev, da de formodentlig søgte en Capellan, der ikke skulde have mere at varetage, end han kunde overkomme. Prior Christen Poulsen holdt sig da til Ordene i Kongebrevet og tilbød den gamle Bruhn det ledige Nasum Kald, men da han ikke kunde bestride det og undslog sig for at modtage det, gjorde Sognepræsten Jørgen Rasmussen Udsted (1559—71) det Tilbud, at han vilde tage Nasum til Annex og da paa egen Bekostning holde en Capellan, som skulde tjene baade denne Menighed og St. Albani. Forslaget blev modtaget af alle Vedkommende: maaskee det havde Bæmskelighed at berøve Niels Bruhn de gamle Capellanindtægter, og Sognepræstens Tilbud lovede Kirken en ung Mands Kræfter uden dette. Prioren udstedte et Brev, som ikke utydelig røber det ironiske Blik paa den kongelige Foranstaltning, hvorved „den gamle og udlevede Mand“ vilde have faaet et Embede endnu; det overdrager Sognepræsten, dog under Forbehold af Kongens Samtykke, for Livstid al Klosters Ret af dette Kald,¹⁴⁷⁾ saaat Sognepræsten nu modtog Præstetienden og anden Indtægt af Kaldet uden Afgift til Klostret, da han ei kunde benytte Udgangen til Underhold i St. Knuds Kloster. Kun Kirkens Regnskab og Degneembedets Besættelse forblev hos Prioren.

¹⁴⁷⁾ Dateret 7de Dec. 1565 smstid. og hos Bloch a. St. S. 607—9.

Saaledes blev Capellaniet formelig til et personel Capellanie hos Sognepræsten for Albani Kirke og Nasum Landsogn, og dets Historie er saaledes indbefattet i Sognekaldets. Hvo der først blev Capellan hos Jørgen Rasmussen, vides ikke, og det er meget naturligt, at Rækken af unge Mænd, der kun tjente nogle faa Aar eller Maanedes og hastede andetsteds hen, hverken kan være fuldstændigt eller sikkert bekendt, og denne Række strækker sig ligetil 1623.¹⁴⁸⁾ Med denne Ordning af Forholdet vare imidlertid hverken Sognepræsten eller Capellanen altid tilfreds; Kongen forandrede Vilkaarene i visse Henseender. Da Niels Bruhn var død og Paarup Rald for bestandig knyttet til Hospitalskaldet¹⁴⁹⁾, kom formodentlig de oprindelige Capellanindtægter tilbage til Albani Sogn, tillige udvidedes Albani Sogn ved Landsbyen Hannerup, som 1571 kom tilbage dertil,¹⁵⁰⁾ og heri fandt mulig Kongen en Anledning til det ellers paafaldende Skridt at tage Nasum Sogn fra Embedet. Mag. Jørgen Simonson, som 1571 fra Rector blev Sognepræst, maatte ved Communitetsfundatsen 1572 afstaae Nasum Sogn til Rectoratet og fik til Erstatning kun den anden Halvpart af Skamby Kongetiende.¹⁵¹⁾ Alligevel skulde han deraf fremdeles lønne Capellanen, men i 20 Aar betalte han ham Intet;¹⁵²⁾ formodentlig maatte Capellanen nøies med Vicarie-Indtægterne og Boligen. En af disse Capellaner

¹⁴⁸⁾ Navnene paa 17 findes hos Bloch a. St. S. 704 fgg., men at Listen ikke er fuldstændig, sees allerede af samme Bog S. 611, hvor Mag. Laurids Sommer siges at have været Capellan der fra 1603, og et Par af de første turde være Capellaner hos Niels Bruhn, medens han endnu havde Embedet.

¹⁴⁹⁾ Kgebrev af 1566. Smid. S. 859.

¹⁵⁰⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 155.

¹⁵¹⁾ Hofm. V, 156.

¹⁵²⁾ Fac. Mads. Visitatsbog ved Crone S. 24. Den der nævnte Skolefundats af 1577 maa være den alm. af 1572, i hvilken denne Bestemmelse findes.

Jørgen Pedersen gjorde derfor et Forsøg paa at erhverve en større og fast Indtægt for sit Embede, idet han i Aaret 1589 henvendte sig til de regjerende Rigsraader med et Ansøgning, hvori han forklarede, at hans Embede var det ringeste i Byen, da han neppe havde 50 Rdl. til Kost, Klæder og Brændsel; han ansøgte derfor om, at Kaldet maatte blive forbedret og navnlig at Hundstrup Kongetiende, som gav 4 Pd. Rug, 6 Pd. Byg og 1 Pd. Havre, maatte blive tillagt det.¹⁵³⁾ Rigsraaderne skulde have svaret, at dertil behøvedes at afvente Kongens Myndighedsalder, og samme Aar fik han et Landsbyskald.¹⁵⁴⁾ Men Røden vedblev at trykke Capellanerne, og i Aaret 1591 maatte Biskoppen mægle et Forlig mellem Sognepræsten og den daværende Capellan, hvorefter hiin forbandt sig til at betale 25 Rdl. aarlig, foruden hvad der tidligere var tillagt Capellaniet.¹⁵⁵⁾ Mag. Jørgen Simonsen forbedrede i øvrigt saavel Kaldet med den ovennævnte anden Halvpart af Skamby Kongetiende som Residentsen med en liden Udvidelse 1577. Thi da Rectorresidentsen, som var en Deel af Glarø Kloster, ved Christen Poulsens Død var blevet forladt af denne Embedsmand og henstod faldefærdig, blev det tilladt Læseimesteren og Sognepræsten at dele den og dens Grund imellem sig.¹⁵⁶⁾ Han var en berømt Lærd, Rector, før han blev Præst, og var Provst i Odense Herred.¹⁵⁷⁾ Han døde 1602. Efter hans Død opstod en Strid om Valget af hans Eftermand, der foranledigede, at Embedet stod ledigt et heelt Aar; formodentlig stred Magistraten og de mægtige Familier med hinanden; men 24 Sognemænd af Albani Sogn,

¹⁵³⁾ Ansøgn. i Orig. i Biske-Arch. af 10de Febr. 1589.

¹⁵⁴⁾ Bloch a. St. S. 274.

¹⁵⁵⁾ Jac. Mads. Visitatsbog v. Crone S. 24.

¹⁵⁶⁾ Doc. i Biske-Arch.

¹⁵⁷⁾ Hans Levnet hos Bloch S. 272 fgg.

alle Borgere i Byen, indgave da en Begjæring i eget og de andre Sognemænds Navn, at Vacancen maatte faae Ende, og at navnlig Capellanen maatte faae Embedet, hvorefter ogsaa denne, Mag. Laurids Sommer, blev kaldet.¹⁵⁸⁾ Han var maaskee Formandens Svigersøn og viftnok En af dem, mellem hvilke Valget svævede. Han var i Embedet til sin Død 1613 og havde flere Capellaner.¹⁵⁹⁾ Han efterlod en Enke, som, ifald hun var Jørgen Simonsens Datter, kunde have sin Lærdom i Arv efter sin Fader; man tillagde hende den Oversættelse af Luthers Bordtaler, som Andre tilskrevede Manden.

Efter hans Død valgte Sognet en Mand, som havde været Rector og reist udenlands og nu var Sognepræst i Beile og Provst: Mag. Mads Jensen Middelfart.¹⁶⁰⁾ Dette Valg foranledigede en egen Sag: Beile Borgere indgave Klage til Kongen over ham, fordi han havde forladt dem uden Sag; men Odense Borgere erklærede, at de havde deres frie Kaldsret, og Mag. Mads undskyldte sig med, at han ikke havde begjært at drage fra Beile. Alligevel gik Dommen ham imod, og han maatte vende tilbage til Beile, indtil han blev kaldet til Nicolai Kirke i Kjøbenhavn,¹⁶¹⁾ hvorfra han blev Biskop i Lund. Han var dengang gift med en Datter af en Borgemeester i Odense, hvilket formodentlig har havt sin Deel i denne besynderlige Sag. I hans Sted

¹⁵⁸⁾ Bloch a. St. S. 611.

¹⁵⁹⁾ Foruden dem, som nævnes hos Bloch a. St. S. 715, havde han idetmindste endnu En, Hans Jacobsen, som senere blev Sognepræst i Nykøbing, s. N. Hist. Tidsskr. V, S. 149—50.

¹⁶⁰⁾ Bloch a. St. S. 611 fgg. Jeg er her i det færegne Tilfælde at maatte udelukke en Mand af Blochs Liste, som det vil sees af det Følgende.

¹⁶¹⁾ N. Peders. Perlestifters Beretning i N. Hist. Tidsskr. V, 146—47.

valgtes en for Lærdom anseet Mand, Mag. Hans Bandal, der kom fra en Udenlandsreise. Han forblev kun 4 Aar i Embedet, da han 1617 blev Biskop i Viborg. Han var gift med en Datter af En af Odense Raadmænd og blev Fader til den sjællandske Biskop Hans Bandal, ligesom han selv var Sønneson af den første evangeliske Biskop i Ribe.¹⁶²⁾ Hans Eftermands Valg beroede paa den formaaende Indflydelse af den berømte Holger Rosenkrantz; denne havde nemlig som Hofprædicant paa Rosenholm Mag. Lauridsen Zeuthen, der havde reist udenlands og været Rector i Aarhus, og i Aaret 1617 blev han kaldet til St. Albani Kirke. Han blev tidlig svag og havde en Række af Personscapellaner fra 1619 til 1627, af hvilke een synes at være blevet residerende Capellan, men andre 7 afløste hinanden stundom efter mindre end et Aars Tjeneste.¹⁶³⁾ I Zeuthens andet Embedsaar blev Menigheden forlagt til St. Knuds Kirke, hvormed og Capellaniets fastere Ordning var forbundet; men inden vi følge den over i den nye Kirke, ville vi kaste et Blik paa den gamle Kirke og dens endelige Skæbne.

§ 3. Graabrødre Kirkes Historie.

Den store og prægtige Graabrødre Kirke havde uden Bausfelighed kunnet vedligeholdes, skjønt den aldeles Intet modtog af Klofret ved Afskillelsen fra dette; thi deels fik den Albani Kirkes tidligere Indkomster, hvortil 1571 kom Tienden af Gunnerup, deels var den i det 16de Aarh. særdeles søgt som Begravelsessted. Den afløste i denne Henseende St. Hans Kirke, og de fleste anseete Borgere, mange Adelsmænd, endog den første evangeliske Superintendent bleve begravede i den.

¹⁶²⁾ Bloch a. St. S. 623 fgg.

¹⁶³⁾ De opregnes hos Bloch a. St. S. 718, 720 og 722.

Det kostede efter et kongeligt Reglement af 1551 otte Joachimssdalere at begraves i en Kirke i Odense og fire paa en Kirkegaard,¹⁶⁴⁾ medens de, som behøvede fri Jord, henvistes til St. Jørgens Kirkegaard udenfor Byen og senere til Sortebrodre Kirkegaard, hvilken Kongen dertil skænkede Borgerne 1551, mod at de skulde indhegne og hege den og opføre et Capel til Liigprædiken.¹⁶⁵⁾ Dengang kunde imidlertid Graabrodre Kirke kun tilbyde Begravelse indenfor dens Mure; thi dens Kirkegaard var allerede saa opfyldt med Liig, at Kongen i samme Brev forbød al Begravelse paa den i de første 10 Aar. Blandt de Liig, som paa denne Tid bleve nedsatte i den, var Kong Christian den Andens, ved hvis Bisættelse 1559 Kong Frederik den Anden selv var tilstede.¹⁶⁶⁾ Oluf Bagger havde sin Familiebegravelse her;¹⁶⁷⁾ men efterhaanden begyndte man at søge St. Knuds Kirke,¹⁶⁸⁾ især i det 17de Aarh. Imidlertid vidste Magistraten, som var dens Forsvar, at vedligeholde den uden andre Midler; men da Menigheden 1618 forlod den, gif den ugunstigere Vilkaar imøde. Den blev nu henlagt under Hospitalets Bestyrelse og afgav sin betydeligste Indtægt til den nye Sognkirke. Efter Kongens Befaling af 12 Marts 1618 beholdt den kun Jordskyld af nogle Huse i Byen, Kirkeløkken og tvende Agre udenfor Byen, af hvilken Indtægt Hospitalsforstanderen skulde

¹⁶⁴⁾ Ved. Sim. 3die Vd. S. 158. Brevet er af 20de Januar 1551.

¹⁶⁵⁾ Smstb. 2det Vd. 2det H. S. 75. Dette Kongebrev er af 10de Juni 1551 (ifølge velvillig Meddelelse af Hr. Registrator Kall Rasmussen med Hensyn til begge disse Kongebrevs Dato), saa at man seer, at Kongen først havde paataenkt at lægge den almindelige Begravelsesplads udenfor Byen, men allerede i samme Aar forlagde den ind i Byen, hvor den forblev; om Capellet nogensinde blev opført, vides ikke.

¹⁶⁶⁾ Ved. Sim. 2det Vd. 2det H. S. 114.

¹⁶⁷⁾ Smstb. 3die Vd. S. 134.

¹⁶⁸⁾ Den anden evangeliske Biskop og den samme Oluf Baggers Børnebørn begroves allerede der. Smstb. S. 133, 138 fgg.

vedligeholde den, ſaaſom den var fjerde Længde i Høſpitals-
gaarden. Choret, hvori Kong Hans's Begravelse var, ſkulde
afluffes, da ingen Tjenefte ſkulde ſtee for Alteret, men den
øvrige Kirke ſkulde bruges til den Prædike-tjenefte, der hidtil
var holdt i St. Knuds Kirke, nemlig tre Ugedagsprædikener
og Froprædiken om Søndagen, ſom hidtil var holdt i St.
Knuds Kirke, dog uden Altergang tillige.¹⁶⁹⁾ Senere blev
Froprædiken forlagt til St. Knuds Kirke og derimod Tolv-
prædiken henflyttet til Graabrødre, for at Høſpitalets Beboere,
der fik Prædiken over Evangeliet i deres egen Kirke, kunde
faae Leilighed til at høre Catechiſmi Forklaring iſtedet.¹⁷⁰⁾
Det blev ſaaledes mange forſkjellige Perſoner, der kom til at
prædike, thi Kongen ſtadſættede 1632 en nøiagtig Fordeling af
dette Arbejde, hvoraf man tillige ſeer, i hvilket riigt Maal
dengang Ordet blev forkyndt i Ddenſe: Tolvprædiken ſkulde
holdes af Biſkoppen de tre ſtore Feſte og hver Onsdag i
Faſten; af Rector hver Søndag i Faſten ſamt Mariæbebudelses-
dag og Skjærtorsdag; fremdeles af Sognepræſter og Capel-
laner og de 5 Hørere ved Skolen alle andre Søndage og
endelig af to Profefſorer, Rector og Conrector paa alle andre
Feſtdage Aaret igjennem.¹⁷¹⁾ Graabrødre Kirke ſelv havde
ſaaledes ingen Geiſtlige eller Menighed, men henſtod ſom en
fælleds Kirke for hele Byen til Prædike-tjenefte og Begravelse
alene. Kirkebetjente havde den ikke heller; men Ringning og
anden Opvartning blev beſørget enten af de andre Kirkers

¹⁶⁹⁾ Actſt. udgivne af Hyens St. lit. Seliſt. 1ſte Saml. S. 63.

¹⁷⁰⁾ Rgbr. 9de Dec. 1631 (i Biſpe-Arch.). I St. Knuds Kirke ſkulde
holdes Catechiſation fra Kl. 12, til det ringede til Aftenſang.

¹⁷¹⁾ Nemlig 2den og 3die Helligdag, Nytaarsdag, Hellig tre Konger, Kyndemisse, Chriſti Himmelfartsdag, St. Hansdag, Alle Helgensdag. De
ſamme Mænd ſkulde ogſaa prædike de tre ſtore Feſtes Hellig-Aften i
St. Knuds Kirke. Rgbr. 5te Nov. 1632 (i Biſpe-Arch.).

Betjente efter Omgang,¹⁷²⁾ eller af Hospitalskirken's Betjente;¹⁷³⁾ thi med Hospitalet smeltede den mere og mere sammen.

Dens Forsvar eller Overbestyrelse var, som anført, overdraget Hospitalsforstanderen; men da denne atter valgtes af Borgerstabet, og Magistraten i det Hele selv forestod Hospitalets Administration i det 17de Aarhundredes sidste Halvdeel, stod den i Virkeligheden som før under Magistraten, kun at den nu ingen Kirkeværger havde. Det gik ikke meget regelmæssigt til med de offentlige Stiftelsers Bestyrelse i Odense, da Ringo kom og aabnede de lange og forviklede Stridigheder derom, i hvilke han vilde gøre Souverainitetens yderste Fordringer gjældende mod den nedarvede eller usurperede Communalselvstændighed, vistnok altid til Stiftelsernes sande Tarv, men uden al Skaansomhed mod det Bestaaende. Graa- brødre Kirke var ogsaa indbefattet under de Ting, hvori han foresandt Misligheder og Misbrug. Han vilde gøre den nye Grundsætning gjældende, at en Kjøbstadkirke skulde staae under Stiftsøvrighedens Direction, og indblandede i sin Kamp for Hospitalets Reform ogsaa en alvorlig Klage over Kirkens Administration. Han yttrede i en Erklæring til Regjeringen, at Kirkens Midler vare forkomne, navnlig at den ingen Indtægt havde af Kirkeløffen, som formeentlig en af Borgemeisterne havde i Brug,¹⁷⁴⁾ og virkelig er baade den og de to Aagre forsvundne i Kirkens Regnskaber, som havees fra Begyndelsen af det 18de Aarh.; den førstnævnte Mark er indtil Navnet

¹⁷²⁾ Saaleedes betalte St. Hans Kirke for Ringningen hver tredie Uge i Begyndelsen af det 18de Aarh.

¹⁷³⁾ Klokkeren ved St. Knuds Kirke havde vasa sacra i Bevaring i det 18de Aarh.; Degnen ved Hospitalet samlede Tavlepengene; Graveren, som ogsaa da nævnes, er formodentlig ogsaa Hospitalskirken's.

¹⁷⁴⁾ Heiberg: Ringos Levnet S. 151.

forbundet,¹⁷⁵⁾ og af al tidligere Eiendom findes Kirken i det 18de Aarh. kun i Besiddelse af et Par Capitaler til Beløb 39 Rdl. Hvorledes Magistraten har handlet med den, om den har afhændet Eiendommene og forbrugt Capitalerne til Bedligholdelse, er ikke bekendt, og da der neppe kunde tilveiebringes Regnskab for de mange Aar, som i Ringos Tid stod tilbage, blev det neppe oplyst; men tilligemed Hospitalet kom Kirken under Stiftsøvrighedens Bestyrelse som Deel af denne Stiftelse, og dens særlige, høist ubetydelige, Regnskab blev da aflagt aarligt ved Siden af Hospitalets, af dette Forstander. Paa den Tid, da denne Overgang skete, tilfaldt der Kirken en særegen Forøgelse af dens Eiendele ved et Lotterie: en Kalk, Dist og Tallerken af 58½ Lods Vægt siges at være tilkommen paa denne Maade;¹⁷⁶⁾ de bleve brugte i Hospitalet istedetfor dette egne opslidte vasa, senere opbevarede de hos St. Knuds Kirkes Klokker. Ligeledes fik den i Aaret 1729 en ligesaa dunkel Erhvervelse: et nyt Uhrværk og tvende Klokker kom da til den fra Hesselagergaard.¹⁷⁷⁾ Maaskee dette var en Gave i Anledning af en Begravelse; thi ved denne Kilde vedblev Kirken endnu at have nogen aarlig Indtægt. I Aaret 1684 var givet et nyt Tærtreglement for Jord i og udenfor Kirken og for Klokkerne, af hvilke Kirken fra 1729 havde fem; og der findes i de fleste Aar

175) Den findes kun affat paa et meget gammelt Kort sydlig for Bispe-
løkken; senere indbefattet under Nøbegaards Løkker, og hører endnu
til Byens Marker syd for Klofret.

176) De nævnes i alle Inventarierne fra 18de Aarh. som „tilkomne fra
Lotteriet for nogle Aar siden“, men jeg veed intet nærmere derom;
skulde Kirken have vundet dem? eller skulde der allerede i det 17de
Aarh. være spillet et Lotterie til Fordeel for Kirken i Almindelighed,
hvoraf dette var den eneste Rest?

177) Ogsaa kun bekendt af Inventarlisten, hvor de stadigen benævnes som
„tilkomne fra Hesselagergaard 1729.“

Flere eller Færre at være begravede baade i Kirkens Gange og paa Kirkegaarden; de allerfleste vare imidlertid Hospitalslemmer, idet den engang af Borgerne søgte Kirkegaard nu behandlede som Hospitalets. Den sidste betydeligere Gave var Hospitalpræsten J. Hees Legat 1736 paa 100 Rdl., af hvilket den fra Gravens Vedligeholdelse overskydende Rente skulde deles mellem de Fattige og Kirken; Gaven blev skjænket til Hospitalet, thi Kirken ansaaes nu som hørende til det ifølge den fælleds Bestyrelse.¹⁷⁸⁾

De havde ogsaa unægtelig fælleds Kasse; thi da Kirkens Fornødenheder paa ingen Maade kunde afholdes af dens Indkomster, stod Hospitalet stadigen i betydeligt Forskud (7—800 Rdl.), og da der nu i Aaret 1748 maatte tænkes paa en stor Reparation, blev det Hospitalet, der efter kongl. Resc. 7de Febr. 1749 skulde afholde Udgifterne derved. Saaledes faldt denne Kirke aldeles tilbage paa den Stiftelse, fra hvilken den 1538 var blevet adskilt, og da dens Midler havde en ganske anden Bestemmelse, maatte det falde den heelt besværligt at vedligeholde den store og lidet fornødne Kirke lige ved Siden af Hospitalets egen mindre.

I Tidens Løb havde den ogsaa kun været lidet brugt; foruden de fastsatte Prædikener og tilfældige Begravelser var der kun ved overordentlige Leiligheder fundet Brug for den: saaledes rimeligviis i Aaret 1700, da der skulde anvises en tydsk Feldpræst en Kirke, men i alt Fald 1716, da Biskoppen overlod den til en saadan;¹⁷⁹⁾ men den tydske Prædiken varede fort paa dette Sted, og fra Aaret 1739 indskrænkedes ogsaa den ordinaire Brug betydeligen, idet alle Tolvprædikener og

¹⁷⁸⁾ Hofm. Fund. V, 222 (Schæff Udg. 5te Bd. S. 13 opfører det endnu, skjønt det nu er smeltet sammen med Hospitalets Formue alene).

¹⁷⁹⁾ See nedenfor, St. Hans Sogns Hist. § 4.

Ugeprædikener bortfaldt (Resc. 1ste Mai 1739), saa at den nu alene blev brugt til Fasteprædikener¹⁸⁰⁾ og naar en af de andre Kirker var under Reparation¹⁸¹⁾, og stundom til Dimisprædikener i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. Jo mindre den brugtes, desto lettere kunde Tidens Aand berede den Undergang.

I Aaret 1798 vare der Nogle, som tiltænkte den en heel ny Bestemmelse: et philanthropist Selskab i Kjøbenhavn til fortabte Medborgeres Redning agtede at forvandle den til et Forbedringshuus; Selskabet fik Tilladelse til at optage Tegning; men derved blev det. Men da den atter høilig trængte til Forbedring, idet den neppe afgav et sikkert Sted til Afholdelse af de aarlige Fasteprædikener, reiste Cancelliet i Aaret 1804 efter Beretning af et af dets Medlemmer, som havde bereist Provindserne, det Spørgsmaal, om den ikke ganske kunde nedlægges. Hospitalsdirectionen maatte naturligviis ønske Hospitalet befriet for Byrden af dens Bedligeholdelse, og efterat have overbeviist sig om, at de kongelige Liig kunde optages, indstillede Stiftsøvrigheden tilligemed Forslag om de til St. Knuds Kirke henhørte kongelige Liig,¹⁸²⁾ at Graabrodre Kirke maatte nedbrydes ved Hospitalsdirectionens Foranstaltning, Materialierne og Grunden successiv gjøres i Penge og disse forrentes til endelig Deling mellem Hospitalet

¹⁸⁰⁾ Man seer af Regnskaberne, at den ogsaa kun blev feiet een Gang om Aaret.

¹⁸¹⁾ Senest af Frue Menighed 1801, hvilket foranledigede en Conflict, da Magistraten, som tilegnede sig Forbaret for den, paa samme Tid vilde henvise St. Knuds Menighed til den. Biskoppen indrømmede, at Magistraten havde Forbaret (maaskee forbi Stiftsøvrigheden ei kunde være Direction for en Kirke, der hørte til en Stiftelse), men paastod sin Ret til at disponere over dens kirkelige Brug.

¹⁸²⁾ Beretning og visum repertum findes aftrykt hos Werlauff, Kong Hans Monument i St. Knuds Kirke. Kbh. 1827.

og Byens Skolevæsen. Kongen bifaldt Indstillingen 19de Juli 1805, og den engang saa skønne Kirkes Dom var fældet.

Nedbrydningen gik langsomt for sig, tildeels hindret ved Krigen, under hvilken Bygningen blev benyttet til Magasin. Den berømte Altartable blev kjøbt af Frue Kirke 1806; den prægtige Gravsteen over Kong Hans og Dronning Christine og deres Søn blev ført over til St. Knuds Kirke og opsat der 1817, og omsider forsvandt ethvert Spor af Graabrødre Kirke paa en Ringmuur nær, som er Levning af den nordre Side. Udbyttet af Nedbrydelse og Salg blev deelt mellem Hospitalet og Byen og er forsvundet i begges almindelige Formue.

§ 4. St. Knuds Sognekalds Historie fra 1618.

Efter Menighedens Forlæggelse til St. Knuds Kirke kom Borgerne ikke ofte til at udøve den Kaldsret, som var tilfaldt dem til denne Domkirke; thi efterat de 1628 havde kaldet Professor ved Gymnasiet Mag. Jac. Sperling,¹⁸³⁾ Søn af en Guldsmid i Byen og Fætter til den bekjendte Dr. D. Sperling, og gift med en Datter af en af Borgemeisterne, samt efter hans Død 1658 hans Svigersøn og Capellan Mag. Laur. Weyle¹⁸⁴⁾ (1658—72), kom Regjeringsforandringen, der medførte Ophøret af denne Rettighed. I St. Knuds Menighed ophørte den saameget tidligere, som den kongelige Anordning om, at tutores til Domkirkerne ikke længere maatte kalde Præster, naturligen kunde finde Anvendelse paa St. Knuds Kirke, skjønt den ikke egentlig sigtede til saadanne tutores.¹⁸⁵⁾

I disse tvende Præsters Embedsaar faldt de sørgelige

¹⁸³⁾ Bloch. a. St. S. 368—78.

¹⁸⁴⁾ Smid. S. 629—30.

¹⁸⁵⁾ I Bispe-Arch. Reg.

Tider, som forstyrrede Landets Fred og Velstand. Mag. Sperling havde, før han blev Præst, stræbt at unddrage sig Tredivaarskrigens Fare ved Flugt; men som Sognepræst bar han rolig den følgende Tids store Tryk. Derimod kunde han mindre modstaae en indre Fjende, som paa den Tid huserede i Odense: Hovmod og Rangsyge. De fornemme Borgerfamilier i Byen, som tildeels tilegnede sig gammelt Adelskab, Opretelsen af Gymnasiet, der bragte saamange lærde Mænd sammen med et allerede talrigt Præsteskab og en stor Skoles Personale, havde fremkaldt en Rivalisation og Grefsyge, der maaskee havde faaet sit første Stød ved Frederik den Andens pragtfulde og overdaadige Foranstaltninger i Odense og ved den hvenske Adels glimrende Bryllupper paa Raadstuen.¹⁸⁶⁾ I Overgangen til det 17de Aarh. havde en Præst paadraget sig Uvillie og Anklage ved at ville træde den spottende imøde;¹⁸⁷⁾ men i det 4de Decennium var den trængt ind i Geistliggiheden selv. Sperling kom i Strid med Borgemeisterne om Rangen og erhvervede 1635 en kongelig Anordning om Gang og Sæde mellem Geistlige, Lærere og Borgerskabet i Byen, og atter 1647 maatte Kongen paa Stiftsøvrighedens Betænkning udstede en nærmere bestemt Forskrift, som han ledsagede med en alvorlig Baamindelse til dem, der skulde være Andres Forbillede i Odmag og i det Sted gave Forargelse. Det gjaldt her vel nærmest Magisteriets Ret, som Nogle, maaskee unge Mænd, havde drevet til Uderlighed; men Præsten Sper-

¹⁸⁶⁾ Et Exempel paa denne Aand afgiver især Oluf Baggers Historie, der ikke alene forherlige sig ved prægtige Bygninger, men ogsaa i levende Live opfatte et Minde om sig og sin hele Familie i Graabroders Kirke, paa hvilket Familiens samtlige Medlemmer vare afbildede. Et andet afgiver den mulejke Families Omhu for sit Adelskab, og en Frugt af denne Aand var den megen Partisfjend, som i det 17de Aarh. deelte Familierne i Byen.

¹⁸⁷⁾ See nedenfor i St. Hans Sogns Hist. § 4.

ling kom endog ved Altergang i Strid med en Medbroder om Forsædet.¹⁸⁸⁾ Han var Provst i Herredet og op-
levede netop den svenske Konges Indtog i Odense 1658; hans
Enke døde det følgende Aar af et Saar, som en brutal svensk
Underofficier, der var indquarteret i Huset, bibragte hende.¹⁸⁹⁾

Mag. Laur. Beyle, som fulgte efter ham, fik i Aaret
1670 Stadsfæstelse paa et aarligt Genant af 6 Td. Byg af
Odense Amts Intrader,¹⁹⁰⁾ om hvis Oprindelse Intet vides,
men som rimeligviis ved St. Knuds Klosters Secularisation
var overført fra dette paa St. Hans Kloster.¹⁹¹⁾ I Aaret
1660 holdt han allerede personel Capellan,¹⁹²⁾ men er for-
modentlig atter blevet istand til at undvære saadanne, thi 1670
blev han ligesom sin Formand Provst i Herredet, den sidste
Provst, som dertil blev valgt af Herredspræsterne. Han døde
1672. Nu sendte Kongen sin Hofprædicant Dr. Rudolf
Moth, Broder til Sophie Amalie Moth, at være Stiftsprovst
og Sognepræst, indtil han ved Biskop Bangs Død kunde blive
Biskop.¹⁹³⁾ Den samtidige Beretning lader ham dog ikke op-
træde som Stiftsprovst; den kalder ham Vicebiskop og Sogne-
præst, og da han modtog Bispevielse i Kjøbenhavn før sin
Embedstiltrædelse, maa han ogsaa betragtes som Medbiskop.¹⁹⁴⁾
I denne Egenskab afskaffede han den sidste Lønning af den
latinske Høimesse i St. Knuds Kirke saavel som det danske
Benedictus, og vilde have Froprædiken aflagt. Men han
døde allerede i sit 33te Aar 1675. Om der var en anden

¹⁸⁸⁾ S. Bloch a. St. S. 272—75. En Overenskomst om Rangen af
11te Mai 1650 i Consistorium findes i Bispearch.

¹⁸⁹⁾ Bircherøds Dagbog v. Moltbech S. 26.

¹⁹⁰⁾ Rgbr. af 17de Nov. 1670.

¹⁹¹⁾ De betales endnu til Embedet af Odense Amtsstue.

¹⁹²⁾ Bloch a. St. S. 724 nævnes tvende i det ene Aar.

¹⁹³⁾ Bloch a. St. S. 633—35.

¹⁹⁴⁾ Bircherøds Dagbog v. Moltbech S. 141.

Provst i Herredet, er ikke bekendt, men det er rimeligt, da hans Eftermand ikke strax blev Provst.

I hans Eftermand Mag. Ludvig Stouds Tid (1675—1699)¹⁹⁵⁾ foresaldt atter en Rangstrid med Professorerne ved Gymnasiet, som foranledigede et Kongebrev af 14de Juni 1680, hvorved Byens Stiftsprovsti blev oprettet. Kongen tilstod nemlig Sognepræsten til St. Knuds Kirke Blads foran professores philosophiæ og bestemte tillige, at naar Provstiet blev ledigt, skulde det stedse følge St. Knuds Sognekald, som det var Tilfældet med True Kirke i Kjøbenhavn.¹⁹⁶⁾ Kongen benævner vel endnu ikke Embedet med Navnet Stiftsprovsti, men det faste Provsti ved Stiftets Domkirke maatte naturlig antage dette Navn. 1699 blev Stoud Biskop i Christiania. Han skal have været en ualmindelig høj Mand, der kun i Christian den Førstes Maal i Roeskilde Domkirke skal have fundet sin Overmand. I Præstereidentsen gjorde han sig særdeles fortjent ved Anlægget og Forskjønnelsen og Udvidelsen af de Haver, der laae til samme.¹⁹⁷⁾ Mag. Barthol. Deichmann, som blev kaldet efter Stoud, var netop tiltraadt til Embedet, da han blev kaldet til Superintendent i Oldenborg, og forblev kun i det, indtil han i samme Aar kunde ombytte det sidste Kald med Viborg Biskopstol; han havde i eet Aar (1699—1700) saaledes havt 4 Embeder.¹⁹⁸⁾ I Odense vides intet Andet om hans Embedstid,

¹⁹⁵⁾ Navnet udtaltes rimeligvis Stud, thi saaledes findes det skrevet i et samtidigt Document.

¹⁹⁶⁾ Orig. i Bispe-Arch. Hos Bloch er haade Indhold og Datum noget anderledes. S. 637. Et andet Brev af 7de Sept. 1781 bestemte Rangen ved Landemødet.

¹⁹⁷⁾ Bloch a. St. S. 636—39. Han erhvervede et Stykke Jord Nord for Residentsen, som Biskoppen afstod til Domkirken 1679 ved et Magelæg, som skal omtales nedenfor i Capellaniets Historie. Han gav Kirken 20 Rdl. for det. (Hofm. Fund. V, 126.).

¹⁹⁸⁾ Smst. 639. J. Möller, Mnemosyne 1ste Bd. S. 171 fgg.

end at han fæstede Kaldets Kongetiende af Skamby til Borgemeister Jens Christensen, som eiede en Hovedgaard (maaſkee Margaard) der i Nærheden, hvilket mulig var overensstemmende med Jorngjængerens Skif, men i Tiden havde tilfølg, at denne Tiende indsvandt betydeligt.

I hans Sted blev Mag. Jørgen Carstens, dengang Sognepræst paa Landet og Provst, udnævnt til Stiftsprovst og Sognepræst, samt 1701 til Consistorial-Assessor — en Mand, som var en berømt Taler og dygtig Styrrer, men hvis kraftige Personlighed og haarde og stridbare Character indviklede ham i en uafbrudt Række af Stridigheder i alle hans Embedsforhold. Til disses andetsteds fortalte Historie¹⁹⁹⁾ kan føies, at Regjeringen i Anledning af den i Aaret 1716 omstridte Tolvsprædiken fandt Anledning til at give ham en Jrettesættelse.²⁰⁰⁾ I hans Embedstid blev Skamby Kongetiende forvandlet til en fast Pengeindtægt. Tvende Godseiere gjorde Paaſtand paa at faae den i Fæste, og det sees, at Rentekamret 1700 reiste Spørgsmaal om Embedets Adkomst til samme; en kongelig Resolution blev givet 9de Oct. 1700, at Præsten maatte eller ſkulde fæste den for ſtedſe (perpetuere den) til den af de tvende Competenter (den ovennævnte Borgemeister Jens Christensen og Krigscommisſair Otte Pedersen til Dallund), som vilde betale meeſt for den. Den kom da for 160 Rdl. i Sidſt nævntes Eie og er forblevet ved Dallund, uagtet der baade 1766 og 1813 blev gjort Forsøg paa at rokke denne uheldige Transaction. Embedet har endnu ſtedſe kun 160 Rbd. iſtedfor Tienden og iffe engang nogen Indfæſtning ved Skifte af Eier eller Fæſter.

¹⁹⁹⁾ Bloch a. St. S. 652—71, og Heiberg Th. Ringo S. 211 fgg.

²⁰⁰⁾ Biſpe-Arch. (Gymn. 56).

²⁰¹⁾ Efr. 17de Juli 1700 i Biſpe-Arch.

Lic. Matthias Bloch (1717—29), som istedetfor at tiltræde et Lectorat i Christiania lod sig kalde til Hjælper hos Carstens og blev indsat til Vice-Sognepræst og Stiftsprovst 1713, succederede 1717. Han var gift med Carstens's Datter og havde maaskee derved arvet Tjender, der inddroge ham under den almindelige Anklage, som 1717 blev reist imod alle Odense Geistlige: en kongelig Commission, som i den Anledning blev nedsat, faldt hen uden Resultat, og Stiftsprovst Bloch nød almindelig Agtelse og Yndest.²⁰²⁾ Et Beviis paa Kongens Naade var det ogsaa, at hans Broder Hans Bloch fra Faaborg blev kaldet til hans Eftermand, for at Enken kunde desto bedre forserges (1730—45).²⁰³⁾ I hans langvarige Svaghed (1734—45) blev Stiftsprovstiet overdraget først Sognepræsten ved Frue Kirke, senere Hospitalspræsten, medens han selv holdt personel Capellan, Søren Bagge.

Bed hans Død blev Biskop Ramus's Søn, Jacob Ramus, Sognepræst. Han var allerede fra 1741 Fredagspræst ved Kirken og fra 1744 Capellan; da han nu i en Alder af 28 Aar skulde avancere til Sognekaldet, bevirkede Faderen, at Stiftsprovstiet blev adskilt derfra og Hospitalspræsten Jens Hee udnævnt til virkelig Stiftsprovst, og først efter dennes Død 1747 forenedes dette Embede atter med Sognekaldet.²⁰⁴⁾ Bed hans Embedstiltrædelse foresandt han Præstereferentsen i en saa brøstfældig Tilstand, at den ikke kunde beboes af en „skikkelig Mand“, og da han ei havde Gyde til at ombygge den, ansøgte han om Tilladelse til at fjerne Embedet ved den. Han tilbød selv at give Afkald paa Renten af den Sum, hvortil den blev udbragt, for at den i

²⁰²⁾ Bloch a. St. S. 671 fgg.

²⁰³⁾ Smst. S. 684 fgg.

²⁰⁴⁾ Smst. S. 221 og 870.

hans Embedstid kunde vore til Efterfølgeres Fordeel. Paa Stiftsovrighedens Anbefaling bifaldt Christian 6²⁰⁵⁾ denne Foranstaltning paa de forslagne Vilkaar og med Tilføiende, at Gaardens geistlige Privilegier skulde gaae over paa den Bøllig, som Præsten maatte behøve istedet. Rescriptet bemyndede Stiftsovrigheden til at lade Salget skee „ved Magistraten i Odense som Kirkens Forsvar.“ Det skete da ogsaa, men med saa lidet Held, at uagtet Renterne lagdes til Capitalen i 16 Aar, nyde Efterfølgerne kun 38 Rdl. i Huusleie. Gaarden med dens vidtstrakte Grund blev senere Odense Manufactur- og Tugthuus, som forhen havde været i Frue Sogn i Provstegaarden. I Aaret 1762 blev Ramus sin Faders Adjunctus og Eftermand, og Jørgen Hee, som var Sognepræst til St. Hans Kirke, blev nu Sognepræst til St. Knud og Stiftsprovst, hvorfra han atter 1764 kaldtes til Kjøbenhavn og derfra til Aarhus Stift.²⁰⁶⁾ Hans Efterfølger, Jac. Chr. Pingel, engang Professor i Sorø, blev efter en næsten 2aarig Suspension og Proces dømt fra Embedet 1775 og døde 1782.²⁰⁷⁾ Den nye tydske Retning lader sig tilsyne i hans Skrifter. Nu blev Rosod Anchers Søn, Dr. theol. Vor. Ancher, Stiftsprovst, idet han ombyttede dette Embede med et theologisk Professorat i Kjøbenhavn. Han havde reist udenlands, holdt stundom Confirmation paa Tydsk (1788 og 1797) og vedligeholdt Forbindelser med de tydske Lærde og sin Tids Videnskab.²⁰⁸⁾ Efter hans Død 1798 fulgte Peter Glod, som døde 1804, derefter Fred. Jul. Bech, som først havde været Præst i Norge og 1805 afgik som Biskop til Christiania; derefter Hans Pet. Tostруп, som 1811 blev

²⁰⁵⁾ Rescr. 29de April 1746.

²⁰⁶⁾ Bloch a. Str. S. 692 fgg.

²⁰⁷⁾ Smidb. S. 694 fgg.

²⁰⁸⁾ Myerup og Kraft, Lit. Tegn. S. 14.

forflyttet til Særkjøbing.²⁰⁹⁾ I hans Tid faldt Dprettelsen af Amtsprovstierne, og uagtet det endnu ved Ref. 22de Oct. 1811 var bestemt, at Stiftsprovsten skulde vedblive at være Provst i Herredet, blev dette dog ved Canc. Skr. 28de Dec. s. A. overført til Amtsprovsten, hvorimod et eget Provsti blev oprettet for Odense Bye og forbundet med Stiftsprovstiet. Hans Eftermand var Dr. Steph. Tetens, som var den Første i dette Embede, der, ligesom alle Efterfølgere, blev hædret med Dannebrogssordenen, og i Aaret 1809 ombyttede det med Ribe og senere Als Bispestol. Jens Paludan Müller afgik 1830 til Aarhus Bispestol, Dr. phil. et theol. Nicol. Faber blev 1834 Biskop i Stiftet, Søren Rosbjerg Ortved 1841 Domprovst i Roskilde.²¹⁰⁾ Som Folge af Amtsprovstiernes Ophævelse var Odense Herred atter i Aaret 1830 blevet forenet med Stiftsprovstiet; men i Aaret 1841 blev dette Herred atter adskilt fra Embedet, da den nye Sognepræst maatte overtage den specielle Bestyrelse af Odense Byes vidtloftige Fattigvæsen, der en Tid lang havde været besørget af Byens Velgjører og de Fattiges Ven, Kammerherre J. Benzon. Hans Peter Svihler blev da Stiftsprovst og Provst for Odense By alene, og Herredet fik sin egen Districtsprovst.

§ 5. Det residerende Capellani.

Den uheldige Ordning, ved hvilken Capellaniet var forvandet til en Tjeneste hos Sognepræsten, vedvarede uden tvivl til Menighedens Overgang til St. Knuds Kirke;²¹¹⁾ men Sognepræsten Mag. Zeuthen, som fra 1619 selv holdt

²⁰⁹⁾ Om begges Personalia s. Nyerup og Kraft, Lit. Lex. S. 47 og 622.

²¹⁰⁾ Om alle disse s. Grønlunds Forfatter-Lexicon.

²¹¹⁾ Kort før kan det endnu paavises, at den unge og kraftige Sognepræst Bandal 1613—17 havde en Capellan, Hr. Ludvig, 1614 (N. Hist. Tidsskr. V, 1. S. 153) og en Anden, Hr. Lorentz Widow, som forlod Embedet inden Udgangen af Aaret 1615 (Bløch s. G. 1ste Bd. S. 715, jvf. S. 862). Hvem der var der fra 1615 til 1619, vides altsedes ikke.

personel Capellan, havde aabenbart en fast Medtjener ved sin Side. Af de tre Capellaner, som ordineredes til Kirken i det ene Aar 1619, var rimeligviis Een residerende Capellan, nemlig Christen Mule, der blev i Embedet i nogle Aar (til 1623)²¹²⁾ og havde Oluf Jonsen til Efterfølger. Denne levede i Embedet til sin Død 1643 og efterfulgtes atter af sin personelle Capellan, der havde Udnævnelse til Kaldet efter ham og tillige ægtede hans Enke, nemlig Niels Jensen Lowe.²¹³⁾ Han tjente i dette Embede i 50 Aar, 1643—93, og holdt i ældre Aar ogsaa selv en personel Capellan, der succederede ham. Disse Kjendsgjerninger forudsatte en fuldstændig Udformelse af Capellaniet, hvorom ellers Intet er bekjendt, saa lidet som om, hvem der kaldte til dette Embede før 1660. Men det svarer godt til de forandrede Forhold, at N. J. Lowe af en Samtidig kaldes „vor Sognecapellan“,²¹⁴⁾ istedetfor som før Sognepræstens Capellan. Ikke mindre ubekjendt er det, hvorledes de fornødne Midler til Capellaniet bleve tilveiebragte: Magistraten har rimeligviis som Kirkens Forsvar draget Omsorg derfor. Den maa have udredet Huusleie til Capellanen istedetfor den Bolig, som Christian den Tredie havde skænket Menigheden i Claræflostret; thi den laa øde i det 17de Aarhundrede, og 1679 tilbyttede Biskop Ringo sig Grunden for at lægge den til Bispegaardens Have.²¹⁵⁾

²¹²⁾ Bloch a. St. S. 717, jvfr. S. 719. Det synes vel, at han endnu var i Embedet 1627; af det, som fortælles; men da Eftermanden isjelge sit Epitaphium havde været 21 Aar i Embedet 1643, maa han være afgaaet til et andet Capellanie 1623.

²¹³⁾ Emfib. S. 719 og 723.

²¹⁴⁾ Bircherøds Dagbog v. Molbech, S. 151.

²¹⁵⁾ Magestifte af 30te April 1679 i Bispe-Arch. Den Grund, han erhvervede, var 17 Alen bred og 45 Alen lang, og synes at have ligget nordlig for Bispegaarden ud til Clarægaden. Det Stykke, han gav i Magelag, var en Have, som laa ligeoverfor Bispegaarden nord for Sognepræstens Bolig og ubetvivl var den gamle Kæsemesterresidents, som var blevet ødelagt i den svenske Krig og derfor 1661 var blevet

Niels Løwe havde i mange Aar en personel Capellan, som 1693 succederede ham i Embedet, Mads Pedersen Rostoch, bekendt af sine Postiller; han forblev i Embedet til 1704, da han forflyttedes til Middelfart,²¹⁶⁾ ligesom hans af Kongen udnævnte Eftermand Ivar Lagesen, der havde været Feldpræst og Skibspræst, blev efter 2 Aars Forløb kaldet til St. Hans Kirke.²¹⁷⁾ Ved hans Embedstiltrædelse fik Capellaniet en ny Residents, da den høie Huusleie alt længe havde faldet Kirken til Byrde; Magistraten satte en Legatcapital i en Gaard paa Vestergade, som fra 1704 var Capellanens Embedsbolig.²¹⁸⁾ Eftermanden Niels Christinus Sæsf blev i Embedet til sin Død 1744. I hans tidligere Aar holdt Sognepræsten personel Capellan, saa at der 1744 kunde omtales to Capellaner ved Kirken, og da maaſkee Sæsf ogsaa blev svag i sin høie Alder, blev endog en femte Geistlig ansat ved Kirken, under Navn af Fredagspræst, nemlig Biskoppens Søn Jacob Ramus, hvem Kong Christian den Sjette 1741 befikkede dertil, formodentlig i Lighed med de ordinerede Catecheter, hvis Embede opkom paa denne Tid.²¹⁹⁾ Det varede imidlertid kun kort her; thi 1744 blev Jacob Ramus adjungeret Sæsf som Capellan og Succesor

stjænket til Biskop Bang, for at han deels skulde benytte Levnningerne til Bispegaardens Istandsettelse, deels skulde indplanke Pladsen (Agbr. af 10de Sept. 1661 i Bispe-Arch.). Den var fra Præsteresidenten mod Nord 46 Alen lang, og i den anden Strækning langs Strædet til Møllen 82 Alen lang, samt i Bredden ind mod Præsteresidenten 62 Alen bred og mod Nord til Strædet fra Bispegaarden til Klofret 28 Alen. Den overlodes igjen af Kirken til Sognepræsten (s. ovenf.).

²¹⁶⁾ Bloch a. St. S. 724 fgg. Naar han siges at være ordineret 1678, er det noget paafaldende, da han dengang endnu kun kan have været 23 Aar; men han var Lærer i indflydelsesrige Familier i Byen.

²¹⁷⁾ Om ham skal derfor forekomme Mere nedenfor i St. Hans Sogns Historie.

²¹⁸⁾ Hofm. Fund. V, 95.

²¹⁹⁾ Bloch a. St. S. 221.

og tiltraadte Embedet ved hans Død samme Aar; men han ombyttede det allerede 1745 med Sognefaldet, og den Capellan, som derved blev ledig paa dette Kald, Søren Bagge, blev da residierende Capellan 1745, hvorfra han afgik til et Landsby-Sognefald 1751. I hans Eftermand Christen Ørbeks Tid maa Embedet antages at være blevet betydelig forringet. Han saae sig 1762 nødt til at andrage paa Befrielse fra Embedssoligen, hvis Vedligeholdelse efter Resc. 24de Apr. 1741 nu paalaae Embedet. Det blev ham tilladt at sælge den 1753 paa de sædvanlige Vilkaar.²²⁰⁾ Embedet var overhovedet saa ringe, at det vanskeligt kunde bestaae som særligt Kald. Ørbek opgav det 1766 og overlod det ved en kongelig confirmeret Accord til en Mand, som forbandt det med Professoratet i det hebraiske Sprog og Lectoratet i Theologien ved Gymnasiet, Dr. Nicol. Engelhart Rannestad, der er berømt som frugtbar Skribent og var meget anseet som Lærer og Præst.²²¹⁾ Ved hans Død fristede det atter for en Tid sin Eksistens som selvstændigt Embede. Tob. Chr. Wirth, der ogsaa er bekendt som Skribent, tjente i dette Embede til 1799, da han blev Sognepræst til Frue Kirke.²²²⁾ I hans Tid modtog det den Forbedring, at Resc. 19de Oct. 1798 tillagde det 100 Rdl. af Sognefaldet istedetfor de hidtil erlagte 16 Rdl. Hans Efterfølger Torkild Lund, som havde været Missionsnair i Vestindien og fort Tid residierende Capellan i Ringsted, blev forflyttet 1811;²²³⁾ Joh. Chr. Ortmann fik en for-

²²⁰⁾ Resc. 25de Mai 1753.

²²¹⁾ Bloch a. St. 324 og 734. Nyerup og Krafts Lit. Lex. S. 422.

²²²⁾ Smidb. 671 og Erslevs Forf.-Lexicon.

²²³⁾ Erslevs Forf. Lex. I hans Tid var isørigt Embedets Nedsættelse under Forhandling, og det blev kun reddet, fordi Skolevæsenet kun vilde vinde 47 Rdl. derved, medens man vurderede Vibeholdelsen af Aftensang saa ringe, at det endog blev foreslaaet at indskrænke Capellanens Tjeneste til Hjemmeske hver 3die Søndag. (Indstill. 11te Aug. og 9de Oct. 1803.)

heiet Huusleie af Kirken,²²⁴⁾ men ved hans Befordring 1816 tilbød sig en gunstig Leilighed til en ogsaa fra anden Side ønskelig Omordning, hvorved man vendte tilbage til den allersørst paatænkte Combination. Paa samme Tid var nemlig Sognekaldet ved Graabrødre Hospital og for Anneret Paarup ledigt, og dette Landsogn havde allerede længe havt billigt Krav paa at faae sin Sognepræst i sin Midte. Ved Resolution af 2den Octbr. 1816 bestemtes det da, at Paarup skulde adskilles fra Hospitalskaldet og dette fremtidigen forbindes med det residerende Capellanie. Dette Kalds Embedsbolig og en forheiet Løn af Hospitalet tillagdes nu Capellaniet,²²⁵⁾ saavel som senere Prædikeembedet i Tugthuset.²²⁶⁾ Saaledes reddedes dette Embede fra den Skjæbne, som havde truffet de tvende andre Capellanier i Odense, men kun ved en Combination, der gjør det ikke lidet vidtløftigt. Det blev 1816 overdraget Andreas Frederik Wiberg, der siden 1849 har sin Søn Jac. Fr. G. Wiberg til personel Capellan.

§ 6. Kirkebetjente.

Degnekaldet ved Albani Sogn blev ligesom de andre Degnekald i Byen ved Reformationen betragtet som et beneficium for Skolen, idet det blev bestemt, at en af Skolens Hørere skulde være Sognedegn til Kirken. Han skulde ifølge Erik Krummediges Fundats foruden Skolepæsi, Kost og Andet, som før var tillagt, oppebære 6 Hvide aarlig af hvert Huus og have Part af tvende Vicarier.²²⁷⁾ Sin Kost havde

²²⁴⁾ Refc. 19de Marts 1814.

²²⁵⁾ Refc. 2den Oct. 1816, jf. Bloch Suhrs Kaldslex. S. 284.

²²⁶⁾ Refc. 31te Dec. 1816.

²²⁷⁾ Nemlig af Christen Beberjens Vicarie-Afgift paa 16 Mark og af Hr. Nigels Thomesens paa 8 Mark, som skulde deles af Skolemesteren mellem de tre Sognedegne i Byen (Hofm. Fund. VI, 260). Begge disse Vicarier laae til St. Knuds Kirke; det første svarede senere 24 Mk. til Skolen, det sidste Gods havde Joh. Bjørnsens Arvinger taget til sig. (Christen Poulsens Optegnelse om Vicarierne i Odense, i Biipe-Arch.)

han formodentlig paa St. Knuds Kloster, indtil han 1572 med de andre Skolepersoner overførtes til Graabrødre Klosters Communitet. Dette Degnekald tilhørte øverste Lecties Hører²²⁸⁾ og var altsaa anseet for det bedste Embede. I den catholske Tid havde Albani Kirke havt 12 Degne (eller Chorsangere) ligesom de andre Sogneskirker i Byen; men medens disse beholdt dette Antal af faste Skoledisciple, fordi de vare forbundne med kirkelige Stiftelser, der kunde lønne eller underholde dem, forsvinde Albani Sogns Degne ved Reformationen. Der holdtes ikke heller daglig Chorsang i denne Sogneskirke, som det skete i de andre indtil 1572, (da den blev henlagt til Domkirken), saa at Høreren ved denne Kirke kun havde Foredragninger paa Sønde og Prædikedage og maatte dertil anvende sin egen Klasse eller visse af Skolen anviste Disciple. Hvor meget eller hvor lidt af Degneembedet han overdrog til underordnede Betjente, vides ikke; men som Skolens øverste Hører har han formodentlig tidligt havt fast Medhjælp af Personer, hvis Tjenester i Tidens Løb kunde udvikle sig til faste Embeder som Klokker og Gravertjeneste. Disse forekomme i det 17de Aarhundrede, hvorimod den paa samme Tid forekommende Cantor ikke dengang stod i Kirkens Tjeneste. Til at udføre den kunstmæssige Sang og Musik, som paa Festerdage og ved Festsigheder i alle Kirker og efter Bestilling i private Huse skulde præsteres, havde Skolen i det 17de Aarh. en Cantor, hvem det paalaae at øve Disciplene i Figuralsang og at opvarte dermed. Han havde sin Løn af Skolens Midler og af de tilfældige Indkomster ved Tjenesten,²²⁹⁾

²²⁸⁾ And. Ped. Perleskifters Beretn. i N. Hist. Tidsskr. V, 157: „den øverste Hører sjunger udi Graabrødre Sogn.“

²²⁹⁾ Et Kaldsbrev af 1660 for Joh. Chr. Mondot (i Bispe-Arch.) angiver hans Løn at være Marslev Sogns (Degne) Rente og Andeel i Skolens Liggpenge og Discantpenge, samt Accidentier for Sengen.

og Biſkop Ringo tilſtod den Muſiker, han beſtiffede i dette Skole=Embede 1686, en faſt Løn af Skolen og Anpart i de kirkelige Accidenter i ſamme Forhold ſom ved Frue Kirke i Kjøbenhavn,²³⁰⁾ og ſaaledes forblev det ſtedſe, at Cantoren havde ſin Løn af Skolen, Communitetet og Gymnaſiet, men ikke af Kirken.²³¹⁾ Kun Navnet Cantor gif i Arv til en af Kirkens Betjente i dette Aarhundrede, ſom vi ſkulle ſee nedenfor.

Ved Siden af Hørerer, ſom vedblev at foreſtaa den almindelige Kirkeſang, havde allerede før Danſke Lovs Tid Klokkerembedet udviklet ſig til den ſelvſtændige Betydning at omfatte Alt, hvad Degnene paa Landet havde at gjøre, med Undtagelſe af Kirkeſangen.²³²⁾ En ſaadan Embedsmand havde St. Knuds Kirke ogſaa, og hans Embede blev uforandret i det attende Aarhundrede, da mange Klokkerembeder bleve forenede med Underviisning i danſke Skoler. Det kunde have været ſaa meget rimeligere, at Klokkeren ved St. Knuds Kirke ogſaa var blevet Skoleholder, ſom der i Ddenſe ved Grundtſen for de catechetiſke Skoler af 7de Juni 1720 var udtryffelig beſgjært, at Catechet eller Lærerembedet ved diſſe maatte blive forenet med Klokkertjenefterne, hvilket ogſaa ſkede i de to andre

²³⁰⁾ Kaldsbrev for Ms G. Bürger af 1ſte Mai 1686 (i Biſpe-Arch.). Han ſkulde informere i Skolen i Vocal- og Instrumentalmuſik, ſamt forſyne de 3 Sognekirker med ſædvanlig Muſik paa Feſtdagene og Graabrødre Kirke til Tolvprædiken. Hans faſte Løn var 120 Rdl. af Skolen.

²³¹⁾ Saaledes Joh. Sibbern den ældre (1718) og den yngre (1762) og Heimeran (Coll. af 14de Marts 1790).

²³²⁾ De førſte Spor af Klokkerembedet, ſom forekomme i Forordn. af 27de Marts 1629 § 9 og Recesſ. 1643, 1—2, ere maafkee kun at forſtaa ſaaledes, at Klokkeren nævnes ſom Alternativ for Degnen, da denne i Norge ſtedſe kaldtes Klokker; men i Løven og Ritualet ſtilles en Klokker i Kjøbſteder, hvor Lærerne ved Latinkolerne vare Degne, ſom en ſærſt Kirkebetjent, der havde at varetage endel af en Degns Forretninger.

Sogne. Men ved St. Knuds Kirke var Catecheten en særlig Embedsmand, der ei vedkom Kirken,²³³⁾ og Klokkeren vedblev at være alene Klokker, og hans Embede var saa godt, at ikke blot Catecheterne, men ogsaa En, som var baade Catechet og Klokker ved Frue Kirke, 1799 ansøgte og erholdt denne Klokkertjeneste.²³⁴⁾ Den besattes af Biskoppen, men allerede fra 1721 paa kongelig Confirmation.²³⁵⁾ Til Embedet hørte en Bolig, som laae paa Graabrødretorv, en stor Bindingsværksbygning, hvilken Byens Skolevæsen attraaede ei mindre end hele Klokkertjenestens Indtægter. I Aaret 1818, da Klokker Ferslev døde, blev gjort indtrængende Forestilling af Skolecomissionen om Klokkertjenestens Indordning i Byens Skolevæsen; men uagtet Skoledirectionen understøttede Forslaget, blev det frugtesløst, idet en kongelig Bestalling beffiktede en ny Klokker og paa Biskoppens Indstilling forbandt Tjenesten med et heelt andet Embede, nemlig at være Bibliothekar ved Stiftsbibliotheket. Uagtet der var al Joie til denne Combination af Tjeneste, foranledigede den stor Misfornoielse og tildeels Skolecomissionens Oplosning;²³⁶⁾ men det blev saaledes, og Skolevæsenet fik 1819 kun Klokkerboligen,

²³³⁾ De, som ere bekjendte, vare: Laurids Krag, som 1749 blev Klokker, J. P. Brandt, som døde 1766, Mort. Kisby, som ligeledes avancerede til Klokker 1770 efter Krag, C. Ballum, H. Faaborg, som 1787 blev kaldet til St. Hans Kirke, H. A. Barfoed, som blev Catechet og Klokker til Frue Kirke 1799, og Hjerm. Alle kaldtes studiosi og havde Embedsexamen.

²³⁴⁾ De bekjendte Klokkere ere: Hans Stord til 1698, Christen Jensen (1698—1721), Schiotte (1721—24), Ped. Gundersen (1724—28), P. Brandt, som døde 1749, L. Krag (1749—70), M. Kisby (1770—1799), C. R. Ferslev (1799—1818), D. D. Lütken (1818—1841) og Nic. Jensen. (Meddeelt af Cantor Numme.)

²³⁵⁾ Kaldesbr. i Bisppe-Arch.

²³⁶⁾ See: Dylsende Bidrag om hvad Skolecom. har virket for St. Knuds Klokker-Embedes lovbefalede Genlæggelse til Skolevæsenet; udgivet af S. Hempel. Dense 1818.

der ikke var nogen sand Fordeel for Klokkeren, til Skolelocale, medens Denne fik Udfigt til Bolig i Stiftsbibliothekets Bygning. Ved Lütkens Død 1841 attraaede Communen atter at reducere Embederne ved en Forbindelse af Klokkertjenesten med Chordegns Tjeneste, men Biskoppen erhvervede Stadsfæstelse af den bestaaende Adskillelse. Af Kirken har Klokken 20 Rbd.

Derimod kom en af Skolens Embedsmænd fra 1802 i Kirkens Tjeneste. Den ovennævnte Catechet blev nemlig da Chordegn til Domkirken.²³⁷⁾ Ved den begyndende Reform af Latinskolerne var det en af Foranstaltningerne, at Kirketjenesten adskiltes fra de lærde Skoler. I Odense blev dette iværksat 1ste Nov. 1802 (Resc. 22de Mai), idet baade Kirkeopvartningen og alle dertil knyttede Indtægter overførtes fra Cathedralsskolen til de catechetiske Skoler; Colleger og Hørere ophørte at være Sognedegne, Disciplene at synge. Biskoppen overdrog Skolens daværende Cantor Heimeran at udsøge og undervise det fornødne Antal Børn af samtlige Skoler, i Alt 18 Dreng, af hvilke de 8 skulde være St. Knuds Kirkes Chordreng. Ved denne Kirke blev Catecheten nu Chordegn, hvorved han fik et Lønningstillæg, der ansloges til 65 Rdl., og skulde besørge den Deel af Degneembedet, der hidtil var forblevet hos Latinskolens Hører, navnlig Chorsang og Chorslæsning. Imidlertid overtog den daværende Catechet Hjerm ikke endnu Kirkesangen, enten han nu ikke dertil var dygtig eller man vilde lade en Anden beholde denne Gjerning; han afgav 10 Rdl. til Skolens Cantor derfor, og denne fik tillige anden Løn for at besørge Kirkesangen i St. Knuds Kirke og den daglige Bøn i Tugthuset, som senere tilfaldt Chordegnen,

²³⁷⁾ Om Navnet og dette Embedes Oprindelse i det 18de Aarhundrede see nedenfor i St. Hans Sogns Historie § 6.

samt for at undervise 1 Time ugentlig i Kirkesang i alle Byens 3 Skoler. Imidlertid havde Heimeran sin betydeligste Løn som Pension af Skolecassen og kunde ikke betragtes som en egentlig Kirkebetjent, for han i Aaret 1808 selv blev udnævnt til Chordegn efter Hjerm. Saaledes fik Kirken ligesom andre Kirker en Chordegn til at forestaae Sangen; men Heimeran forenede intet Skoleembede dermed; Catechetens Skoleembede gik ind under det almindelige Skolevæsen, saaat St. Knuds Kirke dengang havde tvende Kirkebetjente, Klokker og Chordegn, som ikke havde nogen Bestilling ved Skolevæsenet. Heimerans Eftermand S. N. Christensen blev vel 1820 ligeledes af Biskoppen kaldet til Chordegn; men han forenede dermed et Skoleembede, og da dette ogsaa var Tilfældet med Eftermanden A. H. Jensen 1821, blev ved hans Afgang 1839 det hele Embede behandlet som et Skoleembede, idet Skoledirectionen kaldte Chordegn og Skolelærer i Aalborg H. P. Mummé til at være „Chordegn og Cantor“ ved St. Knuds Kirke samt Skolelærer i Odense. Medens ved denne Leilighed Forpligtelsen til at undervise i Sang bortfaldt, optræder pludselig Navnet Cantor ved Siden af Chordegn, idet baade den da afdøde Jensen og den nye Chordegn benævnes saaledes: formodentlig havde det holdt sig i Talebrugen fra den Tid, da Latinskolens forhenværende Cantor havde beholdt Kirkesangen og 1808 var blevet Chordegn; men det savner egentlig officiel Hjemmel og særlig Betydning ved Siden af Chordegn.

St. Knuds Kirke har saaledes baade en Chordegn og en Klokker,²³⁸⁾ mellem hvilke det gamle Degneembedes Forretninger ere deelte; og kun Chordegns Embede er kommet Skolevæsenet til Gode. Begge have Dffer af Menigheden,

²³⁸⁾ Ligesaa enkelte andre Byer, f. Ex. Aalborg, som i Hovedstaden Cantor og Klokker.

men Chordegne har ingen Løn af Kirken. Han modtager Liigpengene til Skolen, der har Forpligtelse til at synge ved enhver Begravelse; Klokkeren oppebærer Versicularpengene, som gives af Communicanter og Andre og uddeles iblandt Chorbrengene og de tvende Chordegne ved St. Hans og Frue Kirke.

Gravertjenesten, som i Begyndelsen kun var en privat Tjeneste under Klokkeren, udsøndrede sig efterhaanden fra den, og i det 18de Aarh. forekommer en særskilt Graver.²³⁹⁾ Han har nu 53 Rdl. af Kirken, og den paa Assistentens Kirkegaard ansatte Undergraver 42 Rdl.

Til Organistembedets Historie er kun saare lidt Stof forekommet mig. Medens Menigheden benyttede Graabrødre Kirke, har formodentlig denne havt sin Organist ved Borgerstabs Vælg, og St. Knuds Kirke sin særegne paa Klosters Vælg. Efterat Sognet var forlagt til St. Knuds Kirke, sees Magistraten som dens Værg at have bekliffet Organisten, hvis Løn 1647 var 100 Rdl. af Kirken samt Accidentier, og desuden var han berettiget til at drive Handel i sit Huus.²⁴⁰⁾ I dette Aar blev Ziegenhain saaledes bekliffet; hans Eftermand var Joh. Pettersen, og da han 1677 blev forflyttet til Petri Kirke i Kjøbenhavn, blev J. H. Schmeil bekliffet med den Forandring, at Handelsretten ei længere omtales, men vel Fritagelse for borgerlige Tyngder, hvorimod hans Bestalling blev allernaadigst confirmeret.²⁴¹⁾ Siden har Stiftsøvrigheden besat dette Embede. Lønnen er nu 250 Rdl., og for at spille Orgelet ved Maanedsaltergangen er der 1813 tillagt Organisten en Tavle.²⁴²⁾ Organisternes Navne fra 1753 ere af den endnu levende Organist besørget antegnede

²³⁹⁾ Nafn til 1788, Joh. Schønberg til 1828, H. N. Schønberg.

²⁴⁰⁾ Bestalling i Bispe-Arch.

²⁴¹⁾ Bestalling i Bispe-Arch.

²⁴²⁾ Stiftsøvr. Ref. 22de Dec. 1813.

paa en Tavle ved Orgelet. En Bælgetræder lønnes siden 1817 med 25 Rdl. af Kirken.²⁴³⁾

Efter disse Notitser om Embederne, slutte vi Sognets Historie med et Henblik paa Kirkens Skjæbne og Stilling i den Tid, den har været Sognekirke.

§ 7. St. Knuds Kirkes Historie fra 1618.

Fra den Tid, da denne Domkirke blev Sognekirke, har den vel i Henseende til Bygning og Prydelse gennemgaaet en indholdsrig Historie, men da dens Hovedpuncter ere bekendte af den omhyggelige Beskrivelse, som er blevet denne Kirke tildeel,²⁴⁴⁾ kunne vi saameget mere forbigaae det her, som vi dog nærmest have Kirken som offentlig Stiftelse for Die.

Kirken blev 1618 givet Magistraten og Borgerne i Børge eller Forsvar som en almindelig Kjøbstedkirke; Lehnsmændene havde dengang en vis Medbestyrelse eller et Tilsyn paa Kongens Begne, som her blev udtrykkelig fremhævet, idet Kongen bestemte, at Lehnsmanden paa St. Knuds Kloster (ifølge Kirkens gamle Forhold til dette), og kun i hans Forsald den almindelige Lehnsmænd over Byen og Amtet paa St. Hans Kloster, skulde deeltage med Kirkens Bestyrelse i dens Anliggender. Saaledes havde nu hver af Odenses tre Sognekirker sin særegne Lehnsmænd: St. Knuds var Kongens Canzler, St. Hans's var Lehnsmanden paa Næsbyhoved Lehn og Frue Kirkes var Rigens Canzler; ingen af dem var Stiftslehnsmænd eller i det mindste var det ikke i Egenkab af Stiftslehnsmænd, at Rogen af dem udøvede dette Kirkeforsvar.

Da Kongens Befaling blev læst, var Canzleren ikke tilstede; altsaa forestod Lehnsmanden paa St. Hans Kloster den

²⁴³⁾ St. Dbr. St. 9de Juli 1817.

²⁴⁴⁾ Mummé Beskrivelse af St. Knuds Kirke. Odense 1844.

første Ordning af Bestyrelsen; paa Canslerens gode Behag blev en Borgemeister beskikket til Forstander og tvende Borgere til Kirkevæger,²⁴⁵⁾ og saaledes forblev det med denne Kirkes Bestyrelse, kun at Lehnsmanden paa St. Hans Kloster og senere Amtmanden eller Stiftamtmanden (i Egenkab af Amtmand) traadte for bestandig i Canslerens Sted, da St. Knuds Kloster ophørte at være et kongeligt Lehn. Det maa ansees som en Folge af dette oprindelige Forhold til Lehnsmanden paa St. Knuds Kloster, at Kongen fandt det fornødent under 11te Mai 1618 at tilsikke Menigheden sin Kaldsret til den nye Kirke, ligesaa frit som den havde udøvet den til Graabroderne Kirke, da det ellers let maatte være skeet, at Lehnsmanden paa St. Knuds Kloster havde tilegnet sig den, som Tilfældet var med de to andre Sogneskirker i Byen under deres kongelige Forsvar: her kunde Kongen ikke berøve Menigheden den Ret, den allerede havde; men han benyttede Leiligheden til at indsfærpe Borgerkabet den Pligt, som det maatte overtage tilligemed Kaldsretten, at vedligeholde Kirken, for at der ikke mere, naar den var afleveret i god Stand, skulde blive Spørgsmaal om Hjælp dertil af Klosteret eller Lehnet.²⁴⁶⁾ Man kan ikke sige, at denne Pligt alene var betinget ved denne Ret, men begge vare de fideordnede Consequentser af Kirkens Overlevering til Sogneskirke, og derfor ophørte ikke heller Forpligtelsen, da Regjeringsforandringen ophævede Retten.

I det første halvhundrede Aar er lidet bekendt om St. Knuds Sogneskirke; af dens Forhold til Klosteret blev kun tilbage en Ret til Stolestader, som Regjeringen endnu 1684 indsfærpede;²⁴⁷⁾ Skolen og Gymnasiet havde en lignende pri-

²⁴⁵⁾ Paategning paa Kgebrevet af 12te Marts 1618 i Actst. udg. af Tyens lit. Selsk. 1ste Saml. S. 64.

²⁴⁶⁾ Kgb. af 11te Mai 1618 smst. S. 64.

²⁴⁷⁾ Rsc. 29de Juni 1684 i Rsc. Saml.

viligeret Adkomst.²⁴⁸⁾ Ved en anseet Families Godhed fik Kirken 1649 den store Altartable, som endnu staaer;²⁴⁹⁾ Byen skjænkede den en Tiende i Jylland 1651;²⁵⁰⁾ men iøvrigt gif dens Bestyrelse stille for sig ved Magistrat og Kirkeværg, medens Lehnsmændene kun udøvede lidet Tilsyn eller Indflydelse paa den; og Kirken vedblev uagtet de med Souverainiteten indtraadte Forandringer at staae alene under Magistraten og den kongelige Amtmand.²⁵¹⁾ Men Kingo satte dens nedarvede Stilling under Spørgsmaal: han fordrede, at Magistraten skulde aflægge Regnskab for Stiftsøvrigheden som Kjøbstedkirkenes Direction, og udvirkede endog kongelige Befalinger derom;²⁵²⁾ men han mødte en uovervindelig Modstand; Magistraten holdt sig til sine Privilegier og indgav endog Klager over Kingo og taalte kun nødtvungen, at han tiltog sig at handle som Kirkens Forsvar eller Overbestyrelse.²⁵³⁾ Det lykkedes ham ikke at fravriste Magistraten dens gamle Magt her som ved Hospitalet, og ligetil 1814 stod St. Knuds Kirke udenfor den almindelige Regel; men den blev da tilligemed 4 andre hyenske Kjøbstedkirker (Nsc. 4de Marts) underlagt Stiftsøvrighedens Overbestyrelse som alle andre Kjøbstedkirker og fik sin Kirkeinspection af Sognepræst, Borgemeister og en Borgerrepræsentant, samt en borgerlig Kirkeværg.

²⁴⁸⁾ Hofm. Fund. VI. 286.

²⁴⁹⁾ Mumme a. St. S. 105.

²⁵⁰⁾ Hofm. Fund. V. 125 og VI. 273, folgt 1715 for 900 Rdl.

²⁵¹⁾ Man har Antegnelser til Kirkens Regnskaber fra Aarene 1676—79 af Amtmand Erik Banner, i hvilke hans Bemærkninger henstilles til Magistratens egen Overveielse og Afgjørelse.

²⁵²⁾ Resc. 21de Febr. 1682 undtager alene de Kirker, som siden Regjeringsforandringen vare privilegerede, som neppe vare andre end Nyborg K. (Nsc. 15de Jan. 1664 og 30te Nov. 1665), og Nsc. 24de Juli 1688 (til Magistraten) paalægger den at rette sig efter Forordn. af 7de April 1685 og Loven.

²⁵³⁾ Seiberg Kingos Leenet S. 150 fgg. 155 fgg.

Om St. Knuds Kirke havde Gavn eller Skade af sin exceptionelle Stilling, skal vanskeligt kunne siges; dens gamle Giendele ere ikke forkomne,²⁵⁴⁾ den laae maaskee Borgeres Belgjorenhed nærmere,²⁵⁵⁾ og den var ikke udeluftet fra den almindelige Bistand af det Offentlige; men det er vel muligt, at Bestyrerne havde usorholdsmæssig Løn for deres Nøie,²⁵⁶⁾ og at der ikke blev gjort fuldkomment Regnskab for samtlige Pengemidler, som extraordinært tilfød den, navnlig da Borgemeister Martfeldt i det 18de Aarh. Midte sad inde med mange Aars Regnskab, ligesom det ogsaa vel derved skete, at den store Reparation i Aaret 1753 blev foretaget uden den Agtelse for de historiske Minder og de Dødes Ret, som man med Villighed kunde have fordret. Hvorledes den iøvrigt 1696, 1750—57, 1783 og 1791—92 blev istandsat og 1834 forskjønned, deels ved egne Midler, deels ved en riig privat Godgjorenhed, deels 1750 ved en Collect, som indbragte 1900 Rdl., vil kunne sees i Kirkens ovennævnte Beskrivelse, hvor ogsaa dens arkitektoniske Værd og dens kunstneriske Behandling er bedømt af en kyndig Dommer. Skjønt den siden 1793 er fritaget for at vedligeholde Cathedralskolen, er den i Gjæld, som afdrages ved en aarlig Kirkeskat paa Menigheden.

²⁵⁴⁾ Bistnok er Gaarden paa Væge ombyttet mod 4 Rdl. 48 f. aarlig Landgilbe, men Sligt kunde skee under enhver Bestyrelse, især da Hertugen havde Herligheden af Gaarden. (Hofm. V, 123). Paa lignende Maade eller ved Salg kunne de enkelte andre Gaarde, som Kirken stundom fik, være gaaede ind i dens almindelige Indkomster og Capitaler.

²⁵⁵⁾ Den fik ei sjældent Gaver i ganske bestemte Tiemed, saasom til Lys ved Froprædiken 1715, til Spiret 1788, til Prædikestol og Daab 1797 o. s. v. (Hofm. VI, 270 og Numme S. 30—31).

²⁵⁶⁾ Saaledes havde Borgemeisteren 20 Rdl. af et Legat og 1 Rd. Smør af en Gaard. (Hofm. V, 96. 124).

Andet Affnit.

St. Hans Sogns Historie.

§ 1. De kirkelige Embeders Ordning og de første Embedsmænd.

Da Reformationens Indførelse blev besluttet, sad Lehnsmanden over Næsbyhoved Lehn i St. Hans Kloster inde med en kirkelig Stiftelse af heel forskjellige Bestanddele: et Kloster med Gods, der ikke var forskjelligt fra et Krongods, undtagen for saavidt som Hovedgaarden skulde forsørge endeel Individer, der før havde tjent Kirken eller under Prioren udgjort Herfskabet, med Bolig og Dphold; dernæst en Kirke, som baade var Sognekirke for et lidet Sogn af Borgere og tillige Klosterkirke for Munkene og Gaardens eller Slottets Kirke; fremdeles et Sygehuus, der deels havde egne Midler, deels modtog Underholdning fra Gaarden; fremdeles et andet Sygehuus af Hellig Geists Orden, som havde flere Bygninger ganske nær ved Klofret og Kirken, blandt hvilke en, der kaldtes Hellig Geists Hovedgaard. Derimod var formodentlig Skolen gaaet tilgrunde i Reformationstidens Forvirring, og da der kun maatte være een Skole i hver By, blev der ei mere Tale om den.²⁵⁷⁾ De øvrige Bestanddele af Stiftelsen bleve foreløbig i deres vante Gang.

Lehnsmanden, som dengang var Anders Emicksen, modtog endnu 1537 paa Kirkens Vegne en betydelig Gave til Klofret, da Mogens Bille for sit Leiested i Kirken skænkede Klofret 100 Mk., sin Kyrads og sin Hest med Sattel og Bidsel, og hver Præst i Klofret 5 Mk.²⁵⁸⁾ Han blev begravet foran et af de Altare, som nu snart skulde borttages.

²⁵⁷⁾ Kun Bygningen nævnes endnu 1542. Ved. Sim. 3die Bd. S. 154.

²⁵⁸⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 3.

En anden Adelsmand blev begravet i Kirken ſamme Aar; thi Kirken vedblev at tiene ſin Beſtemmeſſe; kun Sjalemesſer kunde ikke længere beſtilles, men ellers kunde Brødrene holde deres latinfke Tjenefte for ſig ſelv og hvem der vilde høre den; muligt er det ogſaa, at En eller Flere af dem havde lært at prædike den evangeliſke Chriſtendom, eller at Sadolin eller Knud Gyldenſterne havde ſaaet dem til at antage En, ſom kunde prædike denne for Sognefolket.

Omſider kom de kongelige Befalinger, ſom opløſte den ſamlede Stiftelſe i forſkjellige Dele. Aagtet Kongen allerede i Aaret 1538 og to Gange i Aaret 1539 og endnu i Foraaret 1540 havde været i Ddenſe og idetmindſte de to ſidſte Gange havt Bolig i St. Hans Kloſter, kom dog først i Efteraaret 1540 de første Beſtemmmelſer angaaende dette Kloſter. Under 14de Septbr. 1540 ſkjænkede nemlig Kongen til det i det foregaaende Aar oprettede almindelige Hoſpital (Graabrødreſkloſter) foruden hvad det forhen havde ſaaet, endnu „Sygehuſet paa St. Hans Kirkegaard med dets Tilliggende, og Helligs=Geiſt Huſet ved By=Thinget med alt dets Tilliggende i og udenfor Byen“, ſamt St. Hans Kirkegaard.²⁵⁹⁾ I denne Gave maa være indbefattet det Helligs=Geiſts Huus, ſom laae paa St. Hans Kirkegaard, thi Leien deraf ſvaredeſ 1542 til Hoſpitalet.²⁶⁰⁾ Men paafaldende er det, at Kongen bortſkjænkede Kirkegaarden, og man kunde friſtes til at anſee denne Deel af Beretningen for en Feiltagelſe, da den ei heller forefindes i de beſkjendte Gavebreve til Hoſpitalet;²⁶¹⁾ man kunde tænke paa

²⁵⁹⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 12 (hvorved henviſes til ms. reg. Nr. 406 fol., hvor imidlertid Brevet ikke nu forefindes). Reſerats Pont. Ann. Eccl. III, 267. Bloch ſ. G. 1ſte Bd. S. 10.

²⁶⁰⁾ Ved. Sim. 3die Bd. S. 152.

²⁶¹⁾ Pont. a. St. henſeſer denne Gave til 1541; maaſkee har der været et andet Gavebrev af dette Aar, ſom gjentog og udvidede de ældre,

en Gaard, der kaldtes saaledes,²⁶²⁾ men der er virkelig Spor af, at en Deel af Kirkegaarden, nemlig den sydlige, kunde have været Gjenstand for Dispositionen; thi i det 17de Aarh. svarede der Leie af de Haver, som da optog den, og denne Leie omtales som Noget, der burde tilflyde Kirken og altsaa formodentlig indtil da havde tilflydt en anden Stiftelse og altsaa maafee Hospitalet.²⁶³⁾ Men en saadan Bortskjænkelse, om endog kun af en Deel af Kirkegaarden, stemmede dog lidet med den Plan at beholde Kirken til Sognekirke, med mindre Kongen allerede da havde til Hensigt at fjerne Begravelserne fra Byen.

Saaledes blev St. Hans Kloster skilt fra hvad der hørte til Gattigpleien; men det maatte dog naturligen paatage sig at yde Bidrag til Graabrødre Hospital, naar dette saaledes modtog dets Sygehuus's Beboere, og 1542 stadfæstede ogsaa Kongen Hospitalets Ret til Victualier i denne Anledning.²⁶⁴⁾ Men Huset selv, hvori St. Hans Sygehuus havde været, forblev dog ved Klostret, ligesom ogsaa Hellig-Geisthusets Bygning senere kom tilbage dertil: begge bleve Præstereidentfer.

Det var nemlig ikke Kongens Hensigt at nedlægge St. Hans Kirke. Det vilde ikke heller have været sommeligt, naar Staten modtog den som et Appertinents til et stort Jordegods, og denne Deel af Byen behøvede vistnok ogsaa sin særegne Sognekirke. Men nogen formelig Erklæring derom eller Donation i denne Henseende forefindes ikke, og de dertil for-

ligesom det af 14de Sept. 1540 gjentog Indholdet af det ældre af 1539. (Hofm. Fund. VI, 292).

²⁶²⁾ Der forekommer et Stjæbe paa Kirkegaarden med nogle andre Huse blandt St. Hans Klosters Documenter 1558; (Beb. Sim. 2, 2, 99) men ogsaa dette lader det ubestemt, om det angik en saaledes kaldet Gaard eller Kirkegaarden selv.

²⁶³⁾ En Commissionsforretning af 1669, som nedenfor skal omtaltes, i § 3.

²⁶⁴⁾ Hofm. Fund. V, 167, senere forandret til en fast Pengeafgift.

nødne Dispositioner kom temmelig langsomt. Dog var det allerede 1541 forudsat, at der skulde være en Sognepræst og Sognedegne til St. Hans Kirke, da Commissionen fordeelte Byens kirkelige Indtægter, hvorover den kunde raade. Der bestemtes, at Sognepræsten skulde have 30 Mark af Hans Bangs 3 Vicariedømmer, som laae til St. Knuds Kirke,²⁶⁵⁾ og 16 Mark af Knud Michelsen for St. Jacobs Alter i Frue Kirke²⁶⁶⁾ foruden 3 Skilling halvaarlig af hvert hele Aldsted (Hedste) og hvad han kunde have i Tiende og Offer. Men det var dengang endnu uafgjort, om der skulde beskiftes nogen Capellan: „dersom der beskiftedes en god lærd Capellan til at hjælpe Sognepræsten“, skulde han have St. Laurentii Alters Rente 24½ Mark og af St. Anne Alter 3½ Mark;²⁶⁷⁾ men „dersom Sognepræsten i Kongens og andre mærkelige Mænds Nærværelse blev ene betyngtet med al Sognetjenesten“, skulde han ogsaa have hele denne Løn.²⁶⁸⁾ Hvor snart Kongen af-

²⁶⁵⁾ Den haandstrevne Optegnelse over Vicarierne af Christen Povlsen nævner kun tvende Hans Bangs Vicarier, som dengang (omtr. 1561) vare ledige, i denne Kirke. Hans Bang, der var i Bogense, var En af de Sidste, der fik Belehning med geistligt Gods af den catholske Biskop 1535. (Ved. Sim. 2, 1 S. 206 og 3, 46).

²⁶⁶⁾ Samme Optegnelse nævner dette St. Jhs Alter med den Bemærkning, at Michel Persens Arvinger havde taget det til sig. Den nævnte Knud Michelsen er altsaa formodentlig hans Søn (eller fjernere Descendent), som allerede 1541 havde sat sig i Besiddelse af Godsset.

²⁶⁷⁾ Det førstnævnte Alter laae til Frue Kirke, og der bemærkes i den nævnte Fortegnelse, at det stod under Borgemeister og Raad; et St. Anne Alter var der ogsaa i Frue Kirke, men da det derom bemærkes i denne Fortegnelse, at det svarede 7 Mk. til Capellanen, (ved Frue Kirke), maa man snarere tænke paa et andet Alter af dette Navn, som fandtes i St. Hans Kirke, (Ved. Sim. 1ste D. 2det S. S. 174) eller paa det, som fandtes i St. Knuds Kirke (smstid. 2det Bd. 1ste S. S. 13).

²⁶⁸⁾ Documentet af 1ste Febr. 1541 Hofm. Fund. VI, 259—61 (berigtiget efter et Raadsrædsvidne af 1580 i Bispe-Arch.).

gjorde dette Spørgsmaal, vide vi ikke; men St. Hans Sogn fik en Capellan, om hvis Løn og Embede skal handles nedensfor. Men Sognepræstens Løn erkjendtes strax for utilstrækkelig, som alle Kjøbstedpræsters i Stiftet, hvorfor Stiftislehnsmanden og Biskoppen saa Maanedet efter udvirkede den kongelige Resolution af 13de Mai 1541, at ligesom alle Sognes præster i Kjøbstederne skulde have et Landsogn til Annex, saaledes skulde Sognepræsten til St. Hans strax midlertidig have Lunde Sogns Bispetiende, indtil et Sogn blev ledigt, som kunde annecteres til Kirken.²⁶⁹⁾ Han fik den imidlertid for stedse, idet man synes at have glemt Betingelsen. Ved Siden heraf har Sognepræsten udentvivl ogsaa oppebaaret Jøde i Klostret, dersom han var en Munk, der blev i Tjenesten, og omsider fik han ogsaa en Embedsbolig. I Aaret 1543 eller 44 udstedte Kongen ved sin Nærværelse paa Stedet et Gavebrev paa en af Klostrets Gaarde og nogle Huse, hvor Embedet endnu stedse har Præstebolig. Gaven bestod af et muret Huus imod Kirkegaarden og Sygehuset og Capellet ud mod Gaden, et Gaardsrum, nogle Huse, som vare afplankede fra dem, der tilhørte Hospitalet, en Stald med Staldgaard, Frugthave og Kaalgaard — alt angivet i Alenmaal, der svarer til det nuværende Maal og viser, hvor lidet Rum disse mange Bygninger have indtaget.²⁷⁰⁾ Sognepræstens Adkomst til Forpleining i Klostret afløstes nu naturligen med Naturalpræstationer, som forskjellige Kongebreve angive; de lyde paa fri

²⁶⁹⁾ Aelst. udg. af Fyens Stifts lit. Selskab 1ste Saml. S. 1—2. Dat. Kjøbenhavn Fredagen efter Jubilate 1541.

²⁷⁰⁾ Brevet, som er dateret Odense Mandagen efter Mortensdag, henføres af Vebel Simonson (3die Bd. S. 151) til 1542 efter en Canc. Registrant; men Originalen, som bevarer i Præstearchivet, indeholder aabenbart et andet Aarstal 1544 eller 1546. Senere end 1544 kan det dog ikke være udstedt, da Kongen egenhændig har paastrevet Hadenbergs Navn, som døde i Lehnst 1544.

Græsgang for hans Dvæg i Ladegaardsmarken, fri Ølden til hans hjemmefødte Sviin, fri Ildbrand og 12 Læs Hø.²⁷¹⁾ Hvormegen Tiende, der hørte til Embedet i den første Tid, vides ikke; men da der kun var yderst lidet Kjøbstedjord i Sognet, maatte Tienden af Slottet og Klosteret være den betydeligste, men dog lidet tilstræffelig.

En langt større Udvidelse af dette Sognekalds Indkomster vilde være at nævne, dersom det forholdt sig saaledes, at Laurids Eliassen, som er den første bekendte Sognepræst, tillige havde været Præst i Lunde Sogn.²⁷²⁾ Dette synes imidlertid at beroe paa en Forverling af Kongetienden og det hele Sognekald, eller er mulig saaledes at forstaae, at han først var Præst i Lunde samt Provst i Lunde Herred og senere blev Sognepræst til St. Hans Kirke, eller ialfald at han kun personlig forenede begge Embeder, idet han mulig ved Lehnsmændens Gunst beholdt det første, da han blev kaldet til det sidste.²⁷³⁾ Han er iøvrigt bekendt af den sørgelige Skjæbne, han beredte sig selv: han var En af Reformationens Ultras, en ung, ubesindig Mand, der forargedes over St. Knuds Klosters Munke og Biskoppens Forhold til dem; han æggede sin Collega ved Trøe Kirke Christopher Michelsen til en lignende Opposition; de vægrede sig ved at deeltage i Dr-

271) Frederik den Andens Brev af 1ste Aug. 1571, som stadfæster Faderens Gavebrev. I Præste- og Biskop-Archivet.

272) Bloch f. G. 1ste D. S. 817.

273) Der er megen Ubished og Forvirring i denne Notice: Ved. Sim. bemærker, at Foreningen stiftet først 1543 (2det Bd. 2det H. S. 76) og begge Forfattere sige, at Lehnsmanden Antonius Bryffe tillod Lunde Mænd at vælge sig en anden Præst; men denne Lehnsmænd søges forgjæves blandt Lehnsmændene i Næsbyhoved Lehn, hvorefter han var Rigets Cansler og forlehneth med Provstiet i Ødense 1544 (Emstid. 2det Bd. 2det H. S. 35) og Herre til Langesøe; i sidstnævnte Egenstabs kunde han mulig have haft med Lunde at gjøre.

dinationer med St. Knuds Præster og troede at finde mere hemmelig Papisme hos Biskop Jørgen Jensen Sadolin. Lauritz Eliassen førte endog sine Angreb fra Prædikestolen, opslod en haandskreven Placat paa sin Kirkedør (som en anden Luther) og satte sig paa mange Maader op imod Biskoppen. Han lod sig ikke sige hverken af denne eller af de forsamlede Provster, gav ikke efter for en Dom af Stiftslehnsmanden og blev derfor indstævnet for Universitetets Domstol. I Kjøbenhavn gjendøbte han offentlig ved St. Annæ Bro sin Søn Johannes og forstjærtede saa ganske den Mildhed, hvormed baade Kongen og Professorene ønskede at behandle ham som „en ung Mand“, at han blev dømt fra Embedet 1552 og holdt i Fængsel eller maaskee anbragt paa Gulland, hvorhen Kongen lod ham føre fra Fængslet i Sorg. Han appellerede forgæves til en offentlig Disputation; Universitetet fraraadte endog at lade ham landsforvise; man vilde ingen Strid have, og man havde vistnok al Grund til at ansee ham for en Sværmer.

Netop af disse Grunde og fordi han endnu 1551 stedse kaldes en ung Mand, formoder jeg, at han ikke har været den første Sognepræst ved St. Hans Kirke. Men om enten en overgaaet Munk eller en Reformator, hvis Tjeneste behøvedes andetsteds, har været der i de første Aar efter 1536, kan ikke siges.

Efter hans Bortfjærelse blev den hidtilværende Lector Jacob Henriksen 1553 Sognepræst; han var født i Odense 1522, og hans Barndomsdannelse faldt altsaa netop i de Aar, da det Nye gjorde sig gjældende; en Samtidig skriver: hvad kan overgaae Jacob i Maadehold (eller Besindighed) og i Ynde (o: i Veltalenhed)? I hans Tid (1553—1577) fik Sognekaldet en væsentlig Forbedring af de kongelige Giensdomme, idet Kongen under 13de Jan. 1555 bestemte, at al den Tiende, der gaves af Næsbøhoved Ladegaard skulde til-

flyde ham;²⁷⁴⁾ formodentlig havde den forhen været deelt mellem Kirken og Præsten; nu tilfaldt den tiende Kjær Præsten, og er forblevet ved Embedet, selv efterat de fleste af disse Tiendeydere, som fastede Slottets Ladegaardsmarker, vare henlagte til Rumbø Sogn. Derimod fik Præsten kun en almindelig Kjøbsted-Tiende af St. Hans Klosters Ladegaard; idetmindste forstodes hans Ret saaledes 1632, da Lehnsmanden Henning Walckendorf bevidnede, at Præsten efter Sædvane skulde oppebære den 5te Kjær af al Klosters Afs.²⁷⁵⁾

To Dage før havde Kongen end bedre betænkt Capellaniet. Vi vide ikke, naar dette Embede først var blevet besat; Peder Lauritsen fra Widdelfart er den første Capellan, som nævnes 1555; han var ugift og turde mulig være En af Klosters gamle Beboere. Han levede som En af dem og iblandt dem. Indtil 1555 havde han ikke anden Bolig end paa Klostret. Hans Levebrød var uidentviol ogsaa ringe; thi foruden den ovenomtalte Alsterrente, som blev ham bestemt 1541, vides han ikke at have havt Andet, end hvad mulig Sognepræsten skulde betale ham for Bistand, og formodentlig Høitidsoffer af Menigheden. Hans Stilling lignede saaledes en personel Capellans, kun at han skulde have Noget af Stiftelsen eller Klostret. Men i Aaret 1555 blev hans Embede mere liget et residerende Capellanie. Foruden at nyde Underholdning til Mad og D i Klostret skulde han nu have sin egen Embedsbolig, nemlig den Gaard, som True Else havde boet i, dog imod selv at vedligeholde den, og derhos hele

²⁷⁴⁾ Docum. i Præstearchivet dat. Nyborg 8de Dagen efter Hellig. 3 Kong. Afskift, om Kongen ikke herved mener ogsaa St. Hans Klosters Marker, thi senere ansaaes Næstbyhoveds Ladegaard for den samme som Klosters; men det blev kun forstaaet om Slottets Marker.

²⁷⁵⁾ Rigelebes dat. Skorup den 10de Febr. 1632 (Copie).

Høiby Sognekald, som nu skulde være Annex til St. Hans Kirke, saaat Capellanen skulde være Sognepræst dertil og nyde al Præsterente.²⁷⁶⁾ Deri indbefattedes ogsaa en Præstegaard, som nu blev Mensalgaard, og Høiby, som ligger en Miil syd for Odense, tabte saaledes den Frugt, som Reformationen kun fort havde skjænket det, at have en Præst i Sognet selv. Kal- det hørte i den catholske Tid til St. Hans Kloster og vendte nu tilbage til at søge sin Præst der. Mærkeligt er det iøvrigt, at Capellanen saaledes fik et saadant Annexsogn, som der oprindeligt var tilfagt Sognepræsten istedetfor Lunde Kongetiende; derved skete det, at denne Capellan tidligere end paa andre Steder naaede en selvstændig Stilling; thi i Almindelighed var det saaledes, at Sognepræsten havde Annexet og lod det besørge af Capellanen mod et vist, ringe Bederlag.²⁷⁷⁾ Han kaldes siden oftest „Sognepræst til Høiby og Capellan til St. Hans Kirke.“

Det Huus, som herved blev Capellanen overgivet, var det forrige Hellig=Geist=Huus paa Kirkegaarden. Det var vel 1540 blevet skjænket til Graabrødre Hospital og af dette 1542 fæstet til Frue Else, Ridder Thomas Nielsens Enke, som havde været Dronning Dorotheas Hofmesterinde. Da nu hun var død, købte Kongen det atter af Hospitalet mod en Gaard ved Blangsted.²⁷⁸⁾ Der fulgte flere Huse med den saakaldte Hovedgaard; de indtog det Meste af det Rum, som var imellem Sognepræstens Residents og Klosters Lade- gaard (nuværende Slotshave), og havde en ret anseelig Have.

²⁷⁶⁾ Kongebrev af 11te Jan. 1555 dat. Nyborg, Original paa Pergament i Bispe-Arch.

²⁷⁷⁾ F. G. i Alsens, hvor Capellanen skulde have Offeret og 24 Mk. for Tienesten i Kjærums Kirke. Melbye Forsøg til en nyere Præstehistorie 1ste H. S. 72.

²⁷⁸⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 88 og 3die Bd. S. 152. Hofm. Fund. V, 168.

Med en ſaadan Bolig var det lidet overeensſtemmende, at Capellanen ſkulde tage ſin Høde paa Kloſtret. Eſkjont Peder Lauridsen var ugift, følte han dog i ſin Alderdom Beſværlig- heden deraf, ſaameget mere ſom Kongens Bord dengang for nogle Aar var forlagt til Biſpegaarden paa Torvet, og han maafkee ved Communitetets Dpretteſe ſkulde have været hen- viiſt til dette. Han indgik i Aaret 1572 til Kongen med Anſøgning om en Forandring i ſin Forſørgelſe. Iſtedetfor Koſten paa „Kongens Gaard“ tillagde da Frederik den Anden ham paa Livstid Høiby Sogns Kongetiende, „for at han des flittigere kunde ſtudere og vare ſit Kald, og ikke ved at ſøge Diſt paa Kloſteret deri ſkulde forhindres.“²⁷⁹⁾ Ved hans Død i det følgende Aar blev det hans Efterfølgere forundt at be- holde denne Tiende ſom beſtandigt Weberlag for den inddragne Beſpiſning;²⁸⁰⁾ og hermed er Capellaniets Tilblivelseshiftorie fluttet; det var nu fuldſtændig udløſt af Forbindelſen med Kloſtret og var ſaa vel aſlagt, at der ikke behøvedes at til- veiebringes Mere. Hvad der endnu i oeconomiff Henſeende kunde ventes at ſkee, nemlig en faſt Fordeling af Offer og Accidentſer og maafkee af Præſtes eller Huuspengene, var en indre Sag mellem Sognepræſten og Capellanen; og hvad Bo- ligens Bedligeholdelſe angaaer, ſkulde vi nedenfor erfare, hvor- ledes Capellaniet blev hjulpet i Forlegenheder.

Den nævnte Capellan Peder Lauridsen maa iſølge hans Gravſkrift i St. Hans Kirke have udmærket ſig ved Troſtab og Nidkjerhed i ſit Kald og en chriſtelig Vandel: han

²⁷⁹⁾ Copie af Kgbrev dat. Colbinghuus den 1ſte Dec. 1572, i Biſpe-Ar- chivet. Originalen er efter Igl. Befaling af 25de Jan. 1666 indſendt i Kongens Statſkammer.

²⁸⁰⁾ Kgbrev dat. Nyborg 13de Novbr. 1573 i Copie i Biſpe-Archivet. Paa ſamme Tid blev ogſaa Beſpiſningen for Andres Bedkommende for- andret til Koſtpenge, ſaaat det er deſto naturligere, at Kongen lod Embedet beholde, hvad der allerede var anviiſt til Weberlag.

lignes ved Apostelen Peder og siges at have indviet sig i Liv og Død til den sande Klippe Kristus.²⁸¹⁾ Han døde den 24de Mai 1573.

§ 2. De andre Kirketjenesters Udsøndring fra Klosteret.
(Det kongelige Slot).

Længere varede det, inden Forholdet blev ordnet mellem Klosteret og de andre kirkelige Personers Embede og Underholdning, og Beretningen derom fører til at omtale det hele Klosters Stilling og Skjæbne i Kongens Besiddelse.

Ved Reformationen beholdt Klosteret som en naturlig Arvelod ei blot endeel Klosterbrødre, men ogsaa mange andre kirkelige Personer at forsørge, og indtil Aarene 1560—70 holdtes der et stort Bord paa Klosteret for saadanne. Af de gamle Munke levede endnu 1549 fire, som i et Kongebrev af dette Aar²⁸²⁾ kaldes „Præsterne i St. Hans Kloster“; de vare Hr. Knud Rose, Hr. Niels Torstenson, Hr. Knud Hansen og Hr. Johan; de fik ved dette Kongebrev Tilslædselse til at beholde nogle ubetydelige Jordstyksbænge (3 à 6 Mk.) til deres Dreng, Skoe, Klæder og Underholdning; men de havde vistnok Al og Mad ved Klosters almindelige Bord, thi i Lehnsbrevet af samme Aar paalagdes det Lehnsmanden at forsørge dem.²⁸³⁾ Knud Rose var Kirkeværge og Sacristan, og nævnes endnu 1558 som den, der havde Klosters Archiv i Bevaring.²⁸⁴⁾ Foruden dem havde ogsaa endeel fattige Skoledisciple, 14 Almisfedeagne, eet Maaltid

²⁸¹⁾ Bloch a. St.

²⁸²⁾ Ved. Sim. 3die Bd. S. 156.

²⁸³⁾ Pont. Ann. Eccl. III, 305.

²⁸⁴⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 98. Baade han og formodentlig Johan (Friis Yttien) nævnes ogsaa i Christen Poolsens Optegnelse om Vicarierne til Frederik den Anden 1561. (Bispe-Arch.).

daglig, maaskee som en Følge af den gamle Klosterkoles Overgang til Latinskolen. Andre havde fuld Forpleining for Tjeneste i Kirken. Klosteret havde fra gammel Tid holdt de fornødne Chordegne eller Chordrenge, som almindeligen og endnu 1575 kaldtes „de 12 Degne“. Man kan forfølge disse 12 Degne langt tilbage i Tiden; hver Sogneskirke i Odense synes at have havt dette Chorpersonale: for Frue Kirkes Skole, haves en Fundats for saadanne fra Dronning Margrethes Tid,²⁸⁵⁾ og i Dronning Christines Tid udgjorde samtlige Degne ved de tre Sogneskirker udentviul 36, da hun betænkte dem med 36 f., ligesom en andengang Degnene ved St. Hans Kirke netop med 12 f. De gjorde Tjeneste i Kirken med at stænke Vievand, med Sang eller med at træde Orgelet.²⁸⁶⁾ Efter Reformationen vedbleve de indtil 1572 at holde daglig Chorsang i Kirken, og Benævnelsen „de tolv Degne“ blev staaende i St. Hans Klosters Talebrug til Frederik den Andens Tid, skjønt den ei længere var ganske correct; thi egentlig betragtedes to af disse Pladser som optagne af tvende faste Embedsmænd: Capellanen og Sognedegnen, der var En af Skolens Hørere, saaat der kun vare 10 Disciple af Latinskolen, der tjente Gøden i denne Kirketjeneste.²⁸⁷⁾ Saalænge der holdtes et stort Bord paa Kongens Gaard for de gamle Munke og de nye Geistlige, kunde disse Personers Forsørgelse ikke være til Ulempe. Den laae som en Byrde paa Lehnets fulgte Lehnsmanden, da han for en Tid (mellem 1569—70) tog Bolig paa den anden Kongsgaard (Bispegaarden) paa Torvet; men i Aarene 1572—74 begyndte Lehnsmændene at

²⁸⁵⁾ Esib. 1ste Bd. 2det H. S. 80—81.

²⁸⁶⁾ Esibid. 2det Bd. 1ste H. 88—89. 92. 107—8. 144. Stenlebegne nævnes smstid. S. 118. Chordegne kaldtes de som Sangere.

²⁸⁷⁾ Et senere Afbrev 1589 (Ved. Sim. 3die Bd. S. 36) udtrykker sig derfor noget rigtigere ved at sige „de 12 Skolenspersoner.“

gjøre Forandringer deri, som uidentivl stode i Forbindelse med Stiftelsens fuldstændigere Overgang fra Kloster til Slot. Vi kaste derfor et Blik paa Kongsgaardens Historie.

Christian den Tredie boede meget hyppigen paa St. Hans Kloster, som han allerede 1542 kaldte „vor Gaard“²⁸⁸⁾ og senere „Odensegaard“;²⁸⁹⁾ men alligevel var i hans Tid Alt blevet i den gamle Stand, forsaavidt som ikke kirkelige Personer selv havde ønsket det anderledes. Derimod synes Frederik den Anden ikke at have fundet Behag i denne maaskee tarveligere Kongebolig, som han dog beboede 1559 og 1560, da han holdt Retterthing i St. Hans Kirke.²⁹⁰⁾ Han tænkte først paa at ombytte den med en anden: thi han gav 1560 Lehnsmanden Befaling at opbygge eller ombygge den anden Kongsgaard, den gamle Bispeggaard, til et kongeligt Slot. Jens Andersens Beldenaks store Bygning, øst for Albani Kirkegaard (eller nu Byens Torv) skulde udvides og forstjønnnes. Den kongelige Tømmersmand skulde hentes fra Kjøbenhavn for at hugge Taarnspiret, Enkedronningen vilde komme at besee Leiligheden og anordne det Nærmere.²⁹¹⁾ Arbeidet blev drevet med saadan Kraft, at Kongen maatte befale Prioreren paa St. Knuds Kloster at lade sine Bønder deeltage i Vgterne.²⁹²⁾ Terrainet blev udvidet ved Indkjøb af en

²⁸⁸⁾ Actst. udg. af Byens Stifts lit. Selsk. 1ste Saml. S. 62; ligejaa 1544, 46, 47, 49 ic. (Ved. Sim. 3die Vd. S. 154, Actst. S. 4 og 55, Ved. Sim. 2det Vd. 2det H. S. 44. 74. 83. 86. 91); dog afvæxler denne Benævnelse i Begyndelsen (1539, 40, 44) og endnu 1555 med den ældre: St. Hans Kloster. (Pal. Müller St. H. Cl. S. 26).

²⁸⁹⁾ Ved. Sim. 3, 156. Klostre kaldtes allerede i de catholske Tider stundom „St. Johannis Gaard.“ (Smstb. 2det Vd. 2det H. S. 156 og 159).

²⁹⁰⁾ Smstb. S. 115. 119. 22.

²⁹¹⁾ Smstb. 3die Vd. S. 168.

²⁹²⁾ Smstb.

Gaard mod Vest ved Naen; en ny Gaard og nye Stalde reiste sig ved Siden af den gamle Bygning, som endnu blev staaende. Men om dette nye Slot blev taget i Brug, vides ikke; ²⁹³⁾ kun Lehnsmanden vides at være flyttet derhen; ²⁹⁴⁾ men Hack Ulfstand (1572—74) foretrak at boe paa den nye Lade-gaard, som var blevet opført udenfor Nørreport, og Kongen selv, som 1573 logerede paa Dalum Kloster, ²⁹⁵⁾ har i alt Fald ikke længe fundet sig tilfreds med dette Slot. I Maret 1575 skrev han til Befalingsmanden paa Odensegaard Erik Rosenkrantz, at han ved sin Nærværelse i Odense havde befundet, at der var fast bedre Leilighed for ham at holde Huus paa St. Hans Kloster end paa Bispegaarden, og derfor befalede han ham nu at forbedre og indrette dette til Kongens Brug. ²⁹⁶⁾ Det var en stor Forandring, han derfor befalede at foretage med dette; det nye Slots Herlighed skulde føres over paa det gamle Kloster. Han tillod Lehnsmanden at nedbryde de nye Stalde ved Bispegaarden saavel som den nye og gamle Bygning og benytte Steen og Tømmer deraf. Han bød ham at samle og tilbagetage alle de udleiede Klosterhaver, hvem der end havde dem i Leie, og affpærre det Stræde, som løb bag om Klostret fra al Passage. ²⁹⁷⁾ Om det sidste Punct tilskrev han ogsaa Magistraten sin Billie og paalagde den at holde alle Haandværksfolk samlede paa Stedet til Lehnsmandens Raadighed. ²⁹⁸⁾

Bed dette Arbeides Iværksættelse forsvandt da det nye Slot paa Torvet, og Navnet „Kongsgaard“ blev kun tilbage

²⁹³⁾ Smstb. 2det Bb. 2det H. S. 126.

²⁹⁴⁾ Thingsvidne af 1589 i Bispe-Arch. som nedenfor skal omtales.

²⁹⁵⁾ Ved. Sim. 3die D. S. 162.

²⁹⁶⁾ Smstb. 171—72.

²⁹⁷⁾ Brev af 28de Jul. 1575. Ved. Sim. 2det Bb. 2det H. S. 172—73.

²⁹⁸⁾ Smstb. 171.

som Navn paa endeel af Grunden;²⁹⁹⁾ men den gamle Bygning blev dog staaende og vedblev at kaldes Bispegaarden; den er gjennem privat Eie blevet det nuværende Frosenkloster. St. Hans Klosters Udseende maa ved denne Leilighed være blevet betydeligen forandret: Gaarden blev bragt i umiddelbar Forbindelse med sine Haver mod Vest ved Afslæggelsen af det omtalte Stræde, der uden tvivl gik omkring hele Klosteret og forbandt sig ved de daværende Ladebygningers nordre Side med det lille Stræde, som nu hedder Nyenslett og som Klosteret i Aaret 1443 havde vindiceret sig under Navn af Strædet, som løber øst for Klosteret.³⁰⁰⁾ Der havde forhen været en Port mod Vindegade og en Hedeport,³⁰¹⁾ begge formodentlig til det omkring Klosteret løbende Stræde. Nu fik Klosteret formodentlig først sin Indkjørsel fra Nørregade; den gik (ifølge Grundtegningen 1593) over den sydlige Deel af Kirkegaarden og gjennem en Port paa Klosterets østre Længe. Slottet selv bestod endnu kun af de tre gamle Fløie med tvende indvendige Taarne; mod Nord vedbleve Ladebygninger at ligge, skjønt en ny stor Ladegaard var opført udenfor Byen udenfor Nørreport, hvor den sees paa Grundtegningen af 1593.

Med denne Fornyeelse af det for en Tid selv af Lehnsmanden forladte St. Hans Kloster staaer ogsaa en Forandring i den indre Huusorden i Forbindelse. Lehnsmændene havde,

²⁹⁹⁾ Smst. S. 182. Det kaldes paa Grundtegningen af 1593 igjen det forrige bispepællige Pallads.

³⁰⁰⁾ Ved. Sim. 1, 2, 129. Naar Dr. Pal. Müller refererer dette Citat ved „øst for Kirken“, maa det ansees for usiagtigt, da denne Beskrivelse kun passer paa Nørregade, medens Nyenslett, som ligger Nordøst for Klosteret, kan med sin vestlige Ende have berørt Klosterets Ladebygninger (som laae mod Nord fra Klosteret) paa deres østlige Side eller nordøstlige Hjørne.

³⁰¹⁾ Omtalt i Registre over Klosterets Documenter 1558.

som det synes, egenmægtigen, da Haak Ulfstand flyttede fra Bispegaard, stift sig af med de 14 saakaldte Almisfedeagne, der havde havt halv Kost paa Kongens Gaard, og da havde han ogsaa givet „de tolv Degne“ Kostpenge istedetfor Kosten. De kunde imidlertid nu maaskee atter vente Kosten paa det nye Slot; men Kongen kunde ikke ønske at føre et saadant Folgeskab med til den nye Kongsgaard. Kun Capellanen og Sogndegnen vare forsørgede paa anden Maade, idet den Første beholdt Høiby Kongetiende, og den Sidste var indbefattet iblandt de Hørere, som efter 1572 bespistes paa Communitet i Graabrødrekloster. Men de 10 Chorsangere havde dog fremdeles Krav paa Underhold, og det var udtryffeligt forbeholdt ved Communitetsfundatsen, at de skulde beholde deres Net for at synge paa Søn- og Festsdage, uagtet den daglige Chorsang i St. Hans Kirke da blev nedlagt. Men Kong Frederik meente maaskee at have gjort nok for Skolen ved Communitet og at kunne fordre denne Kirketjeneste for Intet, da han vilde stille Slottet af med disse Kostgængere. „Vi have tilskrevet Bispen“, skriver han i Brevet til Erik Rosenfrands, „om de tolv Degne, som tilidess have sunget i fornævnte St. Hans Kloster, at Prior i Graabrødre skal gjøre os samme Tjeneste.“ Af Brevet til Biskoppen sees, at det var Meningen, at Hospitalsforstanderen skulde levere 12 Chorsdegne til Kirketjenesten i St. Hans Kirke.³⁰²⁾ Det skete, og ved et Magtsprog var saaledes en betydelig Understøttelse unddraget ti Skoledisciple, ligesom 14 andre ved Lehnsmændenes Vilkaarlighed tidligere havde mistet halv Kost. Skolens Tab vedkommer os ikke her, men det var dog dens Forsvarere, der tilintetgjorde dette første Forsøg paa at vælte en Kirken vedkommende Byrde fra Klostret. Thi neppe var Kong Frederik

³⁰²⁾ Orig. i Bispe-Arch. 27de Juli 1575.

død, før Biskop Jacob Madsen indgik med en Klage ledsaget af et Thingsvidne, (hvoraf Meget af disse historiske Data er hentet), og bevirkede en kongelig Ordre til at undersøge Sagen og fuldbyrde Klosters Forpligtelser mod Skolen.³⁰³⁾ Andragendet indskrænkede sig imidlertid til de 10 Chordegne, da Sogndegnen og Capellanen vare blevne anderledes forsynede; for deres Vedkommende opnaaedes igjen strax 24 skilling for hver;³⁰⁴⁾ men Kongens Ordre omfattede alle Bættede, og da Sligt ikke fandt villigt Dre hos Lehnsmændene, selv naar de som Axel Brahe havde Lehn paa Regnskab, trak Sagen i Langdrag, og Kongen maatte gjentage sin Befaling 1591. Formodentlig fik Skolen da en betydeligere Erstatning; thi St. Hans Kloster findes i det 17de Aarh. at have udredet 237 Rdl. 2 Mk. til Skolen, som er dobbelt saameget som det først bevilgede og som var saa meget, at Frederik den Tredie, da Lehnsgodset opløstes, 1664 udlagde 8 Sognes Kongetiende derfor.³⁰⁵⁾ I dette Gods er da Chorsangerens Løn indbefattet, (medens denne store Dotation ogsaa indeholdt Bidrag til andre Skolepersoner);³⁰⁶⁾ men ved at forbindes med Latinskolen er denne Chorsangerløn igjen gaaet tabt for Kirken ligesom tilsidst det hele gamle Degnekalds Indtægter.

Kirkens Sogndegn var ikke indbefattet i Restitutio-
nen 1589, fordi han allerede da var blevet anderledes for-

³⁰³⁾ Afbrev til Axel Brahe af 16de Juni 1589 i Orig. i Bispe-Arch.

³⁰⁴⁾ Jac. Madsens Visitationebog ved Grøne S. 31.

³⁰⁵⁾ Afb. 15de Sept. 1664, stadfæstet 17de Nov. 1670 (i Bispe-Archivet). Tienberne gave dengang 27 Pbd. 10 Skp. Rug, 27 Pbd. 6 Skp. Byg og 4 Pbd. 60 Skp. Havre, beregnede til 1½ Rdl. pr. Td. Rug og Byg og 4 Mk. pr. Td. Havre. Jfr. iøvrigt Extract, Hofm. Fund. V, 76.

³⁰⁶⁾ Rector scholæ, 6te Lectie Hører, to andre Hørere, ti Skolepersoner og ti andre fattige Disciple.

forget, nemlig 1572. Det ved Reformationen oprettede Degnekald var blevet betragtet alene som et Skoleembede ved Latinskolen; ved hver af Byens Sognekirker skulde Sognedegnen være en af Skolens Hørere, og disse Embeder vare blevne udstyrede ved den første Ordning af Kirkevesenet 1541 med Degnepenge og Vicariegods. Ved Erik Krummediges Fundats af dette Aar var tillagt Sognedegnen ved St. Hans Kirke, som i det 16de Aarh. var anden Lectiehører,³⁰⁷⁾ foruden Skolepæd (Gebühr), Kost og anden Hjælp, som han alt havde, 6 Hvild af hvert Huus i Sognet, en Trediedeel af 16 Mk., som Christen Pedersen gav af et Vicarie, og 8 af Hr. Niels Thomsens, og desuden den Afgift, som Hr. Jacob i Stamby svarede af sit Vicarie, 18 Mk., fordi der ingen Bønder vare til Sognet som til de andre.³⁰⁸⁾ Sin Kost havde han havt paa Klostret blandt de 12 Degne indtil 1572, da han tilligemed Rector og de andre 3 Hørere fik Bord paa Communitet.³⁰⁹⁾ Om han havde Bolig ved Kirken i den senere Klosterresidents, som laae imellem Præsteboligerne, er uvis.

Foruden Degnene eller iblandt dem underholdt Klostret ligeledes Organisten, om hvem imidlertid Intet vides fra det 16de Aarhundrede.³¹⁰⁾ Men da han senere havde et Desputat af 10 Td. Rug og 10 Td. Byg,³¹¹⁾ og en Bolig ved Siden af Klosterboligen, er det rimeligt, at Klostret paa samme Tid har udlagt ham disse Beneficeringer, som det affandt sig med andre kirkelige Betjente.

³⁰⁷⁾ Thingsb. 1589 i Bispe-Arch.

³⁰⁸⁾ Hofm. Fund. VI, 260.

³⁰⁹⁾ Thingsvidnet 1589 i B. A.

³¹⁰⁾ 3 Dronning Christines Tid var Skolemesteren Organist. Ved. Sim. 2det Bb. 1ste H. S. 144.

³¹¹⁾ Ifølge de ovennævnte Kongebreve af 1664 og 1670 og et Resc. af 31te Jan. 1702.

Saaledes vare da de sidste Levninger af personlig Forsørgelse af de kirkelige Embedsmænd udsøndret fra Klostret eller, som det nu kaldtes, „Kongens Gaard.“³¹²⁾ Af samtlige geistlige Arvedele var nu intet Andet i umiddelbar Forbindelse med denne end Kirken.

§ 3. St. Hans Kirkes Historie. 1536—1850.

I Kraft af gammel Sædvane havde, som anført, den kongelige Lehnsmænd i Maret 1537 modtaget en betydelig Gave til Klostret for en Begravelse i Kirken; thi Kirkens Indkomster og Eiendele havde ikke forhen været adskilte fra Klostrets, og de bleve det ikke heller nu, da de kongelige Lehnsmænd betragtede Kirken som en af de Bygninger, der hørte til Lehnets og hvis Fornødenheder opførtes paa Lehnsskatten. Den eneste Eiendom gjorde en Undtagelse som Følge af overleverede Forhold: der var i Maret 1468 skænket Klostret en Gaard i Trøstrup Korup og sat under Kirkepriorens særlige Forvaltning, idet han skulde uddele dens aarlige Landgilde til visse Skoledisciple eller Chordegne for en bestemt Gudstjeneste i Kirken;³¹³⁾ den forblev formodentlig en Tidlang efter Reformationen under denne Priors eller en anden geistlig Bestyrelse, og er derved undgaaet at inddrages i Klostrets almindelige Formue, uagtet Gavebrevet aldeles ikke er anderledes clausuleret end mange andre, der skænke Klostret Eiendomme for Begravelse og Sjælemesse i Kirken.³¹⁴⁾ Men hvad der en-

³¹²⁾ Jac. Madf. Visitatsbog ved Crone S. 22.

³¹³⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 112. Hofm. Fund. V, 191.

³¹⁴⁾ Den anføres senere for at have været henlagt til Vin og Brød, (Com. miss. Forretn. 1669 i Bispe-Arch.) men da det siges, at den ikke da blev brugt dertil, er det vist kun en Forklaring af det usorventede Tilfælde, at en Kirke under Kongens Gaard befandtes i særlig Besiddelse af en Eiendom.

gang i Munkenes Tid var indbraget, ſaldt det ikke Regjerin-
gen ind at udføndre, da den viſtnok ikke tænkte paa Andet end
at vedligeholde Kirken af Kloſtret ſom hidtil. Det var derfor
i Kloſterets Interesſe, at Chriſtian den Tredie lod de
gamle Adkomſtbreve registrere 1558,³¹⁵⁾ og ubentviſt ligesaa,
at han 1554 lod optage et Register paa Kirkens Klenodier;
de ere idetmindſte forſvundne uden alt Spor for Kirken. Vi
ville nævne dem, fordi de give en Foreſtilling om den Pragt,
ſom Munkenes Kirketjenefte kunde udfolde: der fandtes 3
Sølvpalke med Diſt, (hvoraf de to forgyldte); 20 Meſſehage-
ler, meeft af Fløiel, i mange forſkjellige Farver, med Guld-
bræmmer og Kors; 13 gamle af Silke; 6 Klæder til Liig-
baaren; 28 Meſſeſærke, 22 Hovedliin, 3 Fløiels Chorfraver,
(hvoraf een med Guld kroner paa), 18 andre af forſkjelligt Tøj
og Farve, 8 Subtiler meeft af Damast, 6 Lyſeſtager o. m.³¹⁶⁾
Altere og Reliquieſkrine og Billeder vare allerede borte. Det
dengang Registrerede er gaaet ſamme Vej, paa den Kalk nær,
der ei kunde undværes, og en Meſſeſærk, ſom blev afgivet til
Høiby Kirke. Men det gif bort gjennem Lehnsmændenes
Regniſkab eller Hænder.

Men paa den anden Side maa man ogſaa tilſtaaе, at
Kongen ikke heller lagde an paa at tjene ved Kirken. Den
eneſte betydelige ældre Indtægt, ſom endnu kunde tilflyde den,
maatte være Betaling for Begravelſer; men denne Kilde randt
nu meget ſparſomt for St. Hans Kirke; den ſøgteſ ikke læn-
gere ſom før af rige Adelsmænd; med Undtagelſe af nogle
ſaa Perſoner, der ved Forfædres Grave vare knyttede til Kir-
ken, og et Par Lehnsmænd, ſom tilfældigen døde i deres
Embedſaar, var det kun ſimple Borgere, der ſøgte Leieſted i

³¹⁵⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 90—113.

³¹⁶⁾ Emſt. S. 85—86.

Kirken,³¹⁷⁾ og da der ei længere bodes Sjælemesser, vare Gaverne ikke store. Alligevel var Kongen ikke nøieregnende med at inddrive de nye Fordringer, Kirken kunde gjøre. Munkene havde rimeligviis aldrig fordret nogen Tiende af dem, der vilde holde sig til deres Kirke; Kongen gjorde ei heller denne Ret gjældende nu; Kirken fik ikke nogen Tiende af Sognets Agerdyrkere og har aldrig faaet den, skjønt Præsten, hvis Embede ved Reformationen blev udsondret fra Klostret, dog fik sin Ret i denne Henseende. Den betydeligste Indtægt af Tiende vilde desuden have været at søge hos Kongen selv, nemlig af Næsbøhoved Ladegaards og Klostrets Marker; det er rimeligt, at de første virkelig engang have betalt Kirketiende nemlig fra 1542 til 1555, thi deres Tiende befindes at have være svaret med det fulde Beløb, 10de Kjør, da Kongen i Aaret 1555 skænkede Præstefaldet al Tiende af disse Jorder, som Præsten oppebærer endnu;³¹⁸⁾ men i alt Fald ophørte saaledes denne Kirkeindtægt 1555. Af Klostrets egne Marker blev aldrig svaret Kirketiende, men kun Præstens Halvpart: det havde ogsaa været en tom Formalitet, saalænge Klostret holdt Kirken; men det har havt sine skadelige Følger, som seles endnu. Det var saaledes fuldkommen sandt, hvad Lehnsmanden Henning Valkendorph erklærede 1632,³¹⁹⁾ „at Lehnsmanden havde intet Bud paa at opkræve nogen Tiende i Sognet, hverken til Kongen eller til Kirken.“

³¹⁷⁾ Samtlige bekjendte Begravelser i det 16de Aarh., som findes hos Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 25—27, 31, 118, 121, 161, 165, 194, 202. 3die Bd. S. 32, 33, 40, 42, gives hele flere Aar uden saadanne Begravelser (1544—59; 1560—72; 1573—79) og ende med en Gulbsmed og Bartshjærs Hustru.

³¹⁸⁾ De bleve tildeels folgte 1581 (Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 210).

³¹⁹⁾ Brev af 10de Febr. 1632 s. nedenfor. Not. 324.

Imidlertid havde Kirken dog to Kirkeværgere, som 1554 vare en af de gamle Munke og maaſkee en Borger;³²⁰⁾ men det ſees ikke, at de kunde have ret meget at gjøre uden at ſtaaе Lehnsmanden bi ved Tilſynet med Kirken, og meget vilde man vel ikke heller have indrømmet en penſioneret Munk. Et Slags Kirkeregnſkab over Landgilden fra Gaarden i Korup og over Begravelsesindtægter kunne de da ogsaa gjerne have ført; af Stoleſtader havde Kirkerne dengang endnu ingen Indtægter.

Men St. Hans Kirke kunde ingenlunde beklage ſig over denne ſin Stilling i det 16de Aarhundrede, navnlig da Lehnnet var et Regnſkabslehn. Maaſkee den ogsaa nød Deel i den Forſjønneſe, ſom Frederik den Anden lod Kloſtret vederfares. I Aaret 1593 findes den afbildet med Spiir paa Kirketaget henimod den øſtlige Ende; ſkulde det være Spiiret fra den 1575 nedbrudte Kongsgaard, ſom var flyttet derhen?³²¹⁾ Men naar Lehnnet ikke blev givet paa Regnſkab, men til Løn, kunde Embedsmandens Interēſe komme i en farlig Strid med Kirkens Krav. En ſaadan Forandring ſynes for en Tid at være indtraadt i Slutningen af det 16de Aarh., og den Lehnsmænd, ſom dengang forholdt Sognepræſten hans loyformelige ſtipulerede Genant af Gaarden, fordi han meente at have Brev paa hele Lehnets Indkomſt, har viſt ikke gjerne hørt tale om Kirkens Brøſt eller agtet paa Talen derom, uagtet Lehnsmændens ſtedſe vedblev at være Kirkens Patron og ſom ſaadan anordnede Forandringer med Kirkens Indre.³²²⁾ Gaver vides

³²⁰⁾ De vare Hr. Knud Roſe og Niels Mule (Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 85). Den Førſte kaldes Præſt 1549 (ſ. ovenfor S. 99); om Niels Mule ſkulde være Niels Torſenſon, der ogsaa nævnes ſammenſtes, eller en Borger, kan ei ſiges.

³²¹⁾ Hos Ved. Sim. 3die Bd. S. 50 og Grundtegningen.

³²²⁾ Sac. Maſſens Viſitatsbog ved Trone S. 25.

ikke at være tilflydte den fra nogen Side; kun en Kalk blev skjænket af Pernille Lykke 1601.³²³⁾

Naar hertil kommer, at Kirken ikke engang var ene, men skulde som Kjøbstedkirke vedligeholde Præsteresidenten, Organistboligen og (som det antoges) Capellanens Gaard, kunde den snart blive til en Byrde, der blev mere og mere til Besvær, jo længere man kom bort fra den Tid, da man ikke ganske kunde glemme, hvad Klostret havde været og hvad Kirken havde været for det. I den første Deel af det 17de Aarhundrede forvoldte Kirkens Vedligeholdelse, saavidt vides, de første Vanskeligheder. Vi vide ikke, hvorledes Spørgsmaalet blev reist, men Lehnsmanden Henning Walfendorph havde 1632 Anledning til at erklære, at Kirken ingen Tiende havde, men „at Kongen holdt den selv vedlige“.³²⁴⁾ Uagtet Lehnet dengang var et Regnskabslehn, kunde det falde vanskeligt for den ved Krigen svækkede Statskasse at bære saa betydelig en Afgang som Kirkens Istandsættelse kunde medføre. Endnu mindre kunde Kongen tænke paa en Opgjørelse af Kirkens og Klostrets Mellemværende, hvorved Kirken riigt doteret kunde være udtraadt af Foreningen med Klostret; Lehnet kunde Intet afgive af det, der nu var blevet dets, Kirken stod som den, der eiede Intet. Da greb Kongen til det, som endnu var Kirkeformue i de andre Sognekirker i Stiftet, og med deres Hjelp vilde han udstyre St. Hans Kirke saaledes, at den skulde kunne holde sig selv uden at besvare Lehnet mere. Under 6te Oct. 1635 udstedte han sit Brev, „at eftersom St. Hans Kirke aldeles ingen Indkomst havde, hvoraf den selv

³²³⁾ Hofm. Fund. V, 190.

³²⁴⁾ Brev 10de Febr. 1632 til Sognepræsten i Præst-Arch. Han sit Lehnet 1628 paa Regnskab og besad det til 1655 (ifølge Meddelelse af Hr. Registrator Kall Rasmussen).

samt Sognepræstens og Capellanens Residenter kunde vedligeholdes, maatte den dertil bekomme og lade oppebære Indkomsten for et Aar af Byg af alle Kongens og Kronens Kirker i Thyen, Taastrup og Rangeland, undtagen Nyborg Lehn;“ den skulde derved erhverve en Capital, af hvis Rente den siden skulde bestridе sine Fornødenheder.³²⁵⁾

Med dette Kongebrev skulde det gamle Baand og Fælledsskab mellem Klostret og Kirken være løst: Kongen kalder den „sin og Kronens Kirke“, ikke vor Slotskirke, og stiller den dermed paa lige Linie med alle andre Kirker i Landet, som stode under Lehnsmændenes Administration og skulde vedligeholdes af egne Midler eller indbyrdes Hjælp. Det er klart, at han antog sig den ikke som Lehnsherre til Klostret, men som Konge, og han vilde afgjøre Kronens Pligt paa eengang. Den skulde nu staae som en selvstændig Kjøbstedkirke, med en Eiendom, som med Undtagelse af den gamle Gaard i Trøstrup var blevet substitueret for dens nedarvede Krav paa Dønsøgaard. Men tvende Ting bleve ved denne Leilighed forsømte: det Ene var, at Kirken ikke fik sin lovlige Ret til Tiende af Klostrets Ladegaardsjorder, som tilkom den, naar Klostret ei længere skulde vedligeholde den; det Andet var, at Kirkens Administration ikke blev unddraget Lehnsmanden paa Klostret og overgivet en Kjøbstedkirkes rette Forstandere. Begge Dele forsømtes formedelsk den nedarvede Forbindelse med Klostret: ved den første Forsømmelse vandt Klostret halv Tiendefrihed, til Vøn fordi det havde administreret og tilegnet sig den rige Kirkes Arv; ved den sidste blev Frugten af Christian den Fjerdes gode Villie tilintetgjort.

Det er vanskeligt at danne sig en klar Forestilling om, hvormeget denne kongelige Gave beløb sig til; meget faa

³²⁵⁾ Brevet findes i Copie i Bispe- og Præste-Archivet.

Landsbykirker vare imidlertid dengang under Patronat, og i Sjælland havde Kirkerne afholdt Omkostningerne ved betydelige Bygningsforetagender i Kjøbenhavn: Universitetsbygningen, Trinitatis Kirke o. fl. Men Opkrævningen var unegtelig forbundet med Banskelighed og maaskee med en bekostelig Kornhandel. Vi vide ikke, hvor stort et Fond Kirken derved opnaaede. De meest paatrængende Mangler bleve uden tvivl afhjulpne: paa Præsteresidentens Gavt ud imod Nørregade staaer Aarstallet 1636 til et Vidnesbyrd om en betydelig Reparation eller Ombygning af denne Gaard. Det Orgel, som 1741 blev afløst af et nyt, sagdes at hidrøre fra Christian den Fjerdes Tid. Døbebækkenet, som bærer Aarstallet 1637, tilsligemed Lehnsmændens Henning Walfendorphs og to Adelsdamers Navne, kan ogsaa være anskaffet for disse Penge, medens det da ogsaa kan være en fri Gave ligesom den store forgyldte Sølvsande, der 1639 blev ffjænket af Præsten og hans Kone.³²⁶⁾ Kirkeregnskaberne kunde give Oplysning om alt dette, dersom de vare til og dersom de nogenstinde have været til; de ere forsvundne, fordi de atter vare gaaede ind under Lehnsmændenes Regnskab. Den doterede Kirke havde Lehnsmændene ikke taget i Betænkning at tage tilbage paa Lehnet; men Følgen udeblev ikke.

Der var ikke forløbet 20 Aar, inden der atter fandtes Midler til det Allernødvendigste. Capellanen Carsten Lauridsen maatte sætte 130 Rdl. af egne Penge paa sin Gaard og behøvede mere. Lehnsmændene vilde og Kirken kunde Intet give; han henvendte sig da til Kongen. Som om ingen Udsondring af Lehn og Kirke havde fundet Sted, bevilgede Kongen paa Lehnsmændens Indstilling, at han maatte udrede det

³²⁶⁾ Denne er omstøbt og forøget med Tillæg paa Kirkens Beføstning. See forøv. Hofm. Fundats. V, 190 og Kirkens Inventarfortegnelser i Regnskaberne.

Fornødne og føre det til Afgang i Lehneregnskabet 1655.³²⁷⁾ Capellanen fik en Ladebygning reist, og Forlegenheden var afhjulpet for Diebliffet. Men havde Lehnet ikke 1635 kunnet opfylde det gamle Klosters Forpligtelser, kunde det end mindre efter den svenske Krig, og efterat Gaarden ved Souverainitetens Indførelse var blevet et Domainegods. Lehnet døde ligesom bort for Kirken, der heldede sig dertil. Stiftsbesalingsmanden beholdt Bolig paa Odensegaard og drev dens Jorder; men han oppebar ei længere meget af Amtets Intrader, som tildeels bleve henlagte til umiddelbar Nydelse og Oppebørsel af Embedsmænd og Stiftelser³²⁸⁾, og han kunde ikke betragtes som Patron for en Kirke, der kun laae ved hans Embedsbolig. Som Embedsmand havde han endnu ikke Directionen for Kjøbstedkirkerne, og denne var ei heller under Kjøbstadens Magistrat som andre Kjøbstedkirker.

Som de mange andre Kirker, der ved Lehnforsfatningens Affkaffelse mistede deres nærmeste Overbestyrelse, maatte St. Hans Kirke vel nærmest antages at være blevet underlagt den nye kongelige Kirkebestyrelse af Stiftsfrivere og Generalkirkecommisfai ren; men det var dog altid tvivlsomt, om en Kjøbstedkirke, for hvilken Magistraten efter Loven skulde være For svar, kunde tages under Forvaltning af dem. I al Fald var Bestyrelsen svag i disse Overgangsaar, indtil Forordn. 23de Aug. 1672 overgav Stiftsøvrigheden alle Kirkers For svar og Rsc. 21de Febr. 1681 og senere Love gjorde Stiftamtmanden og Biskoppen til Kjøbstedkirkenes Directeurer.³²⁹⁾ St. Hans

³²⁷⁾ Kgbrev 28de Juli, i Copie i Bispe-Arch. Lehnsmanden var da Si-vert Urne 1655—58, og succedereedes af Mogens Høeg, som døde 1661. (Meddeelt af Registratør Kall Rasmussen).

³²⁸⁾ Kong Frederik den 3des Brev af 15de Sept. 1664 (s. ovenfor S. 105) forbeholdt en Mængde Kongetiender til Biskoppen, Skolen og Præsterne.

³²⁹⁾ Jfr. Theol. Tidsskr. 6te Bd. 2det H. S. 90—91.

Kirkens Regnskaber bleve ikke hørte; den trængte til Reparation og eiede Intet. Formodentlig var det dens tvende Bærger, der i Aaret 1668 henvendte sig til Kongen i denne Anledning, og man vidste nu ingen anden Udvei end at rive ned, hvad der ikke kunde staae. Frederik 3 tillod ved Rsc. 17de Oct. 1668 at nedtage det ruinerede Sacristie for at anvende det til Kirkens Forbedring.³³⁰⁾ Dette skete imidlertid ikke; Stiftsfriveren Rasmus Andersen³³¹⁾ lod tage Syn og foretog de nødvendige Reparationer; men Kirkens hele Forsatning var saa sørgelig og forvirret, at Regjeringen fandt det fornødent 1669 at nedsætte en Commission, som blandt Andet fik det mærkelige Hverv at forhøre dens Regnskaber for nogle og tyve Aar (altsaa omtrent fra 1645); desuden skulde de overlevere den ved Syn til Rasmus Andersen, som, vel har undslaaet sig for at overtage den i dens daværende Tilstand og uden Eiendom.

Erik Sehested og Rud. Abrah. v. Putbusch fik denne kongelige Ordre; men de stødte paa store Vanskeligheder og Uordener. Efter de da bestaaende Love skulde der ved enhver Kirke findes en Fortegnelse over Kirkens Eiendomme, Stolestader og visse Indkomst (Kirkestolen); denne forlangte de, men fik til Svar, at der var ingen Kirkestol og ingen anden Indkomst, end Regnskabet viste. De forlangte da at see de sidst reviderede (forhørte) Regnskaber, for deraf at opdage, hvilke Indtægter der kunde være udfaldne, thi de kunde ikke forestille sig en Kirke uden Indkomster; men de fik til Svar, at der var gjort Rigtighed i sin Tid paa Statskamret. Endelig foresandt de det ovennævnte Dotationsbrev af 1635, men hverken Capital eller Befaling om, at Pengene skulde anvendes

³³⁰⁾ Omtalt i Ebst. 5te Rsc. 10de Sept. 1672.

³³¹⁾ At han var Stiftsfriver, sees af Rsc. 5te Juni 1665 i Rescriptsamf.

anderledes, end det bød. Den eneste Beholdning, de foresaandt, var en Forskrivning af Knud Urne, der mulig havde laant Pengene af Lehnsmanden Sivert Urne (1635—58) paa 329 Rdl. 3 Mk. med forfalden Rente af 158 Rdl. 3 Mk. 8 sk., og desuden en Gave af 100 Rdl. af Skarpretteren, som indestod hos Sognepræsten, samt nogle uinddrevne Fordringer for Begravelser, og endelig et ubetydeligt Efterkrav hos nogle tidligere Kirkeværgere. I deres Indberetning af 23de Aug. 1669³³²⁾ anbefalede de derfor, at der maatte blive anstillet Undersøgelse paa Skatkamret om Kirkens Capital fra 1635, og henviste dels til nogle Smaa-Indtægter, som kunde opnaaes ved Stolestader og Jordleie,³³³⁾ dels især til Kirkens Adkomst til Tiende af de Sognebeboere, der havde Jord og Dvæg. Udentvivl vare de manglende Oplysninger vanskelige at tilvejebringe i Skatkamrets gamle Lehnssregnskaber og kunde ogsaa let føre til frugtesløse Reclamationer og ubehagelige Opdagelser. Kong Christian den Femte lod derfor Sagen falde og rescriberede under 6te Sept. 1671, at „eftersom Afskilligt var passeret St. Hans Kirke angaaende, hvorom hverken vis Underretning eller Erstatning for er at bekomme, formedelt at ingen god Anordning om Kirkens Indkomst og Administration har været gjort,“ skulde det blive ved hvad der var passeret, men Stiftsøvrigheden skulde opsætte en fuldkommen Anordning om, hvorledes der med Kirken herefter skulde forholdes. Griffensfeldt har parapheret dette Rescript, som haves i Original i Bispearchivet.

Med andre Ord siger dette Rescript det Samme som Kongebrevet af 1635, at Kirken skulde anses udgaaet af en-

³³²⁾ I Bispearchivet i Copie.

³³³⁾ Navnlig af Haverne paa Kirkegaarden, som menes at burde give Kirken Noget, og at burde kun nydes med kongelig Tilladelse. De vare senere Organistens og Klokkerens.

hver Forbindelse med Krongodset eller Slottet, hvortil den havde hørt, og skulde stilles under Kjøbstedkirkers almindelige Vilkaar; der er kun to Forffjelligheder: den ene var, at ingen Lehnsmænd mere kunde vedblive at være dens Patron, Stiftsøvrigheden og Stiftsfriveren skulde nu varetage dens Interesser; denne lod det kgl. Brev thinglæse og skulde inddrive Kirkens Fordringer;³³⁴⁾ den anden Forffjellighed var, at Kirken ikke denne Gang fik nogen Anviisning paa Subsistentsmidler af Regjeringen: den gik saa fattig ud af det oprindelige Samfund med Kongsgaarden, at den kun eiede den ene Gaard i Korup, som et Tilfælde havde beshyttet mod at smelte sammen med alt det Øvrige, og den ringe Beholdning eller Fordring, som Commissionen havde foresundet. Dog Stiftsøvrigheden kunde mulig foreslaae den til en ny Dotation af det Offentlige.

Henrik Lindenow og Biskop Niels Bang forelagde under 10de Jan. 1672 deres Forslag. Det gik ud paa Tilveiebringelsen af Smaaindtægter af Gravsteder og Stolestader, (dog de kongelige undtagne), paa Sacristiets Nedbrydelse o. s. v. ligesom Commissionens af 1669, og det gjentog ogsaa Andragendet, at Kirken maatte faae sin lovlige Tiende, dog ikke af Ladegaardsmarken, „som af Hs. Majestæts Amtmand brugtes“, (men som næsten var alt Sognets Markjord) og da dette Alt dog vilde være utilstrækkeligt, anholdt de ogsaa om en Doterung med Overskudet af alle Lunde Herreds Kirker. Kongens Resolution af 6te Septbr. 1672 stadfæstede alle de første Puncter, men iagttager en fuldkommen Taushed om Tienden og Lunde Herreds Kirker.³³⁵⁾ Man undsaa sig mulig ved at paalægge Sognemændene den aldrig frævede Tiende, og Lunde Herreds Kirker vare bestemte til Salg.

³³⁴⁾ Paategning paa Kongebrevet, af 14de Juli 1673 og 1ste Juni 1674 i Bispe-Archivet.

³³⁵⁾ Documenter i Bispe-Archivet.

St. Hans Kirke forblev saaledes i sin Armod og under Stifts-
 øvrighedens Forsvar.³³⁶⁾ At dette led under de uheldige Sam-
 menstød mellem Biskop Ringo og Stiftamtmand Winter-
 feldt, er en Selvfølge: Kirkegaarden var Skuepladsen for et
 af de meest iøinefaldende. Biskop Ringo lod ved Penge, han
 selv forskjød, Kirkegaardsmuren tilgaden reparere 1693, men
 Stiftamtmanden lod den rive ned, og Kongen maatte paalægge
 ham af egne Midler at reise den igjen og hans Boe at godt-
 gjøre Biskoppen hans Forskud.³³⁷⁾ Selv den virksomme Ringo
 kunde ikke bringe denne fattige Kirke op. Dens Regnskaber ere
 fra hans Tid i den bedste Orden.³³⁸⁾ Den fik under Stifts-
 øvrigheden sin Kirkeinspection, Sognepræsten og Bysfogden, og
 under disse sin Kirkeværge. En Kirkesfriver omtales ogsaa,
 og det synes, at Bysfogden senere overtog hans Function.
 Men de ordinaire Midler vare allerede i Ringos Tid util-
 strækkelige, betydelige Gaver tilfløde den ikke³³⁹⁾, og den
 trængte atter høilig til Reparation; men da vidste han omsider
 at forskaffe den en ny, om ei riig, Indtægtskilde.

Stiftsøvrigheden forestillede 1694 dens Trang for Kon-
 gen og har mulig fremdraget dens billige Krav paa Kron-
 godset; thi Christian den Femte befalede 1695, at Bi-
 skoppen og Stiftamtmanden skulde conferere med hinanden om,
 hvorledes de behøvende Penge bedst kunde tilveiebringes „uden
 nogen Afgang i de kongelige Intrader.“³⁴⁰⁾ Det er vel deraf
 blevet Frugten, at St. Hans Kirke fik Hjælp paa den nye

³³⁶⁾ Tienden blev endnu engang forgjæves re클ameret af Kirkeværgerne i
 Regnskabet for 1708.

³³⁷⁾ Heiberg Th. Ringo S. 39—40 efter Documenter i Biske-Archivet.

³³⁸⁾ Hans Memorial om dets bedre Indretning findes kun i Archivets
 Registrant Nr. 16.

³³⁹⁾ Den lille Selskæfte af 1695 er det eneste Spor af Gave mellem 1639
 og 1710. Hofm. Fund. V, 191 og Kirkens Inventarieliste.

³⁴⁰⁾ Hsc. 26de Jan. i Biske-Arch.

Maade, som da var kommet i Brug ved Opførelsen af Frelser's Kirke i Kjøbenhavn og var anvendt ved Garnisonskirken, Christianssands- og flere Kirker, nemlig ved Retsbøder. Den fik nemlig endnu inden Christian den Femtes Død Benaadning med de Bøder, hvori Nogen dømtes ved Hjemthing og Landsthing i Fyen og Langeland.³⁴¹⁾ Dog var eller blev denne Benaadning saa knap tilmaalt, at den kun skulde vare, indtil Kirken havde opnaaet 500 Rdl., hvorefter Bøderne skulde anvendes til at betale det nye Landsthingshuus, som da blev opført i Odense.³⁴²⁾ Dette Maal var ikke naaet endnu 1705;³⁴³⁾ men kort efter er dog nok denne Indtægt for Kirken standset; Landsthinget oppebar da en Tid Bøderne, til at afdrage den ved Thinghusets antciperede Opførelse 1704 stiftede Gjæld; og de vilde nok for stedse have været tabt for Kirken, dersom Landsthinget havde fundet sig ligesaa taalmodig i at bære sin Gjæld som Kirken i sin Armod. Men da det gik altfor langsomt med Landsthingets Gjæld paa denne Maade, blev den afgjort med Gætt ved en Skatteligning 1723 og derved tillige bestemt, at St. Hans Kirke baade skulde have Bøderne igjen og tillige den Capital, der blev tilovers af denne Skatteligning.³⁴⁴⁾ En lignende Indtægt tillagdes den 1721, nemlig de Mulcter, der faldt for Forsømmelighed i Indlevering af Fattigregnsfaber³⁴⁵⁾ og undertiden ved extraordinaire Leiligheder.

Men inden dette skete, havde Kirken moisommelig hjæmpet sig igjennem. Den fik kun den allernødvendigste Reparation,

³⁴¹⁾ Den originale Benaadning findes ikke, men den omtales i Ksc. 10de Juni og 11te Nov. 1704; kun sees det ikke, om Benaadningen først var givet uindstrænket og senere blev begrændset eller omvendt.

³⁴²⁾ Ksc. 11te Nov. 1704.

³⁴³⁾ Ksc. 17de Marts 1705, som synes at antyde, at Kirkens Bestyrelse gjorde Bønselegheder ved at give Oplysning om Indtægten.

³⁴⁴⁾ Ksc. 22de Oct. 1723, effectueret 1727.

³⁴⁵⁾ Ksc. 19de April 1721.

hvertil i Aaret 1706 endog en „Sfirremuur“ blev nedtaget og en Kam sat i dens Sted.³⁴⁶⁾ Klokkeren maatte 1706 give Afſald paa en i mange Aar tilbageholdt Løn.³⁴⁷⁾ Capellanen begjærte 1717 Hjelp til ſin Bolig, og Kirken trængte til betydelig Reparation.³⁴⁸⁾ Men den havde kun ganſke tilfældige Indtægter med ſærlig Beſtemmelse, og tabte al Udſigt til Tiende af Ladegaarden, da dens Marker 1719 bleve udlagte til Ryttergods, uden at Kirken blev ſikket nogen Refuſion eller Ret for det Tilfælde, at Jorjerne engang igjen fik anden Beſtemmelse. (Diſſe Jorder, Aalyſkegaards, Marienlunds og flere Marker ere derfor aldeles uden Kirketiende, medens Præſten dog har en ubetydelig Refuſion). Men endeel private Velgjørere betænkte Kirken paa denne Tid med extraordinaire Gaver. En Borger ſkjænkede den 1710 et Huus af 150 Rdl. Værdi, en Stiftamtmand 1717 et Legat af 200 Rdl. Kroner, en Borgemeſter et Legat paa 500 Rdl. og nogle Borgere mindre Legater, Alt dog ſom Vederlag for Gravſted og dets Bedligeholdſe.³⁴⁹⁾ Til eget Brug maatte Kirken vente paa Tilfældets Gunſt. Ved dette fik den i Aaret 1716 en ny Altertavle, ſom erhvervedes ved, at en Beholdning fra en Collect i Anledning af en Sygdom, ſom havde græsſeret, blev ſkjænket dertil.³⁵⁰⁾

En bedre Fremtid kunde Kirken ſynes at gaae imøde, da Kong Frederik den Fjerde 1720 foretog den ſtore Ombygning og Udvidelſe af Odenſe Slot og fra den Tid ſaa ofte opholdt ſig der. Ved denne Leilighed ſynes Slottets

³⁴⁶⁾ Regniſtabel i Biſpe-Arch.

³⁴⁷⁾ Docum. i Biſpe-Arch.

³⁴⁸⁾ Rſc. 31te Mai 1720 om Overſlag.

³⁴⁹⁾ Hofm. Junb. V, 192—95.

³⁵⁰⁾ Den koſtede henved 300 Rdl. Docum. i Biſpe-Archivet. Man ſeer, at al Tanke om Hjelp af Slottet nu laae ſaa fjernt, at Kirkevergen endog ſkulde ſeie Vagne til Transporten.

nordre Fløi først at være opført, hvorved Levnningerne af Ladebygningerne borttoges og nye Staldbygninger opførtes syd for Slottet, medens den gamle Ladegaards Plads blev Slotshave. Slottets hele Skikkelse blev saaledes ligesom vendt om, og en Indkjørsel over den nordre Kirkegaard blev mulig anlagt for Herskabet, medens Slotsportene ellers nu vendtes mod Syd. Den nye Slotsbygning blev sat i Forbindelse med Kirken, hvorved Passagen vest om Kirken blev affaaet. Men en Slotskirke blev dog St. Hans Kirke hverken af Navn eller Gavn. Den havde endog noget Tab deraf, forsaavidt som flere Stole udlagdes til Hoffet og Laqvæerne, hvorved Stolestadepengene formindskedes; men paa den anden Side skænkede Kongen ogsaa Kirken en ny Alterbeklædning 1719, som forefindes endnu, hvortil Stiftamtmand Lenzø søiede to Solv=Vesestager, og mulig tog Kongen sig nu ogsaa med større Interesse af Kirken, dog kun som en trængende Kirke i Almindelighed, ikke af egne eller Slottets Midler. Det var nemlig kort efter denne Tid, at han traf de ovennævnte Bestemmelser af 1721 og 1723.

Kirken fik derved 1727 en lille Capital, hvoraf 1000 Rdl. udsattes,³⁵¹⁾ og tilsyneladende en fast aarlig Indtægt, som kunde vore med Synder og Forbrydelser. Men den vigtigste af disse Indtægter var kun tilsyneladende: da Mulcterne skulde inddrives af Kirken selv, var Oppebørselen altid forbundet med megen Vanskelighed;³⁵²⁾ Stiftsovrigheden maatte bestikke den Ene efter den Anden til at være Kirkeassesserer, og det Uhyggelige i denne Slags Indtægt fremtræder ved den hyppige Antegnelse i Regnskabet „uvis formedelst Armod, uers holdelig“ o. desl. Inddrivelsen var ei mindre bekostelig: en

³⁵¹⁾ Kongens Ordre om den i 4 Aar opsamlende Stats Anvendelse 12te Mai 1727 i Cop. i Bispe-Arch. Hofm. Fundats. V, 197.

³⁵²⁾ Allerebe Rsc. 10de Juni 1704 havde stræbt at raade Bod derpaa.

Afregning 1730 viser, at en Trediedeel var medgaaet til Incassationen, dog udgjorde Indtægten endnu 100 Rdl.; men en anden Afregning for 5 Aar (1738—43) ender med, at Incassators Salair oversteg Indtægten, uagtet han havde beregnet Kirken 58 Rdl. tilgode, som han ikke vilde gjøre mere for at inddrive; rigtignok fandt Revisionen, at Kirken dog havde Noget tilgode hos ham, men det var kun 1 Rdl. 3 Mk. 12 $\frac{1}{2}$ for de 5 Aar.³⁵³⁾ Disse Indtægter havde ogsaa saalidet ophjulpet Kirken, der iøvrigt ogsaa vedblev at modtage private Gaver,³⁵⁴⁾ at den 1728—29 ikke kunde afsværge, at Capellanens Residents tildeels faldt sammen og blev solgt,³⁵⁵⁾ og Kirken maatte 1732 overlade til Organisten at istandsætte sin egen Volig mod Regres til Eftermanden.³⁵⁶⁾ Uagtet Christian den Sjettes Rsc. 24de April 1741 befriede denne og andre Kirker i Byen for den besværlige Pligt at vedligeholde Præsteresidentserne, havde den dog ikke tilstrækkelige Midler til en uomgængelig stor Reparation. En saadan blev foretaget i Aaret 1749—50, hvorved blandt Andet den Forandring skete, at Tagene paa de tvende Sidebygninger, som før vare adskilte og havde Blyrender imellem sig, bleve byggede sammen under eet, saaat Kirken fik eet heelt Tag.³⁵⁷⁾ Til denne Reparation forbrugte Kirken alle sine Capitaler og Legatmidler og kom desuden i en betydelig Gjæld. Der maatte atter tyes til extraordinaire Udveie, og man indtog nu en Bei, der var ikke mindre besynderlig end de tidligere: man

³⁵³⁾ Regnsk. i Bispe-Arch.

³⁵⁴⁾ Borgemeester Thor Hansens Legat 1731 paa 200 Rdl. og en Lysekrone, Stiftamtmand Sehesteds *vasa sacra* 1740. Hofm. Fund. V, 190—91 og ovenfor S. 121.

³⁵⁵⁾ S. den fg. Hist. af Capellaniet § 5.

³⁵⁶⁾ Rsc. 14de Nov. 1732.

³⁵⁷⁾ Rsc. 6te Dec. 1748. Den nævnte Forandring omtales i Aghens Ytringer i en Commisf. 1793, i Bispe-Arch.

vilde hverken bruge offentlige Midler, forbrudte Penge eller privat Velvillie, men lokke Folk til at tjene Kirken imod deres Villie. I Aaret 1739 havde Regjeringen med Held samlet Penge til at udvide Kai Lyffes Gaard paa Christianshavns Torv til Tugt- og Forbedringshuus ved et Lotterie;³⁵⁸⁾ nu gav Frederik den Femte (Resc. 10de Juni 1749) St. Hans Kirke en lignende Tilladelse til at oprette et Lotterie af 10,000 Lodder, 2045 Gevinster i tre Trækninger. Udbyttet deraf var, efter Byfoged og Kirkeskriver Jacob Borringss Regnskab af 20de Jan. 1753, kun 1038 Rdl. 4 Mk. 8 s. (hvoraf endda endeel udestod hos Collecteurerne); thi Kirken maatte selv spille paa de mange uaffatte Lodder og spille ikke heldigt.

Imidlertid hævede Kirken sig dog af sin Gjæld og restituerede (som det synes) sine Legater inden 1760;³⁵⁹⁾ det synes fedes mulig bedre at inddrive Kirkens Bøder, der imidlertid aldrig tilfælde Kirken rigeligen, i Gjennemsnit 10—12 Rdl. aarlig og omsider i det 19de Aarhundrede bortfaldt. Den ballancerede stadig mellem et lidet Plus og Minus med en aarlig Indtægt af c. 400 Rdl., hvoraf forholdsmaessigt meget var Stolestadepenge, f. Ex. i 1794 ikke mindre end 83 Rdl., saa at man maa troe en Borgers Ord i en Kirkecommission 1793, der sagde, „at St. Hans Sogn vare vel saa flittige Kirkegjængere som de andre Sogne.“ En smuk Gave af 3 Alterduge og 2 Messestjorter fra en uenavnt Belgjører 1792 og det betydelige Legat af 500 Rdl. af Viinhandler T. h. Sørensen 1799, tyde ogsaa derpaa.³⁶⁰⁾ Men til større Udgifter

³⁵⁸⁾ Paludan Saml. til en Beskriv. over Christianshavn S. 48.

³⁵⁹⁾ Capital og Legater findes opførte i Hofm. Fundatser uden Bemærkning om at være forbrugte; Bøderne omtales som fast Indtægt. V, 190—77.

³⁶⁰⁾ Kirkens Inventarieliste i Regnskaberne og Schack Ste D. S. 22. Man seer af Regnskabet for 1793, at der da blev begaaet et mærkelig

havde den liden Gyne; til en ny Kloffe 1792 maatte den laane 300 Rdl. og var længe i Gjæld til den rigere Frue Kirke og Hospitalet. Til en residerende Capellans Enke kunde den 1791 kun give 8 Rdl. Pension.

Ved Slutningen af det 18de Aarhundrede var St. Hans Kirke Gjenstand for en vidtløftig Raadslagning i en af Regeringen 1793 nedsat Commission af alle Byens Sognepræster, Kirkebørger, Magistraten og tre Borgere samt Stiftsøvrigheden. Det gjaldt nærmest Foranstaltninger mod Fugtigheden, som syntes at true denne Kirke,³⁶¹⁾ men dernæst ogsaa Begravelsers Affkæffelse paa Byens Kirkegaard, en Assistentkirkegaard og et Liighuus til Forebyggelse af Skindødes Begravelse. Man vil ikke vente sig Meget af en saaa talrig Commission, som derhos begyndte med at votere skriftligt. Den kom neppe over det første Spørgsmaal, inden den indslumrede,³⁶²⁾ men dette gav dog Stiftsøvrigheden Anledning til at foretage Noget ved St. Hans Kirke. Kirkens Dmgjævelser vare kun tildeels som nu. Alle Grave foresandtes som nu paa den nordlige Side af Kirken, og Præsten yttre i sit Botum, at der ikke var en eneste Grav paa Kirkens søndre Side. Jorden var derfor efterhaanden blevet betydelig forhøiet over Kirkens Fundamenter paa den nordlige Side, og man gav dette Skyld for Kirkens Fugtighed. Pladsen paa den sydlige Side var optaget af tvende Haver: den yderste

Typeri, idet 3 Allen Guldguloner af Sideslytterne paa Alterbelsædningen bleve stjaalne. En Gave af Organist Nebach af 1787 paa 50 Rdl. var kun at ansee som et Kjøb af Gravstedet.

³⁶¹⁾ Jfr. Folketagnet om dens Undergang hos Thiele 2, 83.

³⁶²⁾ Kun Stiftsprovsten sees at have udbredt sig over hele Commissionens Indhold, men sees tillige at have været stemt imod Kirkegaardenes Planering, Begravelsers Ophør paa St. Knuds Kirkegaard og alle større Forandringer med dem i det Hele. (Protocol og Vota i Bispe-Arch.)

mod Øst og som gik omkring Kirkens østre Ende, var Organistens (Musikantens) og var tildeels beplantet med mange Træer; en brøstfældig Muur adskilte den fra Gaden; dog fik Organisten 12 Rdl. aarlig for at afstaae den 1794, da Kirkes bestyrelsen ønskede Pladsen udlagt; længere inde var Klokkerens Have, af hvilken han svarede 2 Rdl. aarlig; ogsaa om den var der en Muur, hvis Vedligeholdelse paahvilede Klokkeren, som derfor i Maret 1787 ansøgte om Befrielse for eller Lettelse i denne Byrde. Hans Eftermand Rosengaard frasagde sig den hele Have 1792 (Ref. 11te Febr.) At der mellem disse Haver var en Udgang til Kirkens søndre Hovedindgang, er rimeligt. De fleste Stemmer i den nævnte Commission vare enige i, at man skulde forsøge at drage Vandgrøfter paa begge Sider af Kirken ned til den Canal, der gik mellem Elottet og Kirkegaarden; Nogle stemte tillige for at affjøre endeel af det høie Jordsmon; men man kom strax efter i Strid om Pietetens Fordringer med Hensyn til Behandlingen af de Kister, man enten maatte flytte eller sænke.³⁶³⁾ Uanset denne Indsigelse lod Stiftsøvrigheden ved Kirkeværgen Grøfterne drage og en stor Deel Jord bortføre og en Deel Træer omhugge.³⁶⁴⁾ Kirkeinspectionen fortrønedes og vilde gjøre Kirkeværgen ansvarlig for Udgifterne, men Stiftsøvrigheden erklærede i Regnskabet's Decision, at han havde handlet efter dens Befaling. Men saadan Tvist standsede de yderligere Foran-

³⁶³⁾ Præsten Gottschalk gjorde Allarm i denne Henseende og bragte de fleste andre Medlemmer til at frasalbe deres Vota, hvorfor Stiftsøvrigheden erklærede dem løse fra alt Ansvar for deres Votas Skuld og paatog sig det alene. Det sees kun, at een Mand indgav Klage over Egenes Flytning, en Qvarttermester, hvis Klage Generalmaj. Kherre Ranzou indsendte 1794.

³⁶⁴⁾ Der indkom 11 Rdl. for Træerne, men Jordarbeidet kostede 122 Rdl.

staltninger, hvorved dog mulig Kirkebygningen kunde have vundet.

Ved samme Leilighed lod Stiftsøvrigheden ved offentlig Auction sælge den sydlige Deel af Ring-Muren til Gaden, efter som baade Klokkeren og Organisten havde opgivet deres Have.³⁶⁵⁾ Det var en Begyndelse til en ny Ordning af Kirkens Omgivelse, ligesom der ogsaa vare de i Commissionen, der tænkte paa at planere den nordlige Deel af Kirkegaarden. Men det blev derved; den sydlige Deel laae da aaben og øde i de første Decennier af dette Aarhundrede; Kjøbmænd havde der Dplag af Tømmer, Bønder holdt der med Bogne o. desl.,³⁶⁶⁾ og først ved den sidste store Reparation i Aarene 1823—24 kom denne Deel af Kirkegaarden i dens nærværende Stand (hvorom nedenfor).

Saa langt det nu end ligger borte fra vor Tanke, at denne af Byfoged og Sognepræst og Kirkeværge bestyrede fattige Kirke, skulde være at kalde Kongens Kirke, som den i det 16de Aarh. havde været, saa begynder dog dens Historie i det 19de Aarhundrede med ny uventet Paastand derpaa. Da Cancelliet havde faaet Synsforretningerne i Aaret 1813 og deri fandt Mangler udsatte ved St. Hans og True og flere Kirker, ilede det med at tilskrive det kgl. Rentekammer om snarest muligt at see disse Mangler afhjulpne ved disse Kirker, som i Synsforretningen vare benævnedes som „Hs. Maj. Kongen tilhørende.“ Rentekamret sendte strax Documenter til Bevist paa, at Kongen ikke eiede St. Hans Kirke eller de andre, og Cancelliet sendte disse Beviser til Stiftsøvrigheden til Betænkning. Det var ingenlunde hos nogen af disse Autoriteter et Forsøg at paalægge Regjeringen en Byrde: det Hele var en

³⁶⁵⁾ Muren betaktes med 83 Rdl.

³⁶⁶⁾ Referat af Past. Westengaard.

Misforstaaelse: Stiftsøvrigheden oplyste, at det kun var en Talemaade at kalde alle Kjøbstedkirker Kongens som Statens offentlige Eiendom og under Kongens særlige Beskyttelse. Cancelliet skrev da tilbage under 10de Dec. 1814, at eftersom de ikke vare Kongens, skulde Stiftsøvrigheden sørge for Mangelernes Afhjælpelse, og man har deri en, vistnok overflødig Erklæring om, at St. Hans Kirke i det 19de Aarhundrede ikke er en Slotskirke, der kunde kaldes Kongens.

I dette Aarhundrede har iøvrigt St. Hans Kirkes Historie gjentaget sig, for saavidt som Trang og overordentlig Hjælp danne de væxlende Hovedpuncter i samme. Men nu blev Hjælpen ydet under værdigere Form, og det lykkedes Kirken at see sin Eiendom ei lidet forøget. Da den i Aarene 1823—24 maatte underkastes en betydelig Reparation, erhvervede man kongelig Tilladelse af 3die Mai 1822 til at lade en Collect ombære over hele Riget, og saaledes skulde den fattige Kirke ogsaa forsøge denne Vej, og har dermed gjenemgaaet alle Muligheder med Undtagelse af Ligning paa Menigheden. Collecten indbragte 4400 Rdl. og for denne Sum i Forening med Kirkens egne Capitaler og Legater blev Arbeidet fuldført og væsentlige Forbedringer foretagne endnu i de sidste Aar. Restitutionen af Legaterne blev sikret og er nu tilveiebragt ved Kirkens aarlige Indtægt i Renter og Korn, thi gamle Gaver have baaret rige Frugter i dens Besiddelse.

Dens Historie indeholder et Par lærerige Bink om, hvad der kan komme ud af at holde paa faste Eiendomme. Den havde reddet den gamle Bondegård, som Ridder Eggert Fritle 1468 skænkede for en Psalme, som tvende Chordrenge med tændte Lys i Hænderne skulde synge for vor Frue Alter fra Pintse til Advent. Gaarden svarede dengang 3 Ørtter Korn (o: 5 Td.) Heldigvis havde Ridderen ingen Arvinger, der reclamerede hans Gave, da denne Tjeneste faldt bort med

vor Frue Alter selv, og heldigviis blev den bestandig udenfor Klosters Mæsse; senere svarede Gaarden i 2 à 300 Mar 8 Rdl. aarlig i Landgilde; men 1816 blev den afhændet til Selveiendom for 3000 Rbd. og svarer desuden aarlig 4 Td. Sæd af hver af de 3 Sædearter, altsaa giver den gamle Gaard nu omtrent 160 Rdl. aarlig Indtægt. Ogsaa det Huus, som Niels Hansen Faber skænkede Kirken 1710 istedetfor 150 Rdl., og som gav aarlig 7 til 12 Rdl. i Løje, er solgt for 1665 Rbd. Men den nyere Tids Kirker gaae den modsatte Vej af den, som den gamles gif: den satte Penge i Jordegods; naar vi gjøre Godset i Penge, formere vi just ikke Kirkens Rigdomme for den kommende Tid; men vi forlade os paa, at den almindelige Erkjendelse af Kirkens Vigtighed og Værd heller aldrig vil lade den uden Bistand i Tidernes Løb. St. Hans Kirke behøver fremdeles denne Tilhid, og den har ikke faa Vidnesbyrd om den almindelige Velsyllie ogsaa i den nyeste Tid. Vi slutte med et Par Exempler derpaa.

Medens den store Reparation af Kirkens Indre udførtes 1823—24 ved Hjælp af Kirkens Midler og offentlige Gaver, foretog en privat Mand paa egen Bekostning en væsentlig Forfjænnelse af dens Omgivelse. Chordegne, Klokker J. J. Rosengaard lod nemlig den aabne Kirkegaard paa Kirkens søndre Side lukke mod Gaden med den nye Muur, som nu staaer der og freder Pladsen foran Hoved-Indgangen; han bekostede ligeledes en støbt Jernport og anbragte et Kors og en Stjerne samt to svære Steencapiteler paa Portens Piller.³⁶⁷⁾

³⁶⁷⁾ Hvorfra disse Emblemer og Capiteler ere tagne, vides nu ikke; de bære et antikt Udseende og tilhøre deels Johannitteriddernes Symbolik, deels Gyldenskjærnernes Vaaben, saa at de rimeligviis enten have haft en Plads i Kirken eller i den Muur, som engang før 1794 stod paa det samme Sted.

Til Beberlag begjærte han kun Gravsted paa Kirkegaarden, hvor ellers al Begravelse dengang var ophørt.

Til Orgelet strakte endnu Forbedringsarbejderne sig ikke; men paa allerunderdanigst Ansøgning af Kirkeinspectionen skænkede Kong Christian den Ottende 1841 Kirken et heelt nyt Orgel. Senere lod han ogsaa anbringe en ny Dør paa Kirken og bestemte tillige ved denne Leilighed, at det Gravcapel, som ligger nærmest Slottet, skal tilhøre dette, og fra den Tid er det blevet istandsat og fredet, saa at det er en Prydelse mere for Kirken. Kun een Kiste, Brindsen af Høsfens, befinder sig i det.

§ 4. Sognekaldets Historie 1660—1850.

Fra Kirkens Historie vende vi atter tilbage til den Gjer-ning, som fuldbyrdedes i den. Den daglige Tjeneste, som Chordegneene i de første Decennier havde holdt med Sang og Læsning, ophørte ved Frederik den Andens Fundats for Communitetet 1572; Prædiketjenesten var deelt imellem Sogne- præsten og Capellanen. Hvorledes denne i det 18de Aar- hundrede fik en særegen Udvidelse, skulle vi see i Sogne- kaldets Historie. Indtil den Tid har dette liden Historie, medens vel de Mænd, som beklædte det, have gjort sig mær- kelige ved høist ulige Forhold.

Den, som fulgte efter Jacob Hendriksen 1577, var Hans Stage, der omtales som en Mand, der levede og døde lidet christeligt. Det turde dog være Tilfældet, at man i det Første gjorde ham nogen Uret, idet man tillagde ham, hvad der gjaldt hans Eftermand,³⁶⁸) og Kongen omtaler ham i en Skrivelse af 1584 som „en fin, lærd og retsindig Mand“;

³⁶⁸) Den smagløse og letfærdige Optrædelse paa Prædikestolen, som til- lægges ham, maa formodentlig Aarsagtelig tilhøre hans Eftermand, i hvis Embedstid det, som flete 1601, maa falde. Bloch a. St. S. 819.

men det samme Brev angaaer dog en mærkelig Embedsforfeelse, at han første Paaskebadag havde forsomt at consecrere Alterens Sacramente og altsaa uddeelt uviet Brød og Viin. Imidlertid tilgav Kongen ham for den Gang,³⁶⁹⁾ og samme Aar forbedrede han endog hans Embede ved at tillægge det de Penge, som kaldtes Vicariepenge og gaves af nogle Gaarde i St. Hans Sogn.³⁷⁰⁾ Men vist er det derimod, at han endte sit Liv i sin egen Brønd 1590.³⁷¹⁾ Hans Eftermand Hans Nielsen havde været Rector ved Skolen og var berømt for sin Lærdom, hvilken han dog ikke vidste at bruge med Skjønnsomhed.³⁷²⁾ I Aaret 1600 havde han en liden Sognestvist, fordi han havde betjent Frue Helene Hardenberg, som hørte til Albani Sogn, og ligeledes Hans Nordby, som hørte til Frue Sogn. Biskoppen mæglede Forlig.³⁷³⁾ I hans Tid var ogsaa dette Embede udsat for de Forurettelser, som saa mange Kirker og Præster leed ved de kongelige Lehnsmænds Overgreb og Uvillie mod Standen. Lehnsmanden Knud Rud, som da havde St. Hans Kloster i Lehn, forholdt ham den ham tillagte Genant af Klosteret, støttende sig til sit Lehnsbrev, der tillagde ham al Indtægt af Gaarden. Hans Nielsen indsendte de kongelige Benaadningsbreve med sin Klage, og den unge Konge tilskikkede Lehnsmanden et skarpt Konge-

³⁶⁹⁾ Ved. Sim. 3die Bd. S. 20—21. Kgbr. dat. Skanderborg 16de Mai.

³⁷⁰⁾ Kgbr. dat. Frederiksborg 28de Sept. 1584, Orig. i Præstearch. Beløbet angives ikke, og det kan derfor ikke afgjøres, hvilke disse Penge ere og hvorvidt de høre til Embedet endnu, da de ikke, som en ny Gave, lettelig kan være de samme, som Embedet allerede fik 1541 og hvorom det maatte føre Proces 1628. Snarere ere de de 9 Rd. 2 Mk., som omtales 1702 og inddroges 1830 (s. nedenf. S. 134 Note 383).

³⁷¹⁾ Jac. Madf. Visitationbog v. Crone S. 22.

³⁷²⁾ Ovenfor Not. 368.

³⁷³⁾ Bloch a. St. S. 343 og J. Madf. Bij. B. S. 26.

brev, hvori han tilholdt ham at opfylde sin Pligt;³⁷⁴⁾ dog havde baade han og følgende Konger endnu stundom behov at gjentage denne Befaling for at sikke Præsterne deres Ret,³⁷⁵⁾ og i Birkeligheden synes Præstens Indtægt alligevel at være blevet noget beffaaet, da der siden blev Spørgsmaal om dens Convertering til Korn.

I den følgende Sognepræst Mag. Henrik Michelsen (Münker), en Slesviger af Fødsel og Conrector i Haderslev, fik Embedet neppe nogen heldig Tjener (1617—1635).³⁷⁶⁾ Han var anseet for en lærd Mand og har skrevet Bøger baade paa Dansk, Tydsk og Latin; han blev beffikket til Actor i den lohmanske Sag for Consistoriet; men han var en ilde lidt og urolig Mand, der havde Strid og Processer med Alle; med Præsten i Lunde, med Mogens Kaas, med Lectoren, med Prof. Christen Hansen, med Mag. Lund og sin Eftermand; han satte sig op imod Landsdommeren, saa at denne klagede over ham; han agtede at angribe den anseete Familie Mules Adelskab, og paadrog sig en Klage fra denne over at skulle have sigtet dem paa Prædikestolen. En af hans Processer angik den Kaldet tillagte Indtægt 30 Mark af de tre Vicarier, som i 1541 kaldtes Hans Bangs Vicarier (ovenf. S. 92), hvilken Professor Chr. Hansen udbetalte ham med det samme nominelle Beløb med 30 Mark, skjønt Forholdet mellem Daler og Mark var saa betydelig forandret. Hans Paastand fandt Medhold, i det Stiftsøvrigheden 1628 tilkjendte ham Ret til 15 Rdl.,³⁷⁷⁾ en Sum, der endnu stedse udbetales Sognepræsten af Cathedralskolen, og derhos en Sum,

³⁷⁴⁾ Dateret Frederiksberg d. 11te Juli 1597 i Copie i Bispe-Arch. og i Præste-Archivet.

³⁷⁵⁾ See Kongebr. af 25de Febr. 1636 nedenfor og fl.

³⁷⁶⁾ Bloch a. St. S. 820 fgg.

³⁷⁷⁾ Stiftsøv. Dom af 13de Dec. 1628 i Copie i Præstearchivet.

der 1541 var hans største Indtægt. Mindre heldig var han i et andet Forsøg paa at forbedre sit Embede: da Lumby Sognekald blev ledigt 1620, indgik han med en Forestilling til Kongen, at Lunde Kongetiende kun midlertidig var tillagt hans Embede, indtil et Sognekald blev ledigt, som kunde annecteres dertil, og nu kunde Regjeringen faae denne Kongetiende tilbage ved at tillægge ham Lumby Sogn. Kongen standsede ogsaa virkelig Besættelsen af Lumby, men resolverede efter indhentet Betænkning, at det skulde besættes efter Ordinantsen.³⁷⁸⁾ Selv blev han engang anklaget for en Embedsforseelse, men vandt en fuldkommen Seir over Bagaasterne. En anerkjendt administrativ Dygtighed maa han imidlertid have besiddet; thi 1630 blev han sat over Hospitalet, som blev frataget en Borgemester Hans Nielsen. Efter nogle Aars Forløb foranledigede han formodentlig, at denne Borgemester blev tiltalt for sin Bestyrelse; men han selv var lige saa uheldig, eftersom han ved Proces 1636 blev tilfundet at betale en betydelig Sum paa Hospitalets Regnskab, efterat han Aaret forud havde forladt Odense og var blevet Præst og Provst i Haderslev.

Hans Eftermand Mag. Wichmann Hasebart havde været Rector paa Herlufsholm og senere Grev Baldemars Hovmester, og blev allerede 1639 kaldet til Kjøbenhavn og snart efter Biskop i Viborg. I hans Tid ansattes Sognepræstens Anpart af Renten for St. Jacobs Alter til en fast Pengeafgift 8 Rdl., som udrededes af de tvende Professore ved Gymnasiet, der deelte dette Vicarie.³⁷⁹⁾ Ligeledes blev ham paa hans Ansøgning tilfikkret hans Deputat af Brændsel, som Lehnsmanden uddrog ham paa Grund af Klosterskovenes flette Tilstand; Kongen befalede at udvise ham det i andre

³⁷⁸⁾ To Rgbr. af 26de Dec. 1620 og 3die Jan. 1621 i Orig. i Biske-Arch.

³⁷⁹⁾ En Registrant i Biske-Archivet.

Skove under Odensegaard og at lade hver Selveier i Lehnets fjore to Læs og hver Fæstebonde eet Læs for ham.³⁸⁰⁾

De to følgende Sognepræster Mag. Peder Nielsen Falster (1639—61) og Mag. Hermann Beck bleve begge Provster i Odense Provstie; den første var blevet Student kun 10 Aar, før han fik dette Kald, og kun 2 Aar isorveien ordineret til personel Capellan; den Anden havde reist udenlands, var Rector i Slangerup, da Kong Frederik den Tredie 1661 kaldte ham til St. Hans Sognekald, i hvilket han ægtede sin Formands Enke, den første Enke, der, saavidt vides, havde været paa dette Kald; hun blev endog andengang Enke paa samme 1681.

Mag. Hermann Beck er tillige den første Præst, om hvem det udtryffeligen siges, at han blev kaldet af Kongen. Hvorledes de tidligere Præster vare kaldede, sees vel ikke af deres Historie; men af Magistraten og Menigheden kan de neppe vare kaldede, thi Kongen kunde ikke i Kraft af Souveræniteten allerede i Dec. 1660 eller Jan. 1661 have tilegnet sig Borgerfæbets Ret, og desuden stod St. Hans Kirke i et saadant Forhold til Kongens Gaard, at det er høist rimeligt, at Lehnsmanden paa denne har udøvet Patronatsretten, uanset, at Embedet var et Kjøbstedsognekald. I saa Fald forklæres det let, at Kongens Hofmester for Grev Valdemar kunde finde Ansættelse der 1635 og Kongen 1661 overtage Kaldelsen umiddelbar. Med Sognekaldet fulgte end utvivlsommere Capellaniet, til hvilket Høiby Bønder neppe fik nogen Stemme. At Lehnsmanden uimodsagt havde kaldet hidtil, bliver ogsaa rimeligt ved den fuldkomne Tausshed, der finder Sted med Hensyn til Menighedens og Magistratens Deeltagelse i Valgene.

³⁸⁰⁾ Rgbr. t. Henning Wallendorph 25de Febr. 1636 dat. vort Slot i Colbing, i Præste-Archivet.

Ved Souverainitetens Indførelse findes ingen anden Forandring at være foregaaet med Embedet, end at Præstens Rettighed af Klostret blev forandret paa samme Tid, som Latinskolen og Bispestolen o. fl. fik deres Deputater udlagte i Kongetiender. Sognepræsten fik imidlertid ingen saadan Erstatning; men Kongens Brev af 16de Sept. 1664³⁸¹⁾ tillagde ham kun 10 Td. Byg og 14 Læs Hø, hvorved da det Øvrige, han havde havt, maa være bortfaldet. Senere findes, at han oppebar 14 Tdr. Byg,³⁸²⁾ hvis Værdi efter hvert Aars Capitelstart endnu udbetales ham af Odense Amtstue. Tienden af Klostret beholdt han endnu en Tid, ligesom der ogsaa i Slutningen af det 17de Aarhundrede udbetaltes ham 9 Rdl. 2 Mk. af Klostret, hvis Oprindelse ikke vides,³⁸³⁾ og som først i Aaret 1830 ere inddragne.³⁸⁴⁾ Den gamle Skattefrihed, som Geistligheden nød, blev gjort dem stridig af Kommunen, men stadfæstet ved Kongebrev af 1667.³⁸⁵⁾

German Beck døde 1681 og havde sin Medtjener Mag. Peder Carstensen til Efterfølger. Denne Mand kom saaledes til at tjene i treende Stillinger ved St. Hans Kirke: thi han havde først været personel Capellan hos sin Fader, og siden residierende Capellan og Sognepræst til Høiby. Hans Forfremmelse til Sognekalder skal have havt den Folge, at han tog en Deel Capellaniet tilhørende Documenter med sig til Sognekalderet, om hvilke der siden forgiæves blev spurgt.³⁸⁶⁾ Han havde det første Tilfælde af Enkepension; Enken efter de

³⁸¹⁾ See ovenf. S. 105 Not. 305.

³⁸²⁾ Kg. Brev 16de Nov. 1670.

³⁸³⁾ Et Kgbr. af 31te Jan. 1702 stadfæstede hans Ret til 9 Rdl. 2 Mk. og 14 Td. Byg; Pengene ere maaskee de Vicariepenge, som Frederik den Anden 1584 havde tillagt Præsten (ovenf. S. 130 Not. 370).

³⁸⁴⁾ Næmlig ved den sidst afbødte Præsts Kaldsbrev.

³⁸⁵⁾ Dat. 2den Jan. 1667, i Præstearchivet.

³⁸⁶⁾ Et Vidneudsagn i en Strid 1730 i Bispe-Arch.

tvende Formænd beklagede sig, at hun efter 1½ Aars Forløb Intet nød enten af Kaldet eller Andet; men da nu Lovens Bud var klart, har hun formodentlig faaet Pension efter det. Hans egen Enke blev i Kaldet, thi Eftermanden Mag. Mads Hviid (1688—1706) ægtede hende. I hans Tid var Embedet meget ringe og hans Forsatning slet, hvorfor Kongen maatte tillade, at han, skjønt Kjøbstedpræst, maatte svare Kopstatten lige med Landsbypræster.³⁸⁷⁾ Han døde pludselig 1706. I hans Tid vare de Forhold forberedte, som tilbød en Leilighed til at forbedre Kaldet og udvide Præstens Embedskreds. Men da disse i Begyndelsen ikke stode i nogen Forbindelse med St. Hans Kirke, maae vi oplyse dem ved en Digression.

I Aaret 1700 kom pludselig et Rescript til Biskoppen, at Kongen havde bevilget en Ansøgning af Obersten for det syenske Nationalregiment tilfods Hr. v. Erffa, at han maatte bruge den i Krigens Tid ansatte tydske Feldtpræst Joh. Betke til at betjene sig og sin Familie samt Regimentets tydske Officerer og Gemene med Prædiken og ellers; Officiererne vilde selv lønne ham af deres egen Gage, og dersom han blev befordret, skulde det staae Obersten frit for at antage en anden tydsk Præst. Kongen havde derfor bevilget, at han maatte faae en af Kirkerne i Odense til at lade holde tydske Guds-tjeneste for Garnisonen, dog at Præsterne og Kirkebetjentene i Odense ikke derved skulde lide nogen Afgang i deres Rettigheder.³⁸⁸⁾ Dette Rescript blev læst for Sognepræsterne den 26de Oct., og formodentlig blev Graabrødre Kirke, som stod lidet brugt, anvist Oberstens Præst.

Den nye tydske Præst fungerede ikke længe, inden de Conflicter viste sig, som Bestemmelsen om de danske Præsters

³⁸⁷⁾ Bevill. af 7de Marts 1691 i Præstearchivet.

³⁸⁸⁾ Rfc. 16de Oct. 1700, Original i Bispe-Arch.

og Kirkebetjentens Rettigheder lod forvente. Paa Klage derved af den følgende Oberst Schönfeldt emanerede allerede under 19de Juli 1701 et nyt Rescript, at denne Feldtpreſt ſkulde „nyde den ſamme Rettighed i hans Embedes Forretninger ſom andre Regiments- og Garniſonſpreſter.“ Om han derved blev Preſt for hele Regimentet, er ikke klart; men for de tydſke borgerlige Familier i Byen blev han det i alt Fald ikke, og der vare mulig ikke Faa, der onſtede tydſk Guds-tjeneste. Videre Spor af den tydſke Feldtpreſts Virkſomhed forekommer ikke; maaskee han blev forſat eller Embedet gif ind.

Men kort efter ſik Tyens Stift en ny Biſkop i Chriſtian Rudolph Müller, ſom ſelv havde været Feldtpreſt, var tydſk dannet, og ſenest havde tjent ſom tydſk Hoſpreſt, da han i Aaret 1703 ſuccederede Kingo, uden at være det danſke Sprog mægtig. I hans tredie Embedſaar ſik St. Hans Kirke en ny Sognepreſt i Iver Lagesen, der var født i det Slesvigſke, havde ſtuderet i Kiel og Wittenberg, inden han drog til Kjøbenhavn; han havde været Skibſpreſt og Feldtpreſt og ſenest Capellan ved St. Knuds Kirke. I ham havde derfor Byen ſelv en Geiſtlig, ſom kunde holde tydſk Guds-tjeneste, og nu blev en ſaadan tilveiebragt ſom en kirkelig Foranſtaltning ved Stiftsøvrighedens egen Omſorg. Stiftamtmand Joachim Prißbuer von Woffenſtirn og Biſkop C. R. Müller indgif 1707 med et Andragende til Kongen „paa deres Begne, ſom vare af den tydſke Nation og opholdt ſig her i Dnse og endnu ikke vare det danſke Sprog fuldkommen mægtige,“ iſølge hvilket Kongen under 23de Dec. 1707 reſcriberede, at det maatte bevilges dem og deres Familier med en ugentlig Prædiken og ellers i deres Saligheds Sager udi det tydſke Sprog at betjenes af Sognepreſten til St. Hans Kirke Hr. Ivar Lagesen og det i ſamme Kirke, dog paa Vilſaar, at Prædiken ikke maatte holdes paa Tider, da der var

danst Tjeneste i Byen, og at Præsterne og Kirkebetjentene Intet derved afgif i Offer eller Andet, samt at den hele Tjeneste holdtes efter den danske Kirkes Ritual.³⁸⁹⁾ Den nye Gudstjeneste tog sin Begyndelse allerede Onsdag den 15de Febr. 1708, og Biskop Müller prædikede selv første Gang.³⁹⁰⁾

Det er paafaldende, men betegnende, at Garnisonen ikke nævnes med eet Ord ved denne Foranstaltning. Dersom den tydske Feldtpræst endnu var i Odense, maa hans tydske Menighed have staaet særskilt ved Siden af denne tydske Tjeneste; men det er rimeligt, at han allerede var borte, da de Tydske ellers kunde have holdt sig til ham. Det var en paa Byen selv alene beregnet Foranstaltning, og da siden en tydske Feldtpræst atter i Aaret 1716 kom til Odense med 6 Compagnier af Oberst Friis's Regiment og begjærte Afgang til en Kirke, anviste Biskop Muus ham i Henhold til den kgl. Resolution af 1700 Graabrødre Kirke, hvilket Regjeringen bifaldt,³⁹¹⁾ saaaat Odense da en Tid havde tvende tydske Prædikener. Thi ikke blot Iver Pagensen vedblev at holde sin til sin Død 1718, men ogsaa hans Eftermand³⁹²⁾ Hans Wöldike, som ogsaa var en Slesviger og havde været Feldtpræst (1715—19), holdt den hver Onsdag i St. Hans Kirke. Hvorlænge den tydske Feldtpræst prædikede, er ikke bekjendt; men tilsidst saaledes de tvende tydske Tjenester i een, som blev knyttet til St. Hans Kirke, idet denne 1722 blev Garnisonskirke.

Hans Wöldike stod i saamegen Gunst hos Kongen, at han i Begyndelsen havde tænkt paa at frasige sig det ringe St. Hans Sognekald, men han underkastede sig Forsynets

³⁸⁹⁾ Trykt i Resc. Saml.

³⁹⁰⁾ Bircherøds Dagbog v. Mølbach S. 527.

³⁹¹⁾ Indberetn. af 11te Marts og Rescr. 2den Mai 1716 i Bispe-Arch.

³⁹²⁾ Nærmest efter I. Pagensen var A. Flygge udnævnt, men døde før Tiltrædelse.

Styrelse og virkede i dette Kald med megen Betsignelse til sin Død 1754. Ved denne Gunst kunde han desto lettere opnaae det, han ønskede, hos Kongen, der desuden ved det nye Slots Opførelse 1720 var kommet St. Hans Kirke nærmere. I Aaret 1722 bevilgede og anordnede Kongen paa hans Ansøgning og for at Kirken kunde nyde nogen Hjælp til sine Indkomsters Forbedring, at St. Hans Kirke skulde herefter tillige som en Garnisonskirke for den i Odense indkvarterede Milice agtes og bruges, og Sognepræsten Hr. Böldike at betjene samme Milice med Prædiken, Communion, Copulation, Børne-daab og anden Gudstjeneste, ei alene i det danske Sprog, men endog paa den sædvanlige Tid i det tydske Sprog, saalænge de staae i virkelig Tjeneste ved bemeldte Regiment.³⁹³) Denne Anordning synes at være emaneret uden Biskops eller Stiftsøvrigheds Medvirkning, og har den besønderlige Egenhed at tilføre Kirken en ny Egenkab, som forbliver den anden Geistlige ved Kirken uvedkommende; den giver Sognepræsten en Annermenighed for sig alene, ligesom Capellanen havde Høiby Sognefald til Anner. Følgen kunde blive heel besønderlig, naar Ministerialia foresaldt, hvori Garnisonen og Menigheden toge lige Deel eller Præsten overdrog Capellanen sine partes. Om Løn tales der ikke; i senere Tid er Offeret af Garnisonen kun 56 Rdl. og Officiererne give Bidrag til Kirken; Offer og Accidentser maatte tilhøre Sognepræsten alene og deles nu med $\frac{1}{2}$ med Klokkeren. Det geraader baade Sognepræsterne og Capellanerne til Gre, at der aldrig er opstaaet Conflictter af dette Forhold.

Saaledes var da den frie tydske Prædiken i Odense nu indordnet i de virkelige Fornødenheder, og uagtet det tydske Hofs hyppige Ophold paa Slottet og de mange tydske Fami-

³⁹³) Resc. 19de Juni 1722.

lier i Byen, som vistnok søgte til denne, glemte man efterhaanden aldeles, at den havde anden Bestemmelse end at være Prædiken for den tydske Deel af Byens Garnison. Thi da der i Aaret 1739 blev truffet den almindelige Foranstaltning til de oversflødige Ugeprædikeners Afslæggelse, blev den tydske Ugeprædiken i St. Hans Kirke alene bibeholdt for Garnisonens Skyld, som „den tydske Onsdagsprædiken for Garnisonen og de derliggende Ryttere.“³⁹⁴⁾ Hvor rigtig end denne Betragtning af tydsk Gudstjeneste i en dansk By var, saa foranledigede dog Rescriptets Ord til en kritisk Bemærkning; thi det har ligesom glemt, at St. Hans Kirke var Garnisonskirke ikke blot om Onsdagen, men ligesaavel om Søndagen nemlig for den dansttalende Deel af Garnisonen, og det synes virkeligt af den næste Forandring med denne Tjeneste, som om den særskilte Gudstjeneste om Onsdagen blev anseet for hele Garnisonens Gudstjeneste: maaskee have de tydske Officierer commanderet hele Mandskabet i Kirke om Onsdagen, uanseet at de dansttalende havde deres Gudstjeneste sammen med Menigheden om Søndagen.

I Wöldikes Tid indfaldt nogle Emaatvisigheder med Skolen og Capellanen, hvorom nedenfor skal berettes; i hans Tid blev ogsaa Præstegaardens Vedligeholdelse paalagt Kaldet Nrc. 24de April 1741 og Kirkens store Reparation ved Lotterispillet fuldført (S. ovenfor S. 123). Han var en meget anseet og elsket Mand i sin Kreds.³⁹⁵⁾ Endeel Optegnelser til Embedets Historie af ham ere endnu opbevarede i dets Archiv. Han døde 1754; hans Enke levede til 1781 og nød en liden Pension af Kirken.

Efter ham fulgte en Nordmand Bo Brodersen Ha-

³⁹⁴⁾ Resc. 1ste Mai 1839 § 7 B i Nrc. Saml.

³⁹⁵⁾ Bloch a. St. S. 833 fgg.

gen, der, ligesom han, havde gjort en Udenlandsreise og var fra Lærer ved Cadetacademiet blevet Capellan ved Frue Kirke i Odense; han døde allerede 1759.³⁹⁶⁾ Hans Estermand Jørgen Hee var Søn af Stiftsprovsten i Odense, og efter 4 Aars Forløb blev han selv Stiftsprovst og Sognepræst til St. Knuds Kirke, senere forflyttet til Holmens Kirke i Kjøbenhavn og derafra Biskop i Aarhuus.³⁹⁷⁾ Hans Estermand Anders Borch var ligeledes født i Odense, men havde i henved 5 Aar tjent som Feldtpræst (for norske Regimenter) i Holsten, og blev forflyttet til Raskov 1777.³⁹⁸⁾ I hans Tid foresaldt en liden Grændsestrid om de saakaldte Blæsenborg Huse udenfor St. Jørgens Port, som Præsten ved Frue Sogn tilegnede sig, ligesom ogsaa Beboerne helst ønskede at høre til Frue Sogn, i hvilket Huseene ligge. Men da det blev oplyst, at de ere byggede paa Marker, der forhen tilhørte Ryttergodset, tilkjendtes de St. Hans Sogn.³⁹⁹⁾ Et andet Stridsspørgsmaal opstod med St. Knuds Sogn om Garnisonsemdedets Grændser i Anledning af en Vielse; Cancelliet afgjorde det imod Borch, fordi den Dragon, som Stiftsprovsten havde viet, ikke var indkvarteret i Odense.⁴⁰⁰⁾

Men det Mærkeligste, der tildrog sig i Borchs Tid, angaaer Gudstjenesten for Garnisonen. Den Aand, som var kommet til Roret i Struensees Tid, fandt, at Rytterne kunde have mere Nytte af at arbejde om Onsdagen end at høre den tydske Prædiken, og under 6te Oct. 1769 blev det derfor tilsladt at henlægge den til Søndagen. Men nu blev den be-

³⁹⁶⁾ Bloch a. St. S. 804 fgg.

³⁹⁷⁾ Smstid. S. 692 fgg.

³⁹⁸⁾ Smstid. S. 839—40.

³⁹⁹⁾ Erklæring af 23de Octbr. 1776. Striden fornyedes fra Frue Kirkes Side 1800, men med samme Udsald.

⁴⁰⁰⁾ Canc. Ek. 16de Jan. 1768 i Bispe-Arch.

tragtet som den hele paa Garnisonen beregnede Gudstjeneste, thi istedetfor den blev anordnet en særskilt afvekslende tydsk og dansk Gudstjeneste om Søndagen. Kl. 8 skulde St. Hans Menighed holde Hoimesse, Kl. 11 $\frac{1}{2}$ skulde Sognepræsten atter prædike for Garnisonen, hveranden Gang Tydsk og hveranden Gang Dansk. Altergang skulde holdes to Dnsdage om Aaret for de Tydske, de Danske skulde gaae til Alters med Menigheden Fredag og Søndag. Istedetfor Dnsdagsprædiken skulde holdes Catechisation, flistevis af Sognepræsten og Capellanen, hvorved da denne fik et lidet Tillæg i Embedsforretninger for medelst den ham uvedkommende Forbindelse mellem Kirken og Garnisonen.

Men Sognepræsten fik det besonderlige Hverv at prædike paa Dansk to Gange hveranden Søndag i samme Kirke først for Borgermenigheden og siden for endeel af Garnisonsmenigheden. Hvorlænge dette Bud er blevet bogstavelig fulgt, vides ikke. Men denne Udsøndring af de to Menigheder lod Begrebet om Garnisonspræst faae saa megen Vægt, at det ikke er uventet, at Regjeringen, da Borch blev forflyttet 1777, allerede havde udnævnt hans Eftermand, inden Biskoppen havde indberettet Vacancen — altsaa uden Ansøgninger, ved en Cabinetsordre. Denne var Capellanen ved Garnisonskirken i Kjøbenhavn Henr. Mich. Achen, som tiltraadte Embedet i April 1778.⁴⁰¹⁾ Biskoppen havde ikke undladt at gjøre opmærksom paa, at den, der ansattes, maatte være det tydske Sprog mægtig; men Embedet var besat, og da Achen var Capellan ved den danske Garnison i Kjøbenhavn, er det muligt, at dette Hensyn ikke var blevet iagttaget, men det er ogsaa muligt, at Achen aldrig kom til at prædike Tydsk i

⁴⁰¹⁾ Udnævn. af 28de Jan., Indberetn. af 3die Febr. og Collats af 9de April 1778.

Odense, i alt Fald ophørte i hans Tid denne Embedsgjerning, ligesom han ogsaa er den Sidste, der i sit Kaldsbrev benævnes Garnisonspræst. Formodentlig er den tydske Bestanddeel af Garnisonen i Tidens Løb ved forandret Reclutering indsvundet saameget, at ingen tydsk Gudstjeneste var fornøden, og de danske Soldater kunde ligesom deeltage i Menighedens almindelige Gudstjeneste. De enkelte Udlændinge og fremmede Religionsbefjendere søgte ikke udelukkende til St. Hans Kirke: Stiftsprovst Ancher confirmerede Enkelte paa Tydsk, og Refor- merte communicerede i Frue Kirke.⁴⁰²⁾ Da Aachen døde 1798, indberettede Biskoppen alene, at Sognekalderet ved St. Hans Kirke var ledigt. Hans Chr. Bunkeslod⁴⁰³⁾ blev kaldet til hans Eftermand i samme Egenskab alene, og ved hans tidlige Død 1805 indberettede Biskoppen Vacancen med den Bemærkning, „at Kaldet vides ikke at være besvaret med nogen usædvanlig Byrde.“ Ogsaa E. B. Praem kaldtes 1805 alene til Sognepræst for St. Hans Menighed og ligeledes alle hans Eftermænd.

Alligevel er Garnisonen vedblevet at høre til St. Hans Kirke og er indbefattet i St. Hans Menighed, og Regjeringen har i Anledning af en Strid om en i St. Hans Kirke begravet Oberst, paa hvis Begravelse Frue Kirkes Betjente gjorde Paastand, erkjendt, at St. Hans Kirke efter Canc. Efr. 16de Jan. 1768 er de indquarterede Militaires Sognekirke, men ogsaa kun disses, hvorfor Reclamationen paa den nævnte Begravelse dengang fik Medhold.⁴⁰⁴⁾ Men til at holde tydsk Prædiken eller særlig Gudstjeneste for Garnisonen paa- hviler ikke længere Sognepræsten nogen Forpligtelse. Det var da ogsaa saameget vanskeligere at paalægge ham saadant, som

⁴⁰²⁾ Journal i Bispe-Arch.

⁴⁰³⁾ Nyerup og Krafts Literaturlex. S. 108.

⁴⁰⁴⁾ Canc. Efr. 8de Sept. 1804.

han siden 1805 er eneste Præst, da det residerende Capellanie blev nedlagt.

Engang da der i det 19de Aarhundrede blev Trang til en tydsk Gudstjeneste for Mandskab af tvende Regimenter, som laae i Fyen og paa de nærmeste Der, vendte ingen Tanke sig til St. Hans Kirke; men en kongelig Resol. af 11te Sept. 1808 bestiftede paa Feldtprovstens Indstilling Cand. og Skolelærer i Odense Joh. Fred. Arend s til Feldtpræst for dem;⁴⁰⁵⁾ og da der i 1852—53 var indkvarteret et Regiment af hollandsk Mandskab i Odense, var Regjeringen betænkt paa midlertidig at bestikke Sognepræsten en tydsk Medhjælper for den tydsktalende Deel af Garnisonen, hvilket kun blev udført, fordi Regimentet blev forlagt.

I Praems Tid forbedredes Embedet midlertidig paa en uventet Maade ved at faae et Landsogn til Annex. Da nemlig Paarup efter Res. 2den Oct. 1816 skulde udsondres fra Hospitalet som et selvstændigt Kald, men der manglede Leilighed til at forskaffe en Præstegaard, blev dette Embede overdraget Praem med samtlige Indtægter undtagen Kongetienden⁴⁰⁶⁾; og denne Forbindelse varede lidet ind i hans Eftermands Tid. Efter hans Død 1818 blev Augustinus Hermann Steenbuch Sognepræst til St. Hans Kirke, og midlertidig til Paarup Sogn, men, efterat dette allerede i 1819 var blevet adskilt derfra, forflyttedes han 1821 til Frue Kirke, ved hvilken han døde 1845.⁴⁰⁷⁾

Efter ham fulgte Erik From, som 1830 blev forflyttet, og Laurids Christian Ditlev Westengaard,⁴⁰⁸⁾ som

⁴⁰⁵⁾ S. Nyerup og Krafts Literaturlex. S. 11.

⁴⁰⁶⁾ Resol. 3die Dec. 1816.

⁴⁰⁷⁾ S. Erslevs Forf. Lex. 3die D. S. 222 og Barfod Damm. Geisl. 1ste D. S. 179—80.

⁴⁰⁸⁾ S. Erslevs Forf. Lex. 3die Bd. S. 495 og Præsten Westengaards Minde, Odense 1853, og Ugestr. f. d. ev. Kirke 1854 Nr. 3—4.

en kort Tid havde H. M. T. Hertz til personel Capellan og døde 1853. Hans Eftermand blev 1854 Theodor Steenbuch, forhen ordineret Catechet i Byen, Søn af den nysnævnte Sognepræst S. ved ſamme Kirke.

§ 5. Det reſiderende Capellanies Hiſtorie.

Efter den første Capellan Peder Laurentsen, ſom døde 1573, kjendes vel Navnene paa en ſtor Mængde, men kun lidet Mere end Navnene, og diſſe ikke engang med megen Sikkerhed. Hans nærmeste Eftermand var Hr. Jacob, ſom allerede inden 1589 havde ſaaet Peder Nielsen til Efterfølger; thi i dette Aar optog denne et Thingsvidne og erhvervede en Raadſtuedom for at afsværge et Tab, hvormed Kirkeværgerne ved Frue Kirke truede hans Embede, idet de ikke vilde fuldstændig udrede den Deel af St. Laurentii Alters Rente, ſom indeſtod i Frue Præſterefidens og var tillagt Capellanen ved Fordelingen 1541.⁴⁰⁹⁾ Han nævnes ogſaa i Biſkop Jacob Madsens Viſitatsbog.⁴¹⁰⁾ Men om det er ham eller en anden Hr. Peder, der forekommer 1608 og blev affat (aſſe diget),⁴¹¹⁾ kan ikke ſiges, ligesaa lidet ſom om det er Nogen af dem eller en Tredie, der nævnes 1614.⁴¹²⁾ Ogſaa en Hr. Søren nævnes fra ſamme Tid, men fra 1618 er Rækken mere beſkjendt: Mogen Hansen 1618—19, Chriſten Dluſſen 1619—27, Peder Nielsen Skonning 1627—28, Jens Hansen Veſterborg 1628—38, Søren Nielsen Steenløſe 1638—39.⁴¹³⁾ De bleve alle paa Gen

409) Raadſtuedom af 22de Dec. 1589 i Biſpearchivet. Den beſegges nu i Nbl. 2 Mt.

410) S. 22.

411) N. Peders. Perleſtiffers Antegnelſer i N. Hiſt. Tidſkr. V, 1 S. 150.

412) Smſtd. S. 153.

413) Bloch a. St. S. 844 fgg.

nær befordrede andetsteds hen, ofte efter et Mars Tjeneste, hvilket hverken giver noget fordeelagtigt Begreb om dette dog med et Sogns dobbelte Tiende aslagte Embede eller nogen glædelig Forestilling om Landsognets Pleie i denne Forbindelse. Medens Flere af dem drog til Valg i andre Rjovsteder, blev den Sidste af Biskoppen sendt til Slesvig for at prædike paa Valg efter Begjæring af Hertug Johan Christian af Sønderborg, og da det Samme var Tilfældet med en personel Capellan hos Sognepræsten efter Anmodning af Hertug Philip af Glücksborg, seer man deraf, at Hertugerne dengang jævnlig overlod de danske Biskopper at udsøge sig Candidater. Fra de hertugelige Lande modtog atter St. Hans Kirke sin nye Capellan Carsten Lauridsen, en fra Als ved Strid med Hertug Frederik fordrevet Præst.⁴¹⁴⁾ Fra hans Tid blive de residerende Capellaner fastere knyttede til Stedet.

Det var denne Capellan, der formedelt den herskende Mening om Capellanresidentsens Forhold til Kirken fik en betydelig Reparation udført paa Lehnets Regning,⁴¹⁵⁾ navnlig blev da hans Kornhuus opført, paa hvilket hans Navn blev anbragt. I sine sidste Aar havde han personelle Capellaner, af hvilke den Sidste, hans Søn Peder Carstenen, 1670 blev hans Eftermand, indtil han 1681 blev Sognepræst. Efter ham fulgte Mich. Marcussen Reimer, der havde været Skibspræst.⁴¹⁶⁾ Ogsaa han havde personel Capellan, først Bendix Didrichsen 1702, hvem han nægtede Løn, uagtet han bestyrede det hele Embede baade i Høiby og i Byen; et kongeligt Rsc. 5te Mai 1703 maatte bemyndige Biskoppen til at ansætte den til 50 Rdl. for Arbejde og 20 Rdl.

⁴¹⁴⁾ B10ch a. St. S. 847 fgg.

⁴¹⁵⁾ Ovenf. S. 113—14.

⁴¹⁶⁾ B10ch a. St. S. 850.

til Underholdning.⁴¹⁷⁾ Senere fik han sin Søn til Capellan og ved sin Død 1705 til Efterfølger.

Joh. Benedict Reimer var en ung Mand, som synes at have tragtet høit; han tog 1708 Magistergraden og ansøgte tre Gange om Ribe Bispestol.⁴¹⁸⁾ I Aaret 1722 blev han kaldet til Lystrup Sognefald. Fra denne Mands Embedstid er det meest Boligen, der giver Capellaniet Historie. Reimer maatte allerede erfare, at Nabofabet med Slottet ikke altid var til Fordeel. Hans Embedsbolig laae paa Kirkegaardens nordre Side, allernærmest ved Slottet, hvis Ladebygninger stødte til dens Have, thi disse laae i den nu værende Slotshave. Mellem Capellanens og Sognepræstens Residenter laae Organistens og Klokkerens Boliger. Capellanens Have strakte sig mod Nord, bag om flere Naboers Haver, der tildeels kun vare adskilte fra den ved Grændsemærker og Flettegjerder, og fra den var der en lang Gang ud til Marken. Foran Huset var en liden Blomsterhave ligesom foran Præsteresidenten. Det var denne, der i Aaret 1709 eller 10 fik Stiftsbefalingsmandens Magt at føle. Pludselig en Morgen blev den opbrudt og dens Gjerde spoleret af Kirkeværgens Folk paa Befaling af Stiftamtmand Pritsbuer von Woffenstirn. Vi vide hverken Grunden eller Hensigten; rimeligviis var det en uhjemlet Benyttelse af Kirkegaardens Grund, mulig skulde dengang gøres den Indførsel over Kirkegården, som nu fører til Slotshaven. Capellanen taug, og Begivenheden er kun tilfældig bleven omtalt i en anden Sag.⁴¹⁹⁾ Reimer havde ogsaa i sin sidste Tid en langvarig Strid med sine Naboer til den anden Side: Sognepræsten Ivar Lagesen klagede over, at han havde spærret for Afløbet fra Organistens

⁴¹⁷⁾ Trykt i Hsc. Saml.

⁴¹⁸⁾ Bloch a. Et. S. 851.

⁴¹⁹⁾ I et Vidne-Udsagn af Joh. Reimer selv i en Sag i Aaret 1730.

og Klokkerens Boliger, fra hvilke Vandet skulde have Afløb igjennem hans Gaard og Have til den store Grøft, som gik mellem disse og Klostret; som Følge deraf stode Vandet ind i Sognepræstens Have og frembragte Morads og Uføre i det bagved liggende Stræde (Nyenstedt). Reimer vedgik, at han havde gjort det i Pestens Tid, og uagtet alle Vidner og selv en Bythingsdom vare ham imod, førte han Sagen ligetil Hoiesteret, som da omsider 12te Marts 1718 kjendte til Sognepræstens Fordeel og dømte Reimer i 40 Rdl. Omkostninger.⁴²⁰⁾ 1722 blev han forflyttet.

Reimers Eftermand var Elias Chr. Grüner, der 1720 var blevet Catechet i St. Hans Sogn og anbefalede sig ved at forstaae og prædike Tydsk for Stiftamtmanden Geheimeraad Lenthe. Han maatte erfare, at Kongens Naboskab var ligesaa lidet til Fordeel, som Stiftamtmandens havde været; ved det nye Slots Opførelse mistede Gaarden sit Hegn mod Vest, og han beklagede sig 1729 over at have ligget 7 Aar i en aaben Gaard. Slotsforvalteren havde ladet fæste en Grøft, hvorved han meente at være berøvet et Stykke Aaalsjord, for hvilket han begjærte Refusion. Paa samme Tid var Gaarden geraadet i yderlig Forfald: 1729 styrtebe et Stykke af Udhussene sammen, og for at redde det Øvrige, som stod for Fald, foreslog Kirkens Forsvar endnu at nedbryde et Stykke og gjøre Materialierne i Penge. I sin Nød indgik Capellanen med et Andragende til Kongen 1729, at det maatte paalægges Kirkens Forsvar at opreise det Faldne og sætte det Øvrige i beboelig Stand. Man vidste ikke eller vilde ikke vide, at Gaardens Vedligeholdelse paahvilede Capellanen selv efter Christian den Tredies Gavebrev. Stiftsøvrigheden foreslog at afhænde Gaarden og give Capellanen Renten af Kjøbesummen

⁴²⁰⁾ Copie af Dommen i Bispe-Archivet.

til Hunsleie, og Kongen bifaldt Forslaget, idet saa ogsaa deraf med Spørgsmaalet om Groften kunde bortfalde.⁴²¹⁾ Imidlertid henstod Salget, der sagdes efter Overenskomst med Beneficiarius selv, et Aarstid; maaskee han forudsaae den ringe Hunsleie, han kunde vente sig. Men da der heller intet Andet skete, indgik han atter 1730 med en indtrængende Begjæring til Kongen om, at Kirkens Forsvar skulde istandsætte Boligen eller forskaffe ham en anden.⁴²²⁾ Skjønt det nu blev oplyst, at Bedligholdelsen paahvilede ham selv, blev det dog ved den givne Resolution, som omsider da efter to Aars Forløb blev efterkommet. Disse Aar bleve endnu forbittede den allerede utilfredse Mand ved en vidtløftig Proces med en Nabo paa Nørregade (Kroholder Langhoff) om de usikre Grændser mellem deres Haver; der blev ført flere Gange Vidner fra begge Sider, Grüner hentede skriftlige Vidnesbyrd fra sin Formand, som nu var Præst ved Haderslev — hvilket hans Sagfører kalder „langt borte i Holsten“ — og fra hans Broder.⁴²³⁾ Omsider blev Gaarden solgt „med al den Ret, hvormed Kirken havde eiet (tilhørt) den,“ (som var ingen) og med Grund og Have; det var at forudsee, at dette Salg ei vilde baade den ulykkelige Capellan: der blev budet 151 Rdl. for den, og kun Kirkeværgen drev den op til 216 Rdl. 3 Mk. Den blev kjøbt af Rectoren Professor Maby, som var Grüners Svoger, og denne blev nu boende i den.

Svorkedes den blev istandsat, vides ikke; men meget blev ikke sat paa den. Capellanen kunde ikke boe for de 10 Rdl.

⁴²¹⁾ Ref. 18de Juli 1729.

⁴²²⁾ Ans. af 24de Juli 1730, skrevet med et stærkt Ansøg af Utilfredshed.

⁴²³⁾ Vidneudsagnene forefindes af 28de Aug. 1730 og 12te Marts 1731. Sagens Udfald er ubekendt: Capellanen synes vel at have Retten paa sin Side, men viste sig utilbørlig stiv i ikke at ville indgaae paa et tilbuds Forlig.

som Renten beløb: Kirken maatte give ham 50 Rdl., og man fortrød snart den skete Handel. Efter 15 Mars Forløb tilbød Maby at sælge Gaarden igen, og Stiftsovrigheden erhvervede da kongelig Tilladelse til, at Kirken maatte købe den for 480 Rdl. og overlade den til Capellanen mod, at han selv skulde holde den vedlige. Dette skete 1745.⁴²¹⁾ Saaledes boede nu endelig Capellanen i en Residents, som virkelig tilhørte Kirken, men de gamle Vanskeligheder ved dens Vedligeholdelse gjentog sig engang endnu. Grüner døde 1750, efterat have antaget sin Søn til personel Capellan, og han fik ham ogsaa til Succesor.

Christian Grüner var dengang netop 25 Aar gammel og tjente i Embedet i 40 Aar. Hans Eftermand H. C. Bunkeslød fandt Boligen atter i en saadan Stand, at den blev trykkende for Embedet, og paa hans Ansøgning blev det tilladt at sælge den i Aaret 1796; men Salget foregik dog først, efterat han 1799 havde ombyttet Capellaniet med Sogneskaldet. Eftermanden J. C. Ramsing fik den solgt 1800 for 980 Rdl., af hvilke Renten tilfaldt ham.

Ramsing var den sidste Capellan ved St. Hans Kirke. Dette Embede hørte til dem, der ifølge Rsc. 30te Sept. 1803 skulde nedlægges til Fordeel for Skolevæsenet, skjønt ingen ordineret Catechet ved denne Kirke traadte istedet. Den almindelige Afstæffelse af de residerende Capellanier i Kjøbstæderne og paa Landet gik ud fra den Anskuelse, at Skolen var vigtigere end Kirken, at Aftenfang var overflødig i Kjøbstæderne, og at Menigheden behøvede at befries fra Erlægelse af Offer og Accidentser til flere Geistlige. Fra Kirken udgik den ikke. I Byen spurgte Cancelliet Biskoppen 1802, hvilke resi-

⁴²¹⁾ Ref. 28de Mai 1745, med Henviisning til det almindelige Resc. af 24de April 1741 om Embedsboligers Vedligeholdelse.

derende Capellanier i Stiftet han meente, at der burde vedblive og af hvilke Grunde, og hvilke der kunde ophæves til Fordeel for Skolevæsenet. Biskop Bloch erklærede, at af alle oprindelige Capellanier i hele det nuværende Tyens Stift kunde kun eet nedlægges (nemlig Capell. til Vigerslev og Beslinge) og at de øvrige vare fornødne formedelsst Annerer eller Menighedernes Talrigheid, og i en indtrængende Betænkning foreholdt han Cancelliet, hvor utilbørligt det var at indskrænke Antallet af de i Guds Kirke ansatte Lærere, og hvor sørgeligt, at en god Institution som Skolevæsenet ikke kunde fremmes uden paa en andens Ruin; han henviste til Kirkepatroners, Communers og alle Borgeres Evne og gode Villie til at hjælpe Skolevæsenet uden denne Udvei o. m. desl.⁴²⁵⁾ Men Beslutningen var taget, og da den allerede var udført i Sjælland (Rsc. 29de Juli 1803), indskrænkede Biskoppen sig til at holde paa Capellaniet ved St. Knuds Kirke; de tvende andre i Odense faldt som Offere for Principet og Tidens Fordringer. Ved Capellaniet ved St. Hans Kirke mødte imidlertid en særegen Bæmselighed, som syntes navnlig at gjøre Fordelen for Odense By meget ringe. Biskoppen maatte tage tilbørligt Hensyn til Høiby Sognekald, som var forbundet med dette Embede, og udgjorde dets væsentlige Indtægt; han foreslog, at Høiby skulde være et særskilt Pastorat, hvis Præst maatte beholde begge Sognets Tiender og Annergaarden, eller ifald det skulde annecteres til et andet Sogn, at da kun Kongetienden skulde komme Skolevæsenet og navnlig Høiby Skolevæsen tilgode. Paa denne Maade vilde Odense Byes Skoler ved Capellaniets Nedlæggelse ikkun erhverve Renten af den Capital, for hvilken Residenten var solgt, 36 Rdl. 72 sk., og Jordskyldspenge (o: de gamle Alterrente) 9 Rdl. 44 sk., og dog

⁴²⁵⁾ Indstill. af 31te Marts 1803.

var det disse Skoler, der langt mere trængte til Hjælpemidler end Høiby. Alligevel blev Embedet nedlagt ved Ksc. 30te Sept. 1805, hvilket dog ogsaa forsaavidt forhoiede Udbyttet, som det bestemte, at baade Høiby Kongetiende og Annexpræstegaarden der i Byen skulde tilflyde Skolevæsenet, idet Høiby fremtidig skulde være Annex til Nørrekyndelse; men det bestemte ikke, hvilken Commune der skulde oppebære disse Fordele. Ved Ransings Befordring 1805 traadte Bestemmelsen i Kraft; Capellaniet ophørte fra denne Tid. Men om dets Efterladenskab opstod nu en Tvist; thi den kongelige Bestemmelse maatte naturligt forstaaes saaledes, at Høiby Skolevæsen skulde vinde saagodtsom hele Fordelen. Commissionen for Odense Skoler var ikke tilfreds med de 46 Rdl. 20 $\frac{1}{2}$, som alene skulde tilflyde Byen, og erhvervede en kongelig Resolution, at Embedets Rettighed af Høiby skulde deles, saaledes at Byens Skolekasse erholdt $\frac{2}{3}$ og Høiby Skolekasse $\frac{1}{3}$ af Sognets Kongetiende og Annexpræstegaardens Afgift.⁴²⁶⁾ De Motiver, som anføres derfor, ere ganske antagelige, idet det blev bemærket, at disse Beneficier vare tillagte Embedet ogsaa for Tjenesten ved St. Hans Kirke; men Resultatet er dog en heelt besønderlig Consequents af en Lov, der aabenbart kun var beregnet paa at give en kirkelig Communes egne Midler en ny gavnlig Anvendelse for samme: her fik en Kjøbstedcommune Part i en Landcommunes Midler, fordi en Konge engang dermed havde hjulpet Kjøbstaden til at underholde en Præst, som den nu ikke længere skulde have. Og Landcommunen gik glip af den Fordeel at faae sin egen Sognepræst, hvortil den nu havde haft Midler — og det, for at skaffe en stor Communes Skolekasse en aarlig Indtægt, som blev ubetydelig i Forhold til dens vorende Udgifter, saameget mere

⁴²⁶⁾ Ksc. 29de Nov. 1805.

som den ikke engang beholdt sit hele Udbytte; thi da Land-
districtet Skibhusene 1811 fik sin egen Skole, tillagdes den
deels 60 Rdl. aarlig for de fiden Capellaniets Nedlæggelse
forløbne Aar deels 150 Rdl. aarlig af Odense Skolekasse.⁴²⁷⁾
For Tiden udredes dog kun 100 Rdl. aarligen til dette Skole-
district.

§ 6. Kirkens Betjente i senere Tid.

Sognedegnens Embede var ved Reformationen be-
tragtet som et Skolebeneficium, tillagt en Hører, som i det
16de Aarhundrede var Anden Lecties Hører,⁴²⁸⁾ men i det
17de Aarhundrede 3die Lecties,⁴²⁹⁾ og til dette Embede hørte
endnu i det 18de Aarh. Indtægterne af St. Hans Sogn.⁴³⁰⁾
Degnepenge, som i det 17de Aarh. kun beløb sig til 7 Mk.,⁴³¹⁾
Copulations- og Begravelsespenge, Høitidsoffer og de faste
Indkomster af Rente og Korn, vare Hørerens Indtægter af
Embedet. Hans Forretninger undergik i Tidens Løb Foran-
dringer. Thi medens det rimeligviis var Meningen fra Be-
gyndelsen af, at han og hans Classe eller de Chorbørn, som
underholdtes af Klosteret,⁴³²⁾ skulde forrette al Opvartning i
Kirken, lod dette sig dog ikke vel forene med Skolens Lær-
eller Lærerens Anseelse. Til de ringeste Gjerninger, saasom
at træde Bælgen, kaste Grave, ringe Kloffen, passe Uhrer o.
desl. maatte der rimeligviis meget tidligt være antaget Arbej-
dere, hvis Gjerning her som andensheds efterhaanden udson-
drede sig til selvstændige Kirketjenester, navnlig Klokker- og

⁴²⁷⁾ Skolepl. af 22de Mai 1811.

⁴²⁸⁾ Vidne-Udsagn af 1589 (i Bispe-Arch.)

⁴²⁹⁾ Anders Pedersen Perlestifters Beretning i N. Hist. Tidsskr. V, 1,
152 og 157.

⁴³⁰⁾ Hofm. Fund. V, 75.

⁴³¹⁾ N. Hist. Tidsskr. a. St. S. 153.

⁴³²⁾ Om dem see ovenf. S. 103—5.

Gravertjenesten. Ved St. Hans Kirke forekommer vel først efter Midten af det 17de Aarhundrede historiske Spor af en saadan Kirketjener, men da Klosteren senere findes i Besiddelse af en Bolig ved Siden af Organistens, imellem Præsteboligerne, er det rimeligt, at Klosteret allerede har forsynet Kirken med en saadan Betjent og rimelig udredet nogen Løn til ham som en Udgift paa Kirkens Regnskab. Men Navnet Klokker bar han endnu ikke, da han omtales første Gang; 1669 kaldes han den „Tjener“, som bl. A. besørge Ringningen; han havde en fast Løn samt Andeel i Betalingen for Ringningen til Liig og kunde desuden vente Drifkepenge derfor.⁴³³⁾ Derimod fik den følgende Tjener, som fra 1678 opvartede i Kirken, Navnet Klokker, og i hans Tid synes ogsaa Embedet ved en Contract med Hørerer og en Stiftsøvrighedsresolution af 1697 at være blevet formeligen organiseret.⁴³⁴⁾ Han skulde efter denne Resolution nyde en Løn af 20 Rdl. af Kirken, hvilken denne imidlertid en Tid lang kun kunde udrede med 9 Rdl.; desuden havde han Legatpenge for Graves Vedligeholdelse og Betaling for Reengjøring af Kirkens Inventarium.

Skolen eller Hørerer fik da foruden Dfferet og de faste Degneindtægter sin Betaling for de kirkelige Forretninger efter Taxter, som bleve satte med fgl. Confirmation 1688 og varierede efter Tjenesten og Bedkommendes Stand;⁴³⁵⁾ det blev Klosteren, der skulde efter en Contract 1697 ved Forretningers Bestilling paasee, at Skolen var fyldestgjort, og en Forsømmelighed i denne Henseende fremkaldte endnu i Aaret 1721 en Klage fra 3die Lectiehører over Klokker og Sognepræst.⁴³⁶⁾

⁴³³⁾ Commissionens Forretn. 1669. Den foreslog forresten, at Ringningsgebyret skulde heelst tilfalde Kirken.

⁴³⁴⁾ Klokker Peder Pedersens Ansøgning om den resterende Løn af 1717 og Kirkeregnskaberne fra 1704 ere her Kiiberne.

⁴³⁵⁾ Dateret 31te Jan. 1688, læst i Consist. og thinglæst, i Bispe-Arch.

⁴³⁶⁾ Smstid. hvor Contracten nævnes af 21de Sept. 1697.

Endnu langt ind i det 18de Aarh. synes imidlertid Klokken ved St. Hans Kirke at have været en meget underordnet Betjent; „Peder Klokke“ kaldes han i Regnskaberne og havde den Forretning at ringe baade i St. Hans Kirke og hver tredje Uge i Graabrødre Kirke. Men fra Aaret 1730 maa hans Embede have havet sig betydeligen. Den nye Klokke, som da blev ansat, kaldes i Regnskabet pludselig „Seigneur“ Nicolai Kannevolff og hans Eftermand „Mons.“ Niels Døsen Wamberg, ligesom Voligen kaldes Klokkerresidenen.

Det nye Stadium, hvori Klokkestjeneren sees at være indtraadt, hidrører udentvivl fra dens Forbindelse med Catechet-Embedet ved Menigheden. I Aaret 1720 vare de tre catechetiske Skoler blevne oprettede ved Møles Fundats af 7de Juni 1720, i hvilken det udtrykkelig udtales, at Catecheterne skulde være berettiget til at forene deres Embede med Klokkestjenerne. Den første Catechet i St. Hans Sogn var G. G. Grüner, der 1722 blev residerende Capellan;⁴³⁷⁾ formodentlig var Kannevolff Catechet, da den gamle Klokke døde, og fik da hans Embede og Volig. Niels Døsen Wamberg var Catechet og Klokke fra 1732 til 1783; hans Efterfølger var studios. (ell. cand.) theol. Rasmus Faaborg, som 1787 blev kaldet til Sognepræst for Ollerup og Kirkeby Menigheder, og derefter studios. Heinr. Faaborg, som 1788 blev Sognepræst paa Avernæsø, og efter ham blev tredje Lecties Collega Studios. Joh. Jørg. Rosengård, kaldet til Catechet og Klokke. Biskoppen kaldte alene til det første Embede, Stiftsoverigheden til det andet, dog paa kongelig Confirmation. Catechet-Embedet eller Skoleholder-Embedet medførte Forpligtelser, der kun tilstede studerede Personers

⁴³⁷⁾ Bloch a. St. S. 884.

Antagelse, thi han skulde ei alene undervise i Skolen, men ogsaa catechisere i Kirken. Den samlede Løn var imidlertid i Aaret 1783 endnu kun anslaaet til 130 Rdl.⁴³⁸⁾

Men Rosenggaard fører derhos Navnet Chordegn, og dette Navn betegner atter en Forandring i Embedet og blev tilbage, medens Navnet Catechet ophørte, da de catechetiske Skoler bleve indordnede i Byens almindelige Skolevæsen. Navnet Chordegn, som i gamle Dage brugtes eenstydigt med Chordreng⁴³⁹⁾ og i tidligere Tider ogsaa brugtes saaledes om alle Skoledisciple, der sang i Kirkerne,⁴⁴⁰⁾ havde fra 1739 af faaet en ny Anvendelse, hvorved dette Navn var overgaaet fra en lavere til en høiere Betydning. Ved de mange Latinskolers Nedlæggelse i dette Aar, var nemlig Sangtjenesten i Kirken overført paa Borger skolen, og dens Lærer eller Klokkeren, der oftest tillige var Skoleholder, blev da kaldet Chordegn, fordi han nu forestod Tjenesten i Choret eller med Sangchoret, som forhen Latinskolens Hører.⁴⁴¹⁾ I Odense, hvor man beholdt Latinskolen, blev Kirkesangen i den gamle Form indtil Reformen i Aaret 1802; men da blev Kirkes Opvartningen tilligemed de dertil knyttede Indtægter overdraget til de catechetiske Skoler (Pr. M. 22de Mai 1802), og

⁴³⁸⁾ Collatserne af 31te Mai 1783 og 13de Sept. 1788.

⁴³⁹⁾ S. ovenf. S. 100.

⁴⁴⁰⁾ Hsc. 23de April 1756.

⁴⁴¹⁾ Denne havde forhen paa nogle Steder været adskilt fra de almindelige Degne ved det udmærkede Navn Kirkeprior, (Bircherod Dagbog ved Molbeck S. 199) eller i alt Fald ved Navnet Sognebegn, som i gamle Dage var meget mere end Chordegn. Men en rum Tid efter 1739 sees Talebrugen at være saaledes glemt, at man laante Navnet fra de danske Chordegne til at betegne Skolens Hørere som dem, der endnu udsørte, hvad de nye Chordegne havde faaet at forrette, saaledes kalder Canc. Prom. 12te Mai 1802 § 13 og 6te Oct. 1802 Odense Latinskoles Colleger Chordegne!

ved St. Hans Kirke blev da Catecheten Roſengaard Chordegne.

Hans Eſtermand Chriſten Iver Schmidt blev 1825 kaldet af Biſkopen til Klokker og Chordegne med Forpligtelſe at give Underviisning i den Skole, ſom maatte blive ham anviiſt. Klokkeren har nu 22 Rdl. af Kirken; men ſin øvrige Løn af Borgerſkolen. Klokkerreſidenten, ſom laae ved Siden af Organiftens Bolig, blev efter Anſøgning af Roſengaard ſolgt i Aaret 1801 tilligemed denne. Renten af den derved indkomne Capital tilflyder med $\frac{1}{2}$ Klokkeren.

Klokker-Embedet har atter afgivet en Deel af de ringere Forretninger til Graveren. Denne forrettede eller beſørgede i forrige Aarhundrede Bælgetrædningen for 2 Rdl. af Kirken, ſamt Kirkens Reenholdelſe og Ringningen. Men Klokkerens Dpyrkning til Chordegne maatte ogſaa naturligen tilføje Graveren en ſtor Deel af Dpvarningen i Kirken og Tilſynet med Gjærning af forſkjellig Art for Kirken. Bælgetrædningen overdroges til Organiften, og Kirken fritog Graveren ligeledes for at paſſe Uhrer; thi den holder nu ſin Uhrmager (16 Rdl.). For Ringningen har Graveren ſtundom oppebaaret noget af Kirken. Men han blev iøvrigt betragtet ſom Klokkerens Tjener og beſtiffedes hidtil ſtedſe af Klokkeren.⁴⁴²⁾

Organifttjenestens Hiſtorie er ubekjendt fra det 16de Aarhundrede, da formodentlig Løn og Embedsbolig tillagdes den, indtil i det 18de Aarhundrede. Maafkee ſigtes der til Organiften og Klokkeren, da Commiſſionen 1669 foreslog, at der ſkulde gives nogen Leie af Haverne paa Kirkegaardens ſøndre Deel. Foran ſit Huus havde Organiften ogſaa en liden Have, der blev inddraget i den ſørgelige Cataſtrophe,

⁴⁴²⁾ I det 18de Aarh. forekomme Poul Chriſtſen (Povel Graver) 1730, Jørgen Larsen 1783 og Søren Hjort 1793; hans Eſtermand P. L. Dahl døde 1853.

da Stiftamtmand Pritzbuur 1709 ødelagde disse smaa Hæver paa Kirkegaardens nordre Side. Boligens Bedligholdelse af Kirken fandt altid Vanskelighed: Aage Simonsen Falck foresandt den 1728 i saa slet Tilstand, at han ikke kunde besøge den, inden han af egne Midler, da Kirken Intet havde at give, havde sat den istand og erhvervede derfor fgl. Tillædelse til at tage Erstatning af sine Eftermænd.⁴⁴³⁾ Denne Organist var tillige Stadsmusicant i Odense og for hele Assens, Rugaards og Hindsøgaavls Amter og fik, da han blev svag, 1731 fgl. Tillædelse til at overdrage det hele Embede til sin Medhjælper Edvard Jensen.⁴⁴⁴⁾ Ogsaa en af hans Eftermænd Joh. Jac. Rebach forenede disse Tjenester. Han købte sig 1787 en Gravplads foran sin Bolig og døde 1788. Efter ham fulgte P. Schüh. I hans Tid besørge Organisten selv Bælgenes Trædning og havde dertil 2 Rdl. af Kirken; men i Aaret 1798 ansøgte han om og fik denne Løn forhoiet til det Dobbelte, paa Grund af Orgelets Benyttelse ved Aftenfang, som mulig da først begyndte i denne Kirke. Selv begjærte han ogsaa 12 Rdl. Løn af Kirken, men det blev afslaaet,⁴⁴⁵⁾ og han oppebærer Intet af Kirken. Embedsboligen deelte Skjæbne med Capellanens: den blev efter Ansøgning solgt tilligemed Klokkerens 1801 for 1050 Rdl.,⁴⁴⁶⁾ og derefter indtil 1819 tilligemed samme anvendt til Borgerskole, medens Organisten nyder $\frac{2}{3}$ af Renten af den nu meget indsvundne Capital.⁴⁴⁷⁾

⁴⁴³⁾ Hsc. 14de Nov. 1732 i Bispe-Arch.

⁴⁴⁴⁾ Hsc. 18de Mai 1731 i Bispe-Arch. Kongen reserverede sig sin ubestaaende Udnævnelsesret for Fremtiden.

⁴⁴⁵⁾ Refol. 19de Febr. 1799.

⁴⁴⁶⁾ Canc. Ref. 26de Mai 1800.

⁴⁴⁷⁾ Senere Organister P. Johnsen 1800, J. S. F. Falck 1839.

Af Organistens Embede har endelig Bælgetræderen's Tjeneste udsondret sig: han har nu 16 Rdl. af Kirken.

Chorbørnene til Gudstjenesten, som ere 4, have ifølge Ordningen af 1802 Andeel i Liigpenge og Versicular-kassen.

Credie Affnit.

Frue Sogn.

§ 1. Provstiets Opløsning.

Ved Reformationens Indførelse var Frue Sogn det, som undergik mindst Forandring og derfor ogsaa har mindst Historie. Vel stod ogsaa denne Kirke i Forbindelse med en stor kirkelig Herrestiftelse, Provstiet, som gik over i Kongens Bestielse; men dens Bestanddele vare holdte mere ude fra hinanden, saaat det, der hørte til Sogn og Sognekirke, med Lethed lod sig udsondre fra det Dvrigte. Provstiet var fra gammel Tid af under Kongens Patronat, og efterat Biskop Jens Andersen Belden af 1504 havde for en Tid bragt det ind under sig som et Slags Domcapitel, havde Kongen atter 1512 ved Paven's Hjælp sat dets Restitution igjennem og faaet det overdraget til sin Secretair Mest. Anders Glob, der til sin Død 1545 eller 1546 var Kongernes Rentemester og endnu forenede et kjøbenhavnsk Canonicat dermed. Provstiet bestod af Jurisdiction over 7 Herreder, Gamborg Birk, Gamtofte Provsti, flere Kirker, hvoriblandt Traugde og en paa Taasing, samt Bøndergods og Skove og en Hovedgaard i Odense.⁴⁴⁸⁾ Desuden stode de tvende Kirker i Odense, Frue

⁴⁴⁸⁾ De spredte Beviser for disse Puncter findes hos Ved. Sim. 2. D. 2. S. S. 81, 134, 138, 145.

og Albani Kirke, saaledes under Provstens Baretægt, at han dels skulde opholde Gudstjenesten af hvad dertil var bestemt, dels kunde betragte deres Giendele og Rettigheder som Dele af sit Lehn.⁴⁴⁹⁾ Ligeledes stod Skolen under hans Forsvar, og den sidste catholske Provst har forevigt sit Navn og Baaben i en Steen paa den endnu tilværende Skolebygning paa Frue Kirkegaard, som blev restaureret af ham 1528.⁴⁵⁰⁾ Provstiets Hovedgaard, i hvilken Kongerne pleiede at tage Bolig, naar de besøgte Odense, laae øst for Kirken; men den store Steenbygning var i Bund og Grund blevet ødelagt af Jens Andersen 1504, som brugte Stenene og Lommeret til sin nye Bispegaard paa Torvet, og efter Provstiets Genoprettelse blev neppe nogen ny Residents opført; dog var der en Provstegaard, hvor i Anders Gløbs Tid kongelige Skatter indbetaltes⁴⁵¹⁾ og hvor Provstens Foged eller Forvalter boede. Om der i denne Provstegaard ogsaa nogenstunde var Bolig for Præsterne (Marianerne), hvis Foresatte Provsten var, er uvidt, og det turde snarere være rimeligt, at Præsterne boede enten alle i Præstegaarden, der ved Reformationen blev forbeholdt Frue Sogn og endnu er Sognepræstens Embedsbolig,⁴⁵²⁾ eller for en Deel i de Residentsfer, som vare forbundne med nogle af Vicarierne eller Altrene i Kirken.⁴⁵³⁾

Derfor en saadan geistlig Stiftelse var blevet sin Bestemmelse tro, og Provsten altsaa havde været en Geistlig, der

⁴⁴⁹⁾ Saaledes kunde 1532 Hannerup ikke forlægges fra Albani Kirke til Dalum, før end den daværende Provst afgik. B. Sim. 2. D. 2. S. 188.

⁴⁵⁰⁾ D. Atlas VI, 596.

⁴⁵¹⁾ Ved. S. a. St. S. 173.

⁴⁵²⁾ Den omtales allerede 1478. Ved. Sim. 2den D. 1ste S. 2 og Actst. udg. af F. St. lit. Saml. 1ste Saml. S. 67.

⁴⁵³⁾ En saadan Residents omtales for St. Anne Alter og for St. Laurentii Alter i Erik Krummediges Fundats, Hofm. Fund. VI, 259. St. Laurentii Gaard nævnes ogsaa sammesteds.

levede for sit Embede og sine Kirker, saa kunde naturligen al Stiftelsens Eiendom have flydt sammen til den ene Bestemmelse at opretholde Kirken og dens Tjeneste og Tjenere tilligemed Skolen; men allerede længe før Reformationen var Provstiet blevet behandlet som et verdsligt Gods eller Beneficium, paa hvilket der kun hvilede visse kirkelige Forpligtelser, og netop da Reformationen kom, var det i en Mands Hænder, hvis egentlige Embede ikke stod i nogen Forbindelse med Religion og Kirke: Kongens Rentemester skulde og kunde beholde sit Lehn, og der behøvedes dertil ingen Secularisation, men kun en Udsondring af de Bestanddele af samme, som vedkom det Kirkelige, eller endog blot en Ordning af disse efter de evangeliske Grundsætninger. Med Undtagelse af den geistlige Jurisdiction, som bortfaldt af sig selv, kunde den kongelige Lehnsmænd beholde det Øvrige og endog blive Patron for de kirkelige Stiftelser som før. Saaledes skete det: Anders Glob forblev i sin Forlehning og beholdt fremdeles Navn af Provst, og der var ikke Leilighed til at gjøre nogen ny Anvendelse af Noget af dette store geistlige Lehn, s. Ex. til at dotere Kirken, forsynde de overflødige Præster, skaffe Boliger for Albani Sogns Præster o. desl. Man indskrænkede sig til at tage de særlig kirkelige Midler i Brug, som foresandtes, altsaa Kirken, Præstegaarden og de Altterreter eller faste Eiendomme, som tilhørte Kirken. Udsondringen af disse var saameget lettere, som Kirken allerede tidligere var bestyret under en vis Selvstændigheds Form, idet den havde sine borgerlige Kirkeværger som Sognekirke,⁴⁵¹⁾ og desuden de

⁴⁵¹⁾ 1493 findes deres Navne tilligemed Provstens paa en Røkke, 1528 paa Skolen (Ved. Sim. 2den D. 1ste S. 40 og 174). Derfor kunde ogsaa Kirken være i Gjæld til Provstiet, saaat en Provst af sit Eget kunde betale hvad der skyldtes paa en Alttertable. (Simf. S. 17 og D. Mag. 1, 293—94).

fleste Alterrenter med deres tilhørende Gods stod under forskjellige Personers Forsvar, saasom Kongens og Magistratens.⁴⁵⁵⁾ Men idet man saaledes nøiedes med hvad man forefandt, tænkte man ikke paa, at rimeligviis en ikke liden Deel af Provstiet egentlig tilhørte Kirken, da dette havde modtaget Zordegodser og Huse for at bekoste Sjælemesser eller Kirkesang, som kunde holdes for langt mindre, end saadanne Godser vare værd i Birkeligheden. Saaledes havde engang 1397 Dronning Margrethe og Kong Erik skænket hele Gamborg Birk til Provstiet for at underholde 12 Skoledrenge, som hver Dag skulde synge i Kirken;⁴⁵⁶⁾ Provstiet beholdt nu Godset og vedblev kun at udrede den betingede Underholdning. I andre Tilfælde, hvor det Betingede ei længere maatte præsteres eller allerede var gaaet i Glemme, kan Provstiet have beholdt Gaven uden nogen Byrde. Men Reformationens Førelere vare noisomme i deres Fordringer til de kirkelige Eiendommes Ihændehavere, naar kun Evangeliets Prædiken kunde stiftes Menighederne, og det er rimeligt, at Kong Frederik den Førstes Rentemester i denne Henseende var kommet Tidens Krav imøde og allerede forud havde forberedt en evangelisk Ordens Indførelse i Kirke og Skole.

Man kjender ligesaalet det succesfive Overgang fra det Gamle til det Nye i Frue Kirke som i de andre; men da Frue Kirke alene var en Sognekirke, er det rimeligt, at der tidligen har været evangelisk Prædiken i Kirken: Gyldenstjerne og Sadolin have der havt en Sognemenigheds Lærd og Dnske at beraabe sig paa, naar de have sat Kirken en reformatorisk Prædiker; Messepræsterne have maattet sele sig forladte i en Sognekirke tidligere end i en Klosterkirke, og naar de vilde

⁴⁵⁵⁾ Christen Poulsens haandstrevne Beretning om Vicarierne i Bispe-Arch.

⁴⁵⁶⁾ Ved. Sim. 1ste Bd. 2det H. S. 80—81.

drage bort eller lade sig pensionere, lagde man dem neppe nogen Hindring i Veien. En af dem Johan Friis oplod St. Anne Alter 3: resignerede, og forbeholdt kun sin Søster Residentsen.⁴⁵⁷⁾ Andre kunne have holdt længere fast paa deres Embedsindtægter, indtil de fandt det raadeligst at indgaae en eller anden Accord, som Provsten og, efter 1537, den nye Stiftsøvrighed kunde stadfæste. Paa saadan Maade havde Frue Kirke, allerede 1537 eller før, sin første evangeliske Præst Anders Roed og mulig flere, thiint Embederne først bleve ordnede ved Erik Krummediges Fundats 1541.

Ved denne var det forudsat, at Frue Sogn skulde gaae væsentlig uforandret over i den nye Tingenæs Orden. Det arvede som Selvsølge Sortebrodræklosters Grund i det mindste for en Deel⁴⁵⁸⁾, og tillige maatte St. Jørgens Hospital, som laae udenfor Byen mod Øst, nu optages i Sognet, da der ikke kunde tænkes paa at holde en særegen Præst for denne lille Stiftelse, og den desuden havde samme Lehnsmænd som Provstiet. Det var vistnok Meningen at incorporere dette Hospital i Sognet, da der bestemtes, at Capellanen skulde have St. Jørgens Rente 18 Pund Korn (3: 54 Td. Byg);⁴⁵⁹⁾ men det er dog uvist, om det skete før 1555.⁴⁶⁰⁾ Giby, Rillerup, Biskeforup og det hele Landdistrict forblev ved Kirken.

⁴⁵⁷⁾ Erik Krum. Fundats, Hofm. Fund. VI, 259, og om samme Vicarie bemærker Christen Poulsen i den haandskrevne Fortegnelse, at Joh. Friis Yttien maa vide Bested.

⁴⁵⁸⁾ 3 Præstens Indberetning af 1690 siges, at en Løffe, som tilhørte Sortebrodrerne gav halv Tiende til Frue- og halv til St. Hans-Sogn.

⁴⁵⁹⁾ Erik Krummediges Fundats a. St. S. 259.

⁴⁶⁰⁾ St. Jørgen var 1525 forlehnet til Anders Glob, paa Vilkaar at opretholde Gudstjenesten der, (Ved. Sim. 2den D. 1ste S. S. 164) og det er vel altsaa Præstens Løn af Lehnsmanden, som udgjorde dette Beløb. (Jørgigt finder endeel Uklarhed Sted med Hensyn til dette kongelige Lehn, naar hermed sammenholdes de smstb. S. 136, 166 og 202 anførte Forlehnninger, og ikke mindre uklar er den Forbindelse, hvori det senere forefindes med Skolen.)

Ogsaa Sognets Kirke kunde gaae over i den nye Ordning uden Forandring; den havde nogle Jorder og Gadejorde, hvoraf den oppebar Landgilde og Jordskyld, og sine mange Vicarier eller Altre, som nu skulde tjene Kirkens og Skolens Embedsmænd, forsaavidt som de kunde beskyttes mod Reclamanter eller reddes som en Afgift af det Allergods, som Arvinger tilegnede sig.

Skolen skulde efter Kirke-Ordinantsen egentlig nedlægges eller forenes med St. Albani Skole ved St. Knuds Kirke; men det skete ikke strax, uvist hvorfor; maaskee fordi den havde et godt nyt Locale, eller fordi Lehnsmanden ønskede at beholde den. 1539 blev tvertimod en ny evangelisk Rector indsat der.⁴⁶¹⁾

For øvrigt vedblev Provstiet at bestaae som kongelig Forlehnning og skulde efter Anders Glob's Død, som indtraf 1545 eller 1546, have tilfaldet Kong Frederik den Førstes Secretair Jørgen Gyldenstjerne, der 1533 havde tilkjøbt sig Exspectancen af Mest. Johan Walkendorph, som fik den 1531; men Gyldenstjerne afstod den 1546 til Kongen, og denne forlehndede da Rigens Cantzler Antonius Bryske med Odense Provsti og bestemte, at dette Lehn fremtidigens skulde være Rigscanzlerens Embedslehn, som det og forblev, saalænge dette Embede var til.⁴⁶²⁾ En saa høi Embedsmands Belehnning med dette Kirkegods kunde ikke Andet end medføre adskillige Følger for den Kirke, hvormed det var saa nær forbundet, og har vistnok tilligemed Navnet Provst, som han vedblev at føre,⁴⁶³⁾ bidraget til, at et Slags Patronatsforhold

⁴⁶¹⁾ Nage Lauridsen; ifølge Pont. D. Atl. VI, 603.

⁴⁶²⁾ Ved. Sim. 2det D. 1ste S. 185 og 2det S. 29. 35—36 og 3die D. S. 154, jfr. Danske Mag. IV, 163 og 168.

⁴⁶³⁾ En af Cantzlerne kalder sig endog Domprovst i et Dec. af 1568 i Bispe-Arch.

udviklede sig for denne Sognekirke, som lidet stemmede med dens rettlige Stilling som Kjøbstedkirke, men havde en nærliggende Parallel i St. Hans Kirkes Forhold til Lehnsmanden.

I denne Lehnstid reistes identivis atter en Hovedbygning i Provstegaarden ned imod Naen, hvor den sees, tillige med nogle Haveanlæg øst for Byens Bæk, paa Grundtegningen af 1593. Men i Almindelighed kunde kun en Forvalter være paa Stedet. Ved Souverainiteten opløstes Lehnet; Gaarden eiedes 1690 af Admiralitetsraad La s sen, men blev i det 18de Aarhundrede (1746) benyttet til Tugt- og Manufacturhuus, senere (1770) til Rytterbaraqver og bruges nu af Byen som Caserne.

§ 2. Sognekaldets Historie til 1739.

Det var en givet Forudsætning og mulig allerede administrativt udført, at Frue Sogn skulde have tvende Geistlige, da Commissionen 1541 traadte sammen for at fordele de forskellige Midler mellem Præster og Skoler. Erik Krumediges Fundats anviste Sognepræsten foruden Lende, Offer og Huuspænge (6 Skilling af hvert Aldsted) tvende Alterrenter, nemlig 8 Mark af Niegels Skriver for St. Andreæ Alter og 8 Mark af Hr. Hans Clemmentsen, „uden (udenat?) han formilder Noget i den Oppebørsel, som han fra hannem faaer udi sin Landsfogn.“⁴⁶¹) Den sidste Clausel er dunkel og maa formodentlig forklares saaledes, at Sognepræsten allerede havde et Landsfogn, i hvilket Hans Clemmentsen var hans Vicar,

⁴⁶¹) Erik Krum. Fundats, Hofmann Fund. VI, 260. Begge de nævnte Altene forekomme ogsaa i Christen Povlsens Fortegnelse af 1561: Niels Skriver havde endnu da sit Andreæ Alter, „som altid havde ligget til Provstiet“ og altsaa var brugt til Skriverløn: de 8 Mark er den Løn, som Skriveren pleiede at give sin Vicar. Om Hans Clemmentsens Alter (hvis Navn ikke heller der angives) siges der, at det var lagt til Capellanen.

der svarede Pens deraf. Et Landsogn synes nemlig strax at være blevet annecteret til Frue Kald formodentlig af Provsten, og denne Foranstaltning blev billiget ved Kongens Brev af 1541, som derfor ikke behøvede midlertidig at tillægge denne Sognepræst Kongetiender som de to andre i Byen.⁴⁶⁵⁾ Men hvilket Kald der saaledes var tillagt denne Sognepræst, er ikke angivet; man tør forudsætte, at det var Seden, som siden findes annecteret dertil indtil 1739; men det er et Spørgsmaal, om ikke endog tvende Kirker Seden og Algedrup engang vare tillagte denne Sognepræst; thi 1571 blev Sognepræsten haandthævet i sin Ret til begge disse, da en Lehusmand (formodentlig i Nyborg) havde ladet begge Menigheder i Forening vælge sig en Præst.⁴⁶⁶⁾ Det synes antageligt, at Hans Clementsen engang har været Præst for disse Kirker paa Frue Sognepræsts Begne; men da der skulde holdes en særlig Caspellan til dem, har mulig en senere Sognepræst fundet det fordeelagtigere at give Slip paa den ene Kirke, Algedrup, som blev annecteret til Kjølstrop, og at lade den anden bestride af sin egen Medtjener i Odense; thi saaledes var Forholdet allerede i det 16de Aarhundredes sidste Deel. I ethvert Tilfælde er Frue Sognekald det eneste i Odense, som blev behandlet efter den kongelige Forskrift, at Sognepræsten skulde have et Landsogn til Annex.

Derfor endog kun Seden var tillagt Sognepræsten, var det en betydelig Forøgelse af hans Indkomst, da baade en Korn- og Dvægtiende og en Annergaard i Seden med Landsgilde, Vægt og Arbejde og al Herligheden⁴⁶⁷⁾ derved var ham tillagt. I Embedsforretninger var det ikke meget Tillæg, da

⁴⁶⁵⁾ Ovenfor S. 37 Not. 83.

⁴⁶⁶⁾ Pont. Ann. III, 433.

⁴⁶⁷⁾ En Dom i det 16de Aarh. og et Thingsvidne 1611 hjemlede Sognepræsten den fuldstændige Ret. Bloch f. G. S. 750—51 og 801.

Sognepræsten lod Capellanen besørge Tjenesten og selv kun prædikede der Anden Helligdag de tre store Feste, formodentlig for at tage Offeret.⁴⁶⁸⁾

Endelig havde Sognefaldet den store Præstegaard, som endnu hører dertil, og indtil 1741 vedligeholdtes af Kirken, samt Brug af Kirkejorder. Det er ikke bekendt, naar disse Jorder tillagdes Sognepræsten; men da Canzleren overhoved var den, som bortfæstede disse Jorder, er det rimeligt, at en eller anden Canzler har tillagt ham dem i ældre Dage.⁴⁶⁹⁾ 1690 drev Præsten paa denne Maade en Avling, som i Maastrikten var blevet skylsat for 8 Td. Hartkorn, og hvoraf han svarede Kirken 7½ Td. Byg⁴⁷⁰⁾ — et Fæste, som er blevet Udgangspunctet for en Erhvervelse af c. 30 Td. Land afgiftsfri Embedsjord.⁴⁷¹⁾

De første Præsters Historie er saare lidt bekendt,⁴⁷²⁾ dog vides saameget om den første Anders Roed, at han var en ivrig Befordrer af Reformationen, og at han levede i Embedet til 1552, hvorved det bliver vist, at den sværmeriske Præst Christopher Michelsen, som gjorde fælles Sag med Laurids Eliesen, ikke kan have været Sognepræst ved denne Kirke. Rimeligvis var hans Eftermand en Oluf, hvis Efternavn hidtil ikke engang har været kendt, saalidet som hans Dødsaar; men af et Document i Bispe-Archivet sees imidlertid, at han har heddet Oluf Sørensen og var

⁴⁶⁸⁾ Bloch 1ste D. S. 801.

⁴⁶⁹⁾ Det synes, at Canc. Eiler Grubbe 1573 foretog sig at ordne Kirkejordernes Bortfæstning; (Ved. Sim. 2det D. 2det H. S. 162) maastee stod Præstens Beneficering i Forbindelse med Afstaaelsen af Agendrup Kirke.

⁴⁷⁰⁾ Indberetn. af 1690 i Bispe-Arch. Desuden svarede han 12 fj. af en Haveplads, som 1690 laae øde.

⁴⁷¹⁾ S. nedenf. § 4.

⁴⁷²⁾ See Bloch f. G. 1ste D. S. 737 fgg.

i Embedet 1568.⁴⁷³⁾ Iøvrigt vil det ogsaa have været i hans Tid, at Embedet har erholdt et ikke ubetydeligt Tillæg, dersom det forholder sig saaledes, at St. Jørgens Kirke med Sogn, som hidtil have havt sin egen Præst eller været forenet med et Lære-Embed, 1555 blev incorporeret i Frue Sogn.⁴⁷⁴⁾

Mag. Berthel Pang skal være kommet til Embedet 1542 og levede til 1597. Efter ham fulgte Niels Glad, hvis Forseelse ved Alterens Sacrament gav Rigscauzleren Anledning til at saggive ham for den geistlige Domstol; hans Foged („Fogeden over hans Provstie“) optraadte som Actor — i den Grad betragtede man dengang Provstiets Besidder som Kirkepatron. Arild Hvitfeld vilde personlig gjerne have staaet sin Præst, men han kunde ikke undgaae en Mulet, som Provsten mulig selv maatte inddrive.⁴⁷⁵⁾ Ogsaa Niels Glad selv var beredt til at erkjende Cauzlerens Patronat, thi da hans Capellan døde, tilskrev han ham et Brev, hvori han overdrog ham den hele Ret til at vælge en Eftermand for at forebygge Strid og Uenighed blandt Borgerne. Cauzleren modtog denne Opfordring gunstigen, og idet han tilregnede sig en Andeel i Besættelsen som Patron, gif han ind paa Forslaget for at tjene Kirken og afværge Strid, og sendte den Person, som Glad havde begjært, for at fremstilles til Menighedens Antagelse.⁴⁷⁶⁾ Det er imidlertid ikke vist, at han fik Embedet; Glad døde kort efter. Ogsaa ved Sognekaldets Vacance vilde Cauzleren nu agere Patron: han skrev til Biskoppen om at oplede en duelig Mand til Embedet, som

⁴⁷³⁾ Provst Axel Urnes Brev om Chorfangen (Stolen Nr. 66).

⁴⁷⁴⁾ Bloch f. G. 1ste D. S. 272.

⁴⁷⁵⁾ D. Mag. V, 84 fgg. og Fac. Madsf. Bistatsbog v. Crone S. 27—28.

⁴⁷⁶⁾ Brev af 23de Juni 1602 i Actst. udg. af Dyens Stifts lit. Selsk. 1ste Saml. S. 6—7.

tillige vilde tage Enken.⁴⁷⁷⁾ Men ei heller dette lykkedes: Biskoppen understøttede Valget af den assatte gullandske Superintendent Mag. Povl Andersen Medelby, som var i Embedet til 1632. Han havde Laurids Nielsen til personel Capellan fra 1627⁴⁷⁸⁾, og da han forventede andet Kald, sees, at Canzleren havde Andeel i personelle Capellaners Antagelse, thi Biskoppen talede derom med Medelby „paa Canzlerens Begne.“⁴⁷⁹⁾ Ved hans Eftermands Valg iagttoges alle Former: Canzleren præsenterede, formeentlig bestemt ved en Svingerinde til Candidaten; der holdtes da Raadslag om Valg, og det faldt ud til at vælge den Præsenterede, hvorefter Canzleren begjærte Biskoppens Confirmation o: Collats. Man seer heraf, at Magistratens Ret til at kalde eller præsentrere til en Kjøbstedkirke var gaaet over til Patronen. Mag. Ludvig Michelsen blev valgt paa denne Maade. Præstegaarden blev ombyggt ved hans Tiltrædelse.⁴⁸⁰⁾ Han oplevede den løsmanske Strid og tog saa levende Deel i Rangstriden i Byen, at Consistorium maatte mægle mellem ham og en anden Magister. Han døde 1643. Mag. Niels Pedersen Brunov eller Bruun var den Sidste, som blev beskiftet af Canzleren. Han blev 1661 Provst i Dense Herred. I hans

⁴⁷⁷⁾ Bloch f. G. S. 752.

⁴⁷⁸⁾ Han opføres urigtigen blandt de residerende Capellaner Bloch a. St. S. 794.

⁴⁷⁹⁾ Medelbys Gravsteen laae indtil 1850 lige foran Alteret.

⁴⁸⁰⁾ Paa det i 1846 nedbrudte Baaningshuus stod en Indskrift paa en Bjælle over Døren: Anno Domini MDCXXXIII permittente generoso et illustri viro Dno Christiano Thomæ Senatore et Cancellario Regni, patrono hujus ecclesiæ, curatoribus viro nobili Claudio Mulanio et Erasmo Christiani, hæ ædes in honorem Dei et domicilium pastorum sumtibus ecclesiæ ædificatæ. Psal. CXII Beatus vir, qui timet Dominum; opes et divitiæ sunt in ejus ædibus et (in) præceptis ejus manet in seculum seculorum. S. Generosa ultra. (Meddeelt af den nuværende Sognepræst).

Tid forandredeſ en Tiende af nogle Jorder under St. Knuds Kloſter til en Refuſion af 4 Td. Byg, ſom ſkulde betales af Ddenſegaard.⁴⁸¹⁾ Den ſouveraine Konge fulgte en tidlang Patronernes Exempel at give Expectancer, og Mag. Niels Pedersen erhvervede ſig en ſaadan Gunſt for ſin forventede Svigerſon, idet han fik Conrector Mag. Peder Winſl  w 1685 udn  vnt til ſin Capellan og Succ  ſſor. Det var imidlertid n  r ved, at han havde maattet fortryde dette, da den udn  vnte Succ  ſſor deels ſyntes at glemme Betingelſen, deels gjorde Forſ  g p  a at bev  ge ham til Reſignation. I ſin Miſſorm  ielfe herover vendte han ſig umiddelbar til Kongen, berettede, hvorledes han havde Grund til at anſee Forbindelſen for ſikket, men at han nu tvertimod ſyntes at indlade ſig med en Anden og n  lede med at opfylde ſit L  fte; han udbad ſig Kongens Tilladelfe til at paatale det for Retten og   nſtede, at Kongen vilde beordre Lehn  manden og Biſkoppem til at p  aſjende Sagen. Kongen b  d diſſe M  nd under 11te Jan. 1667 at underſ  ge Sagen og indgive Relation i Cancelliet.⁴⁸²⁾ Men videre kom Sagen neppe; thi Peder Winſl  w   gtede hende d. 20de Oct. 1667. Han ſuccederede i Embedet 1670. Han fik Titel af Conſiſtorialraad, var en agtet Skribent og Fader til de ber  mte L  ger af dette Navn. Fra hans Tid haveſ en fuldſt  ndig Indberetning om Embedet af Aaret 1690; man ſeer deraf, at der h  rte 23 hele Gaarde og 12 halve og 4   L  kker til Sognekaldet⁴⁸³⁾ og endeel af St. Knuds Kloſters Jord. Kornlienden var 37   Td. Rug og 43 Td. Byg, for

⁴⁸¹⁾ R  br. 17de Nov. 1676, ſom ſtabf  ſter det tidligere af 1664.

⁴⁸²⁾ Pr  ſtens Brev af 18de Oct. 1666 og Kongens Reſcript findes i Biſpe-Arch.

⁴⁸³⁾ Der n  vnes blandt B  ndergaardene N  begaard, to M  llegaarde og to St. J  rgenſgaarde, hvoraf den ene l  nge havde ligget   de, ligeledes en Halvgaard ved St. J  rgen. J  . Pent. D. Atl. VI, 607.

uden en Refusion af 4 Td. for St. Knuds Kloster Jord, men som i lang Tid ikke var erlagt. Høitidsofferet ved Julen, som skulde være det bedste, beløb sig til 77 Rdl. 1 Mk. 15 s. Dvægtienden, hvoraf Præsten kun havde $\frac{1}{3}$, var ringe, Paaske-renten end mindre og tildeels vanskelig at erholde. Præstegaarden havde ingen Avling selv, men Præsten drev Kirkens Jord, og svarede $7\frac{1}{2}$ Td. Byg til Kirken. Annergaarden i Seden, som var en Høstgaard, havde ligget øde efter Krigen, men svarede nu i Tiende og Landgilde 1 Pd. Rug, 2 Pd. Byg, 2 Lam, 2 Gjøes, 2 Høns og et Læs Hø. Af Anneret opføres ingen anden Indtægt, men Provstigaarden svarede 1 Pd. Rug, 1 Pd. Byg, 1 Pd. Havre. Om Brændsel siges, at Kongen pleiede at udvise til Præsten som til de andre i Odense af de kongelige Skove. Der var ingen Skole i Sognet, men Klokkeren boede i den gamle Skolegaard, Pøgeskolen, paa Kirkegaarden. Jovrigt er Beretningen gennemtrængt af Beklagelse over Tiderne og især over Tiendens Aftagelse, ved at Gaarde ligge øde og Marker ikke dyrkes. Skjønt Winsløv kun var i en Alder af 57 Aar, følte han sig svag, og maatte begjære saavel en personel Capellan som Fritagelse fra sine Ugeprædikener, hvilke han efter Tour skulde holde i Graabrødre Kirke og tillige i sin egen, hvorved han kunde have to—fire Ugeprædikener.⁴⁸³⁾ Tillige var han tungsindig og ønskede sig bort, uagtet han var meget yndet og agtet af sin Menighed. At Sognepræsten til St. Knuds Kirke var blevet ham foretrukket ved Provstevalget for Odense Herred, kan have havt sin Deel deri, og maaskee Biskoppen ligesom Lægerne troede ham bedst tjent med Forslyttelse. Hans Ven Biskop Bagger bevirkede, at han 1692 fik Tilladelse til at bytte

⁴⁸³⁾ Andrag. af 9de April 1692 i Bisse-Arch. Jf. ovenf. S. 62.

Embedet med Sognepræsten i Præstøe Mag. Fred. Chr. von Haven.

Denne Mand tjente i Embedet i henved 47 Aar og har efterladt sig et hæderligt Minde i flere Henseender. Han opførte af Nytt og udvidede Sognets lille fattigbolig, byggede det nye Huus paa Kirkegaarden, hvor senest Catecheten boede, og gav det til en Skole for Sognet;⁴⁸⁵⁾ han antog sig ogsaa Hospitalskirken og har forøget Præstegaarden med en stor Ladebygning. Han blev en Tid Vice-Stiftsprovst og var Provst i Odense Herred.⁴⁸⁶⁾ I hans Tid maa Embedet have forbedret sig, eftersom man ved hans Død kunde tænke paa at forsyge baade Sognepræst og Capellan med det alene. En kort Tid havde han en Søn til personel Capellan, som ved hans Død 1739 blev residerende Capellan, da Kirkens residerende Capellan Ped. Muffen Kryssing blev befordret til Sognekaldet. Men i Vacancen skete en stor Forandring med Sognekaldet, som forudsætter Capellaniets Historie, til hvilket vi derfor her gaae over.

§ 3. Capellaniets Historie.

At Frue Sogn skulde have treende Geistlige, var forudsat i Erik Krummediges Fundats. Capellanen skulde ifølge denne have St. Jørgens Rente 18 Pund Korn (54 Td. Byg), St. Anna Vicarie Rente 7 Mark samt Residensen, som dog Johan Friis (midlertidig) havde reserveret sin Søster, fremdeles 2 Mark af Bagerlauget og 2 Mark af Skrædderne,⁴⁸⁷⁾

⁴⁸⁵⁾ Hofm. Fund. V, 219—20.

⁴⁸⁶⁾ Hans Gravsteen laa indtil 1850 bag Alteret i det nordlige Hjørne af Choret.

⁴⁸⁷⁾ St. Annæ Alter nævnes i Christen Poulsens Fortegnelse som tillagt Capellanen; de andre (Gildesaltene) skulde sig formodentlig under andre Navne. Derimod siger Christen Poulsen, at hans

og endelig hvad han kunde faae af de Kirker, han tjente i til Hjelp for Sognepræsten. I Sammenligning med de andre Capellanier i Odense, som aslagdes med 22 Mark og 28 Mark,⁴⁸⁸⁾ var denne Capellans Stilling at ansee for gunstig, ligesom der ogsaa gives ham strax Anvisning paa en Embedsbolig. Det synes saaledes her at have været lagt an paa, at han skulde være en virkelig selvstændig Aftensangspræst, der foruden denne Tjeneste skulde være Sognepræsten til Hjelp mod særskilt Bederlag. Men det blev ikke saaledes: ingen Capellan synes at have havt ugunstigere Vilkaar end denne; hvorledes det gik til, vides ikke. Men da Sognepræsten fik Annexet, blev Capellanen hans Medhjælper baade i dette og i Byen paa en Maade, som mere lader see en personel Capellan i ham. Det seer ud, som om han ikke heller har faaet hvad der var ham tiltænkt af Kirkerente, thi i Aaret 1600 klagede Capellanen over, at den Rente, som var tillagt ham i Erik Krummediges Fundats, ikke fulgte ham.⁴⁸⁹⁾ Det er tænkeligt, at Provstiets Besidder kan have gjort Forandringer, der vare fordelagtigere for Sognepræsten end for Capellanerne, og bidraget til, at disse kom til at staa mere i Præstens Tjeneste end i Kirkens. Erik Krummediges Fundats havde selv aabnet Veien for dette Forhold ved at forudsætte, at Capellanen skulde „tjene Præsten i hans Kirker“, altsaa baade paa Landet og i Byen, saaat Præsten kunde betragte sig som Besidder af det hele kirkelige Embede og bruge Capellanen, som han selv vilde. I Kjøbstaden kunde det mulig ansees som Capellanens eget

Clementsens Alter var tillagt Capellanen 1561, naaget det (som ovenf. S. 164 anført) af Erik Krummedige var tillagt Sognepræsten. Maafee var der i Mellemtiden skeet en Ombytning. Skrabberlaugets Alter skal være stiftet 1470 (Beb. Sim. 1ste Bd. 2det H. S. 173).

⁴⁸⁸⁾ Ovenf. S. 52 og 92.

⁴⁸⁹⁾ Bloch a. St. S. 751.

Embedes Hverv, at prædike til Aftenang; men i alt Andet, saasom Froprædiken, Tolvprædikener og Ugeprædikener maa han antages at have gaaet i Sognepræstens Sted. Paa Landet maatte denne nødvendig benytte hans Hjælp til Landsfognet, i hvilket hans Tjeneste antog Præg af et fuldstændigt Vicariat, da i Reglen Sognepræsten ikke kom der uden de tre Gange, naar han paa Jesterne's anden Helligdag tog Høitidsofferet.⁴⁹⁰⁾ Men Billaarene for og den nærmere Bestemmelse af denne Tjeneste kunde være Gjenstand for særlig Accord ved hvert Skifte af Capellan, og Leiligheden blev uden tvivl saaledes benyttet, at Embedet i det første 100 Aar efter Reformationen sank dybere og dybere i Anseelse og Løn. Man kjender ikke engang Capellanernes Række i nogen Fuldstændighed; En nævnes 1561, en Anden 1571;⁴⁹¹⁾ og det er altsaa vel muligt, at den Christoffer Michelsen, som gjorde fælles Sag med Lauritz Eliesen og blev domfældt 1552 som Sværmer, kan have været Capellan her. Den Første, som kjendes med Bishop, er Mads Jensen, Gimber eller Jyde, som skal være kaldet 1577 og døde eller blev forflyttet 1602.⁴⁹²⁾ Hans hyppige Anstød mod Lov og Orden ere fortalte andetsteds;⁴⁹³⁾ men hans Strid med Sognepræsten Niels Glad og hans Klage til Cansleren kaste noget Lys over Embedets da værende Billaar. De tidligere Præster skulde have ladet Capellanen kjøre til Seden Kirke af Annerbonden i Seden, hvis

⁴⁹⁰⁾ Bloch a. Skr. S. 801. Det kunde derfor siges, at Capellanen „havde sit eget Sogn at varetage,” og tillige, at Sognepræsten var „dets rette Sogneherre” — saal. i Actstykker hos Bloch a. St. S. 747 og 797.

⁴⁹¹⁾ Oluf Lauritzen Graae, Stephan Lauritzen og Christen Andersen nævnes som afgaaede 1561, 1571 og 1590 (Bloch a. Skr. 785—86); men den Sibstes Afgang kommer i Strid med Angivelsen, at Eftermanden blev kaldet 1577 (Smib.).

⁴⁹²⁾ Bloch a. Skr. S. 786 og Jac. Madsens Bisfitatsbog ved Crone S. 22.

⁴⁹³⁾ Bloch a. St. og Jac. Mads. Bisfitatsbog S. 29.

Gaards Herlighed med Vegt og Arbejde tilhørte Sognepræsten og var vindiceret ved et Thingsvidne i Berthel Langs Tid. I den senere Tid var denne Tjeneste nægtet Capellanen, og han maatte gaae til Landsfognet. Han gjorde nu 1600 Paa-stand paa denne lille Andeel af Herligheden over Annergaard- den; Canzleren talte for ham til Sognepræsten og skrev til Biskoppen om at forhjelpe ham, mulig mod et Vederlag, til denne Ret, hvilken han iøvrigt ikke erkjendte for en Retsfor- dring og ikke tiltænkte de følgende Capellaner. Ved denne Leilighed udbryder Canzleren i en Betragtning: „Præster tale nu meget om Barmhertighed, men ingen findes hos dem. Denne fattige Mands Vilkaar ere ringe, har kun 30 Mark Korn, gjør hver Søndag tre Tjenester og maa gaae tilfods.“ Uheldigviis mangler Angivelsen af Kornindtægten, men at den ikke var de 54 Td. Byg af St. Jørgens Rente, sees af det følgende Indhold af Canzlerens Brev, hvori han anbefaler Capellanen til at faae det ham i Grif Krummediges Fundats Tillagte af St. Annæ og St. Jørgens Alter. Man veed ikke, om Capellanen opnaaede Noget; han afgif kort for Niels Glad 1602; men Befordringen af Annerbonden blev ikke tilstaaet de følgende Capellaner.

Ved Mads Jensens Afgang erfares ogsaa saameget om Embedets Besættelse, at Menigheden udøvede en vis Indfly- delse derpaa; thi Niels Glad ønskede ved Canzlerens Bistand at udelukke den, idet han bad ham som Kirkens Patron at bestikke den, han anbefalede.⁴⁹¹⁾ Om denne, Jacob Pe- dersen, fik Kalbet, vides ikke; men i saa Fald var han der kun kort; thi den Næste Oluf Andersen var der allerede 1603 og afgif 1605. Denne Capellan geraadebde atter i Strid med Sognepræsten om Embedets Pligter og Rettigheder: han

⁴⁹¹⁾ Ovenfor S. 167.

havde undladt at prædike til Helligaften til Alle Helgens Dag, fordi han meente, at det tilkom Sognepræsten saavel som Aftenfang, da han „skulde takke til Aftenfang, fordi han tog Offer til Heimesse.“ Biskoppen mæglede forlig nærmest efter Capellanens Paastand, saaledes at Aftenfangen skulde overtages af Sognepræsten paa Dfferdage, men Helligastener og Fro- prædiken stedse besorges af Capellanen. Tillige udvirkede han, at Sognepræsten lovede sin Bistand til at formaae samtlige Seden Mænd til at høre Capellanen, og da skulde Anner- bonden tage sin Tour iblandt dem.⁴⁹⁵⁾ Om det paa denne Maade lykkedes Capellanen at faae Vogn til sin Kirke, er ikke bekjendt; et nyt Thingsvidne af 1611 om Sognepræstens Ret til al Vgt og Herlighed af Annergaarden hentyder til ny Strid, og den Maade, hvorpaa Capellanen omsider 1636 fik denne Befordring, lader ikke formode, at Seden Mænd lode sig overtale til at præstere den. Den næste Capellan Claus Rasmusen Fael kan kun have været der et Par Aar;⁴⁹⁶⁾ thi 1608 var Søren Oluffsen og 1614 var An- ders Hinriksen Weil Capellan;⁴⁹⁷⁾ den Sidste blev senere Præst i Taagerup. Anders Jørgensen Mand kan saa- ledes kun have været der kort, da han 1616 blev kaldet til Kjerteminde.⁴⁹⁸⁾ Oluf Pedersen Holstebro var der i tre Aar. I hans Efterfølgers Kaldsbrev 1620, som haves, er det factiske Forhold udtrykkelig legaliseret: Sognepræst og Kirkeværger udstede Kaldsbrevet med Canslerens (Jacob Ul-

⁴⁹⁵⁾ Bloch a. Str. S. 757 og 790 og usigtigere i Jac. Mads. Visi- tatsbog ved Crone S. 29.

⁴⁹⁶⁾ Bloch a. Str. S. 791 tillægger ham og Eftermanden tilsammen 11 Aar, men der ere tvende forbigaaede imellem dem. Claus Fael nævnes 1605 i Jac. Mads. Visiatsbog S. 30.

⁴⁹⁷⁾ Anders Perlestifters Beretning i N. Hist. Tidsskr. V, S. 150 og 153.

⁴⁹⁸⁾ Bloch a. Str. S. 791 tillægger ham en langt længere Embedstid.

feldts) Bevilling, og der siges deri, at han skal være Sognepræsten og Sognefolkene lydig. Denne Capellan Mouritz Christensen var imidlertid længe i Raldet; han giftede sig 1631, men attraaede da ogsaa et andet Rald, som han mulig fik 1633. Laurids Andersen var den sidste Capellan før Embedets Gjenoprejsning; han havde lovet den samme Lydighed og tog sin Føde to Dage om Ugen ved Sognepræstens Bord; med Undtagelse af Embedsboligen, var saaledes lidet eller intet Tegn tilbage paa Embedets Selvstændighed, og dersom ikke Kirken havde havt at vedligeholde Boligen, vilde den rimeligviis ogsaa have været borte. Den laae i Frue Kirkestræde og forblev ved Embedet ligetil dets Nedlæggelse.

Om Sognepræsten Mag. Ludvig Michelsens ædle Character eller andre Forhold, mulig den ved hans Død indtraadte Vacance 1643, have været Grunden til Forandringen, vide vi ikke; men den Ordning, der forefindes senere, maa antages at være truffet ved denne Tid, da den i Aaret 1637 ansatte Capellan Hans Andersen Gblemand forblev i Embedet i 47 Aar og nød megen Anseelse. Muligt var det vel og, at den kunde hænge sammen med Provstiets Opøsning 1661, men det er ikke rimeligt, at han skulde have kunnet udholde de gamle Forhold i 23 Aar. I hans Tid (der siges, fra 1636 til 1656) havde Capellanen Befordring af Annexbonden, men siden (maaskee da Annexgaarden blev liggende øde efter Krigen) af samtlige Seden Mænd, og da de 1677 atter gjorde Vanskeligheder, udstedte Stiftamtmanden Erik Banner et truende Brev af 17de Dec. 1677, hvori han bød dem opfylde denne Pligt uden Indvendinger. Men den vigtigste Forandring bestod i, at Capellanen fik sin faste Løn som Præst af det Embede, hvori han meest tjente Præsten, nemlig hele Seden Sogns Korn og Dvægtiende (med

Undtagelse af Annergaardens) og alle Accidenter;⁴⁹⁹⁾ paa dette Punct forblev Embedet til 1739.

Hans Eblemand er isørigt berømt for sin Fromhed og Nidkærhed, og som han stod i Helligheds Ry hos sin Samtid, saaledes har han derved erhvervet sig en fortjent Plads i Kirkens Annaler.⁵⁰⁰⁾ Han gjorde daglig sin Bøn for Alteret, paa Prædikestolen og paa sit Gravsted i Frue Kirke (hvor hans Hustru hvilede fra 1659) og hver Søndag Morgen, før han reiste til Seden, i St. Knuds Kirke.⁵⁰¹⁾ Smag og Dannelselse holdt just ikke Skridt med Nidkærheden, og „Gamle Hans“ maatte erfare, at han ikke var saa yndet Taler, som hans personel Capellan og Eftermand Jørgen Clausen Sebbelov. Denne var Hører ved Skolen, ogsaa efterat han 1674 var blevet Eblemands Medhjælper. Som residerende Capellan 1684 fik han Boligen forbedret, men indløb sig i en mislig Strid med Sognepræsten om Annergaarden, paa hvilken han meente, som Præst for Seden, at kunne gøre Fordring; han vidste ikke, at den flog Mag. Windsløv var i Besiddelse af utvivlsomme Adkomster, ligesom han erkjendtes for den rette Sogneherre til Seden, der selv forrettede Tjenesten tre Gange om Aaret. Han blev forflyttet 1690 til Strynøe. Eftermanden Jens Pedersen Zeuthen afgav en Indberetning om Embedet, som ikke mere er til, men hvori han bemærkede, at han ikke tog Offer af dem, som bleve offentlig afløste, hvilket ellers skulde være Skik. Han døde 1692, og Eftermanden Jens Pedersen Skaarup, som havde ligget 10 Aar i Kjøbenhavn og skrevet nogle smaae

⁴⁹⁹⁾ Saaledes angives i Beretn. 1690 og gjentages i Hsc. Bdie Apr. 1739.

⁵⁰⁰⁾ Pont. Ann. Eccl. IV, 321. Bloch a. St. S. 796 fgg.

⁵⁰¹⁾ Hans Gravsteen laae indtil 1850 midt i det søndre Sideskei.

Skrifter, ægtede hans Enke og levede til 1730, som Præst kaldet „den fromme Hr. Jens“.⁵⁰²⁾

Peder Plussen Kryssing tjente i 9 Aar som Capellan og i 5 som Sognepræst. Ved hans Overgang til sidst nævnte Embede, blev en stor Forandring iværksat med begge. Han fandt sig besværet ved Tjenesten i Seden, og forestillede ved Vacancen General-Kirke-Inspectionen, at hans dobbelte Embede, der kunde medføre henimod 300 Prædikener om Aaret, baade var for omfattende og for slet lønnet, og at Seden Kald kunde bedre forbindes med Næsum, medens han meente, at Kjøbstedindkomsterne kunde være tilstrækkelige til begge, saa at hver af de tvende Compastorer kunde faae 400 Rdl. Det var i Tidens Aand at see de uheldige Annecteringer af Landsbyskald ophævede, og da Næsum besørgeedes af en Vicar for Lector Theologiæ, kunde tvende Alempere afhjælpes og begge Sogne vinde en fast Præst. Regjeringen gik ind paa Kryssings Forslag, men bibeholdt dog en Forskiel mellem de tvende Geistlige ved Frue Kirke, saaat den ene blev Sognepræst, den anden Capellan. Den kaldte Kryssing til Sognepræst, den personelle Capellan Salomon von Haven til residierende Capellan, og Lectorens Vicarius i Næsum til Sognepræst for Seden. Annergaarden tilfaldt dermed Denne, men de Indkomster, der iøvrigt havde hørt til Sognekaldet, skulde deles, saaat Capellanen fik $\frac{1}{3}$ af Korn- og Dvægtiende og af alle Accidentier, medens hvert af Embederne beholdt, hvad det tidligere havde i Byen, Offer o. s. v.⁵⁰³⁾ Dermed var Capellaniet bragt til sin sidste Epoche og stod uforandret til dets Nedlæggelse.

Salomon v. Haven istandsatte og udvidede Capel-

⁵⁰²⁾ Bloch a. St. S. 804.

⁵⁰³⁾ Rsc. 3die April 1739 og foregaaende Skriv. fra General-Kirke-Insp. af 24de Febr. 1739.

lanresidentsen 1741 paa egen Bekostning, og gjorde sig ogsaa fortjent af Kirkens Reparation. I hans Tid blev Embedets Byrder betydeligen formindskede ved Affsaffelsen af de mange Ugedagsprædikener,⁵⁰⁴⁾ og det kunde derfor ikke falde ham besværligt, at al Altertjenesten 1741 blev ham paalagt formedelst Sognepræstens Svagelighed.⁵⁰⁵⁾ Men Froprædiken vedblev dog i Frue Kirke saavel som i St. Knuds til 1784 (Nsc. 11te Juni). v. Haven blev 1750 kaldet til Sognepræst og forfattede det store kobberstufne Lykenskningsdigt til Kongens Fødselsdag 1757.

Efter v. Havens Forfremmelse fulgte Bo Brodersen Hagen, der 1754 blev Sognepræst til St. Hans Kirke.⁵⁰⁶⁾ Christopher Gottschalk blev 1770 Præst til Hospitalet og Paarup, Christian Seidelin 1776 Sognepræst ved Kirken,⁵⁰⁷⁾ Henrik Jespersen Clementin 1783 befordret til Volland,⁵⁰⁸⁾ Lars Christian Dan, forhen Catechet ved Holmens Kirke, 1797 til Sjælland.⁵⁰⁹⁾ Den sidste Capellan var Andreas Borch, forhen Præst i Ribe Stift og 1809 forflyttet til Tommerup og Brylle, hvor han døde 1811.

Dette Capellanie var nemlig et af dem, som Nsc. 30te Sept. 1803 bestemte til Nedlæggelse til Fordeel for Skolevæsenet; en ordineret Catechet skulde træde istedet for at tjene Skolen og Kirken paa cengang. Han skulde beholde Capellansens Offer, saaat det Motiv, at befrie Menighederne for alt for megen Offerpligt, ikke her kunde finde Anvendelse. Man meente snarere, at Embedet var overskødigt, da Froprædiken

⁵⁰⁴⁾ Nsc. 1ste Mai 1739.

⁵⁰⁵⁾ Bloch a. St. S. 777.

⁵⁰⁶⁾ S. ovenf. S. 139—40.

⁵⁰⁷⁾ See nedenfor S. 181.

⁵⁰⁸⁾ Ryerup og Kraft Lit. Lexicon S. 124.

⁵⁰⁹⁾ Smid. S. 132.

var affkaffet 1784, undtagen 4 Gange aarlig, og der siden 1739 kun holdtes een Ugeprædiken, ligesom de fem Ugeprædikener i Fasten 1802 (Nfc. 22de Febr.) vare indskrænkede til to; det syntes alene at være Aftensangstjenesten, der derved tabtes, og man anslog ikke en Prædikenen høit i den Tid. Men man oversaae aldeles, baade at to Gange Gudstjeneste er meget vigtig i en stor Menighed, hvor ei alle kunne komme til een Tid, og at den aandelige Paavirkning ikke lader sig maale efter Timer, men heiligen befordres ved flere Personligheders Samvirken, og man oversaae, at et stort Landsogn, som laae til Frue Kirke, tabte Leiligheden til at besøge Kirken paa den Tid, som ofte var bekvemmest for Landboerne, ligesom at det ogsaa i sig selv er et Misforhold at hyde en Menighed, som nu bestaaer af omtrent 4000 Menneſker, een eneste Gang Gudstjeneste hver Søndag.

Skolevæsenets Fordeel blev ikke stor: Capellanresidenten blev solgt for c. 2500 Rdl., og den tredie Deel af Tienden, som tilhørte Capellaniet og ansloges til 250 Rdl., tilligemed en Jordskyldsafgift af 8 Rdl. 20 s. tilslød Skolevæsenet, dog først efter den daværende Sognepræsts Afgang, der beholdt saavel den som Renten af Boligen for sit forøgede Arbeide. Da der nu skulde lønnes en Catechet med omtrent Tiendens Beløb, var det kun hans Timer, Skolen vandt, og den tabte endog en Deel af det Bundne, da Landdistrictet Giby 1826 havde faaet sit særskilte Skolevæsen og reclamerede sin Anpart af Capellaniet. Cancelliet resolverede, at Kallerup og Giby Skolecommune skulde have en Trediedeel af den inddragne Tiende.⁵¹⁰⁾

Saaledes ender Capellaniets Historie med, at tvende Skolecommuner gjennem det har erhvervet en væsentlig Bestanddeel af Sognekaldets og Kirkens oprindelige Eiendom.

⁵¹⁰⁾ R. Cl. 26de Juni 1827.

Den nye Catechet fik ingen Bolig anvist, men har i senere Tid beboet den Bygning, som Sognepræsten v. Haven den Ældre havde skænket Sognet til Skole. Catecheterne have været Dang. Faaborg fra 1813, Hans Rannestad fra 1825, Jens M. Brasen fra 1829, G. C. N. Borch fra 1832, Fr. C. Petersen fra 1843, Th. Steenbuch fra 1848 til 1854.

§ 4. Sognekaldets Historie fra 1739.

Efter P. D. Kryssing, en nidkær Mand, som kun fort forblev i det beskippede Embede, da han døde 1744,⁵¹¹⁾ fulgte Mag. Laurids Jensen Brøndlund, som var blevet Student i sit 12te Aar og havde med saadan Iver dyrket Astronomien, at han har forfattet Almanakkerne for 1726 til 1729. Han var 1744 kaldet til Capellan til Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn, men forfremmedes allerede 1745 til dette Embede, hvori han tidlig døde 1750.⁵¹²⁾ Nu fulgte den yngre v. Haven, som hidtil havde været Capellan, og efter ham 1776 ligeledes Kirkens Capellan Christian Seidelin, der fort før hans Død var blevet ham formelig adjungeret med Succession. Han var en videnskabelig dannet Mand og deels tog i Tidens kirkelige Polemik; han forbedrede Præstegaarden betydeligt 1778—80; han døde 1799.⁵¹³⁾ Tobias Wirth havde været residerende Capellan til St. Knuds Kirke,⁵¹⁴⁾ var en kyndig Mand i practiske Forretninger. Om Præstegaarden havde han en Strid med sin Formands Bo, og skjønt der ikke var meget at istandsætte, erhvervede han 400 Rdl. under

⁵¹¹⁾ Bloch a. Skr. S. 772.

⁵¹²⁾ Lit. Lex. S. 101 og Bloch a. Skr. S. 773.

⁵¹³⁾ De samme Skrifter S. 551 og 778.

⁵¹⁴⁾ See ovenf. S. 77 Not. 222.

Form af Indløsningssum af sin Eftermand.⁵¹⁵⁾ Han førte en Strid med St. Knuds Sogn om et Huus Syd for Byen og fornyede Striden med St. Hans Sogn om Blæsenborg Huse.⁵¹⁶⁾ I hans Tid saldt Byens Fattig- og Skolevæsens Ordning og Frue Kirkes næstsidste Reparation, i hvilke Sager han tog virksom Deel. Ved hans Embedstiltrædelse blev Brugen af Kirkens Jorder vel paa hans Embedstid indrømmet ham, men dog kun mod en forhoiet Afgift af 15 Td. Byg, hvorved Forholdet blev staaende til hans Eftermands Død, skjønt der ved hans Afgang blev gjort Skridt til at tilegne Kirken en friere og fordeelagtigere Brug af dem. Medens Embedet leed nogen Afgang derved, vandt det derimod ved det residierende Capellanies Nedlæggelse, som foregik 1809. Hermed hængte det mulig sammen, at Gudstjenesten ved Nsc. 18de Jan. 1813 blev indskrænket paany: de ugentlige Fredagsprædikener i samtlige Byens Kirker bortfaldt, og i det Sted skulde holdes een hver Maaned for Altergangens Skyld;⁵¹⁷⁾ Fasteprædikenerne indskrænkedes til een hver Onsdag i St. Knuds Kirke af alle Præster efter Omgang. Naar vi hertil føie een Høimesse i hver Sognekirke og Aftenfang alene i een, og ved Festerne i to, samt tre Gange aarlig Froprædiken i tvende Kirker, have vi et Prædikereglement, der danner den yderste Contrast til det, som Christian den Fjerdes Dage frembød.⁵¹⁸⁾

Efter Wirth fulgte 1821 Augustin Herm. Steensbuch, som beklædte Embedet til 1845.⁵¹⁹⁾ I Vacancen efter

⁵¹⁵⁾ Ref. 19de Febr. 1802.

⁵¹⁶⁾ Ovenfor S. 140.

⁵¹⁷⁾ At denne senere er aflagt, er consequent, da Altergang i sig ikke opfordrer til Prædiken, naar man ellers anseer Ugeprædikener for overflødige.

⁵¹⁸⁾ See ovenfor S. 62.

⁵¹⁹⁾ Barfoed Daum. Geistl. S. 179—80. Erslevs Forf. Lex. 3die Bd. S. 222.

hans Død skete den sidste Forandring med Embedet, idet Spørgsmaalet om Sognekaldets Forhold til Kirken med Hensyn til den Jord, som Præsten hidtil havde drevet mod en Afgift, blev afgjort ved Kgl. Resol. 24de Juli 1845, saaledes at Præsteembedet beholdt omtrent 30 Td. Land afgiftsfrit og et Huus, som var opført paa en af Markerne.⁵²⁰⁾

§ 5. Kirkebetjentene.

Sognebegnens Embede ved Frue Sogn blev 1541 tillagt en af Skolens Hørere. Efter Erik Krummediges Fundats skulde han nyde samme Løn som de andre tvende Sognebegne;⁵²¹⁾ men da Landsognet, her var saa betydeligt, har han rimeligviis havt en anseelig Indtægt af Dvægtiende og Degneforn; thi skjønt St. Hans Sognebegn fik 18 Mark mere, fordi han ingen Bønder havde,⁵²²⁾ var Frue Sogns Degnekald dog bedre, efterdi det laae allerede i Begyndelsen af 17de Aarh. til den næstøverste eller fjerde Lecties Hører.⁵²³⁾ Om han havde Bolig i Kirkens Latinskole, vides ikke; saalænge den stod i sin gamle Form, er det rimeligt, men efterat den var blevet forenet med Albani eller St. Knuds Skole, boede Klokkeren i det gamle Skolehuus. Sognebegnen havde indtil 1572 daglig Chorsang Morgen og Aften i Frue Kirke; men ved Communitetsfundatsen blev den afskaffet.⁵²⁴⁾ Mulig hidrører det herfra, at denne Sognebegn havde 12 Mk. eller

⁵²⁰⁾ S. nedenf. i Kirkens Hist. S. 200.

⁵²¹⁾ Ovenf. S. 78.

⁵²²⁾ Ovenf. S. 106.

⁵²³⁾ Anders P. Berlefs. Beretn. i N. Hist. Tidskr. 5te Bb. S. 157: „Høreren ubi fjerde Lectie siunger til vor Frue.“ Ligeledes 1690 „fjerde Lectiehører og Chorbegn her til Kirken“ (i Kirkeregnsk.) og 1742 i Hofm. Fund. V, 56.

⁵²⁴⁾ Ovenf. S. 43, 100 og 104.

3 Daler af Kirken, som gif over til 2 Rdl.⁵²⁵⁾ Embedets øvrige Historie bestaaer som de andre Sognedegnekalbs meest kun i den successive Opkomst af andre Kirkebetjeninge, til hvilke Deguens Forretninger gif over, indtil denne som de andre Degue gav Plads for den danske Skoles Chordegne, og Latinskolen kun beholdt enkelte Bestanddele af det gamle kirkelige Degneembede.

Bed Siden af Chordegne stod i ældre Tider et anseeligt Chorpersonale: Frue Kirke havde som de andre Sognekirke sine tolv Degne, en Stiftelse af Dronning Margarethe og Kong Erik.⁵²⁶⁾ Nærmest bestemte til at gjøre en daglig Tjeneste Morgen og Aften for Stifternes og deres Forældres Sjæle, medens Kirken selv formodentlig havde andre Chorsangere af sin Skole,⁵²⁷⁾ gif disse Degne i Arv til den evangeliske Gudstjeneste og bleve dens eneste Chor. Provstiet maatte nemlig vedblive at udrede Lønnen, som tillige var et vigtigt Skolebeneficium. Saalænge der endnu var en Skole ved Frue Kirke, kunde Bestemmelsen om den daglige Tjeneste let opfyldes, idet en Lærer og 11 Disciple holdt Tjeneste med Læsning af den hellige Skrift og Sang, som Kirkes Ordinantsen foreskrev. Men efter nogen Tid, mulig da Skolen var blevet forenet med St. Knuds, finder man, at denne Tjeneste blev forsømt; dette var Tilfældet en Tidlang før 1568; men da fornyede Rigscañgler Axel Urne ved en Forhand-

⁵²⁵⁾ De kaldes „Sørerens Løn“ og „Chordegnepenge“, og forefindes allerede i det første Regnskab 1664. Hos Hofm. (Fund. V, 74) kaldes det Nytt-Mars-Gave. Nu ere de formodentlig indbefattede i Klokkerens Løn.

⁵²⁶⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 81 efter Hvitfeldt S. 1086; f. ovenf. S. 161.

⁵²⁷⁾ Dette er ikke blot rimeligt, fordi Skolen var ældre og havde andre Stipendier, men forudsættes ogsaa, naar det engang vides at være skeet, at denne Kirketjeneste standsede i nogle Aar 1501 (smstb. 2den D. 1ste H. S. 71).

ling med Biskoppen og Skolen alvorligen den til Beneficiet knyttede Betingelse.⁵²⁸⁾ Imidlertid varede den fornyede daglige Sang kun i tre Aar, thi 1572 (ved Communitetsfundatsen) blev al Skolens daglige Tjeneste henlagt til St. Knuds Kirke. Men da blev det tillige indskærpet baade, at det samme Antal Disciple skulde synge om Søn- og Helligdage i Frue Kirke, og at de skulde have den samme Løn derfor af Provstiet som hidtil.⁵²⁹⁾ Skolens Forpligtelse vedblev til Forandringen 1803; men om Lønnen ogsaa vedblev, og hvorledes den mulig ved Provstiets Opøsning er blevet Skolen vederlagt, vides ikke; men eftersom Biskop Jac. Madsen ikke omtalte Provsten, da han klagede over Lehnsmanden i St. Hans Kloster, der tilbageholdt en lignende Understøttelse til Skolen,⁵³⁰⁾ er det rimeligt, at Provstiet ikke har unddraget sig en Dølse, der formodentlig ved en Ansættelse i Penge var blevet meget ringe i Tidens Løb. Dersom den blev paaagtet ved Provstiets Opøsning, kan den være indbefattet i det, som blev udrædet af St. Hans Kloster til Skolen;⁵³¹⁾ men den burde da egentlig saa atter i 1803 have været overført til Borgerfskolen og Chordeggen.

En Klokker forekommer vel ved denne Kirke allerede i det først bekjendte Kirkeregnskab 1664; men han kaldes endnu indtil 1677 kun Ringer; men „Matthias Ringer“ blev da til „Matthias Ludvigsen, Klokker,“ og hans Bolig

⁵²⁸⁾ Docum. af 24de Dec. 1568 i Bispe-Arch. Tjenesten betragtes af Cansleren fra de tvende Sider, at den var til Guds Ære og til Disciplekens Dølse og Forbedring; og han driver stærkt paa, at den fremtidig skulde holdes „uden al Forsømmelse, Utugt og anden Uetsædighed“ (s: Mangel paa Orden og Paapasenhed). At han skulde have tilbageholdt Beneficiet, antydes ikke, men kun at Vocat og Disciple havde forsonet Tjenesten og hans Formand ikke paaføet det.

⁵²⁹⁾ Hofm. Fund. V, 65.

⁵³⁰⁾ Densf. S. 105.

⁵³¹⁾ Densf. S. 105.

faldtes allerede tidligere Klokkerresidenten. Klokkerens Løn af Kirken var 98 Mk. eller 24½ Daler, som blev 16 Rdl. 2 Mk., og desuden Betaling for at reenholde Inventarium.⁵³²) Jovrigt havde han Indtægt af at grave Gravene (efter Tæller af 1672 og 1683), saaat Kirken endnu intet Graverembede havde.

Blandt Klokkerne har Johan Parman, som levede til 1751, stiftet sig et Minde i sin Kirke, idet han skænkede to Lysekroner til at ophænges i Choret og et af Sideskølene (Mandskappellet) og til Lys til samme bestemte efter sin og Hustrues Død (1756) et Legat (50 Rdl.)⁵³³). I hans Embedstid oprettedes de muleste Skoler, hvoraf en fik sin Plads paa Frue Kirkegaard, formodentlig i den Skolebygning, som Præsten v. Haven paa samme Tid opførte paa et Hjørne af Kirkegaarden og skænkede Sognet; men Joh. Parman blev ikke Catechet, hvorimod hans Eftermand Fred. Kyhl, der i Regnskabet benævnes „Seigneur Kühl“, og de følgende Klokkere⁵³⁴) forenede Catechetembedet med Kirketjenesten, indtil de ved Skolevæsenets nye Ordning gik ind under det almindelige Skolevæsen. Kort før (1802) var Klokkeren tillige blevet Chordeg, og fik Høitidsoffer, Dvægtiende og Andeel i Versicularpengene samt 1 Tavle, hvilket Alt beregnedes til 47 Rdl. Af Kirken har han endnu 26 Rdl.

Som Catechet havde Klokkeren et Huus til Skole og et

⁵³²) I de Regnskaber, hvoraf dette er taget, sees tilfældigviis, at Hans Hæbe var „Ringer“ til St. Knuds Kirke 1680 og Jørgen Skroder Klokker ved samme fra 1683, med hvilke tvende Navne saaledes Rækken af St. Knuds Kirkes Klokkere (ovenfor S. 81 Not. 234) kan forøges; de fik 2 Rdl. af Frue Kirke for at ringe de Dage denne Kirkes Præst gjorde Tjeneste efter sin Tour i Domkirken eller maastee i Graabrødre Kirke, jf. ovenfor S. 63 Not. 172.

⁵³³) Hofm. Tund. VI, 298—99.

⁵³⁴) C. N. Ferslev 1775 forflyttet til St. Knuds Kirke 1799, H. A. Barfoed 1799 til 1835, J. L. Faber 1836, H. A. L. Schønberg 1848.

andet til Bolig. Det sidste var oprindelig den gamle Latinskole paa Kirkegaardens søndre Side, som med Joie kaldes „den største Antiquitet i Odense“, ⁵³⁵⁾ thi det er den Bygning, som spores fra det 14de Aarh. og modtog sin sidste Ombygning 1528. I Tidens Løb havde Klokkeren ombyttet disse toende Huse: den gamle Klokkerresidents var blevet Skolelocale og fik den Marmorplade paafat, hvorpaa den betegnes som en af de muleste Skoler; Klokkeren havde Bolig i det nyere Skolehuus paa Hjørnet af Kirkestrædet, indtil det 1835 overlødes den ordinerede Catechet. Klokkeren har Bolig som Skolelærer.

En Graver nævnes vel ved denne Kirke i Slutningen af det 17de og i det 18de Aarh., men han var kun Klokkerens Karl og havde ikke anden Løn af Kirken end 2 Rdl. senere 4 Rdl. for at træde Bælgen og lidet Vederlag for andet Arbejde, Reengjoring, Sneekastning, Kirkeuhret o. desl. ⁵³⁶⁾ Da der i Aaret 1802 af Regjeringen blev forlangt Oplysning om alle Gravertjenesters Løn, svarede derfor Klokkeren ved Frue Kirke ligesom ved St. Hans Kirke, at der ingen Gravertjeneste foresandtes; paa gjentaget Fordring maatte Klokkeren forklare, at han pleiede at give ham 10 Rdl. for at ringe, og at han for andre Smaatjenester havde 12 Rdl. af Kirken og omtrent 66 Rdl. uvisse Indtagter. Da Graverembedet fra denne Tid blev en særlig Kirketjeneste, fik han 20 Rdl. af Kirken for Ringningen. Paa Assistentkirkegaarden bidrager Kirken til Under-Graverens Løn med 42 Rdl.

Organisten eller Orgemeisteren havde fra gammel Tid 3½ Pd. Rug og Byg, som gif over til 8 Td. 6 Skp. Rug og 10 Td. 4 Skp. Byg, og som formodentlig var ham til-

⁵³⁵⁾ Pont: Danske Atlas VI, 593.

⁵³⁶⁾ Jens Graver 1675, Søren Graver 1740, Henrik Ahrensen 1754, Niels Larsen 1770, C. Krone 1791, D. B. Nielsen 1813, V. Andersen 1849; (tildeels meddeelt af den nuværende Klokker).

lagt af Provstiet, ligesom Organisten ved St. Hans Kirke havde sin Løn af Klostret. Men denne Lønning forblev paa Kirken, som ogsaa udrede 3 Rdl. 2 Mk. som Huusleie til ham. Om han engang har havt en Bolig, vides ikke.⁵³⁷⁾ I Aaret 1758 paatog Nic. Bruun sig efter Menighedens Ønske at spille Orgelet ogsaa til Aftensang, og paa samme Tid blev hans Kornindtægt (omtrent efter daværende Kornpriser) og Huusleie ansat til 50 Rdl. Senere forhoiedes hans Løn (1774) til 60 Rdl. og er omfider ſæget til 100 Rdl., som udredes af Kirken. En Bælgetræder har nu 15 Rdl. og Kirkens Uhrmager 40 Rdl.

§ 6. Frue Kirkes Historie.

Frue Kirke havde i Aaret 1467 modtaget en Hovedreparation⁵³⁸⁾ og havde rimeligviis allerede da væsentligen erholdt det Udseende i Henseende til det Udvortes, som den senere har bevaret. Kun har den i ældre Tider havt et Spiir paa Kirkebygningens Kors, thi saaledes er den afbildet paa Grundtegningen af 1593; naar det er nedtaget, vides ikke. En af Kirkens Tilbygninger er mulig tilkommen efter 1467, men dog før Reformationen, da Provst Urne synes at have opført det Capel ved Kirken, hvori han tog sit Hvilested, rimeligviis den Tilbygning, som nu kaldes Sacristiet.⁵³⁹⁾ De tvende andre

⁵³⁷⁾ Af de mange Organister, der have været ved denne Kirke, ere mig forekomne Jac. Pahl (1690), Lauritz Jacobsen (1701), Enoch Enochsen (1720), (Zimmer?) Røed og J. Fibiger (1729), Nic. Bruun (1743), S. Fange (1772), S. F. Schönberg (1804), N. Fischer (1805), F. Foerjom (1836), L. P. L. Tellefsen (1854). Ved Schönbergs Beskikkelse 1804 findes, at det kongelige Capel overlod Stiftsøvrigheden at besætte Embedet, fordi Stadsmusicanten som uflygtig i Orgelspil ikke vilde overtage det og ingen af Capellets Medlemmer attraaede det.

⁵³⁸⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 167—67.

⁵³⁹⁾ Den betegnes nemlig: „Sønden i vor Frue Kirke for vor Frue Alter,“

Tilbygninger, som nu danne Kors-Kirkens Sidesløie og som ogsaa indvendig noksom adskille sig fra den oprindelige Bygning, vare i den catholske Tid Capeller og tjente formodentlig baade til Begravelse og til Altertjeneste; de kaldes endnu, efterat de forlængst ere indrettede til Menighedens Brug, „Karlecapellet og Fruentimmercapellet;“ maaskee har eet af dem engang i de allerældste Tider været bestemt til Præsterne's Bolig.⁵¹⁰⁾ Kirken har ogsaa havt et Baabenhuss, frembragt ved Forlængning af Taget paa den nordlige Sidesløis vestlige Side, hvorfra var Indgang saavel til dette som til Kirkens Skib. Menigheden havde desuden Indgang gjennem Taarnet og i den søndre Sidesløi, ligesom nu. Kirkegaarden har oien-synligen strakt sig videre i sydlig Retning end nu: den gamle Skole laae paa dens Grund, og dens Ringmuur gaaer som Grundvold ind under den ene Side af det første Huus i Kirkestrædet syd for Kirkegaarden.⁵⁴¹⁾

Det er overhovedet kun stumme Vidner, af hvilke Frue Kirkes ældste Historie maa søges. Blandt dem er eet, hvis Indhold er saare dunkelt: en Steen har der været i Kirken, paa hvilken alene læstes: MCCCIII in octava assumptionis beatæ Mariæ, — maaskee et Minde om en Restauration.⁵⁴²⁾

(Danst Mag. I, 294), og et vor Frue Alter besandt sig i Sacrifiet. S. Not. 544.

⁵¹⁰⁾ Nesen i All. Dan. omtaler, at „vor Frue Kloster blev forflyttet og Bygningen forvandlet til et Capel, som forenedes med Kirken.“ Men da der ikke kan have været noget særligt Kloster ved denne Sognelirke, maatte det mulig være at forstaae om Præstestabets Fælledsbolig ved Kirken, der ogsaa kaldtes claustrum. (Sfr. Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 202—3).

⁵¹¹⁾ Om denne Catechetbolig s. ovenf. S. 187. I dette Aar indskrænktes Kirkegaarden lidt paa den vestlige og nordlige Side til Fordeel for Gaderne, og den nævnte Bygning, som tilhører Skolevæsenet, agtes borttaget.

⁵⁴²⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 48.

Andre Bidner ere Altene og Vicarier, af hvilke denne Kirke ikke havde faa, uagtet den ingenlunde blev søgt som Begravelsessted i den catholske Tid. Da Christen Poulsen i Aaret 1561 skulde samle, hvad han kunde erindre eller opspørge om Altergodset i Odense, kunde han give Kongen Beretning om 11 Vicarier og formodentlig ligesaa mange Altene (foruden Høialteret) i denne Kirke.⁵⁴³⁾ De have da opfyldt dens Capeller og Ydermure. Det mærkeligste var det, som skal have været i det nuværende Sacristie, stiftet 1470 af Skrædderlauget, som tilligemed dets Altartable, et smukt udskåret Arbejde, befandt sig der til vore Tider (nu indsendt til Museet), ligesom et colossalt Skab til dets vasa sacra befinder sig der endnu.⁵⁴⁴⁾ Dersom det er det samme, som Provst Urnes Alter, saa havde de Urner taget dets Gods; kun en Rente af Skrædderlauget skulde tilflyde Capellanen. Paa lige Maade gif det med alle de øvrige: de bleve enten reclamerede⁵⁴⁵⁾ eller anvendte til Lønninger; Kirken beholdt Intet af disse Stiftelser, i alt Fald intet Andet end Ornater og Klæder, af hvilke sidste den endnu i Aaret 1664 havde 4 couleure Messesageler og 1 Munkesappe.⁵⁴⁶⁾

Men hvad der tilhørte Kirken selv, blev her ret vel bevaret. Det stod allerede før Reformationen i et heldigere Forhold til Provstiet end Klosterkirkenes Giendele til Klostre; thi som ovenfor bemærket havde Kirken allerede tidligere tvende

⁵⁴³⁾ Af Altene nævnes af ham St. Jhs, Hellig-Kors, St. Gjertruds, Karinae, Andreæ, Martini, Laurentii og St. Anne Alter. Ved de øvrige Vicarier nævnes Alteret ikke; et benævnes Provst Urnes Alter. I Pont. Atlas (VI, 592) tilføies St. Jørgens og Bartholemæi.

⁵⁴⁴⁾ Alteret var indviet Gud, Jf. Maria og St. Knud — og da man maa troe, at det var for dette, at Provst Urne lod sig begrave, kunde det ogsaa være det, som derefter fik Navn af hans.

⁵⁴⁵⁾ Og saa Kongen tog sin Part: han var Patron for St. Gjertruds Alter (Veb. Sim. 2den D. 2det S. S. 119 og Chst. Pouls. Beretn.).

⁵⁴⁶⁾ Invent. i Regnskabet.

borgerlige Kirkeværgere, der deeltog med Provsten i dens Forvaltning.⁵⁴⁷⁾ De Midler, som da stode under deres Bestyrelse, maatte følge Kirken, da Provstiet i protestantistisk Betydning gik over til at være Kirkens Patronat; men de vare vel ikke meget tilstrækkelige, naar Provstiet unddrog sig de Forpligtelser, som det dog vel stundom forhen havde overtaget mod sin Kirke. Den betydeligste Indtægt havde Kirken af Tiende af Sognet, og den blev mulig ved Reformationen forøget, da Bispetienden skulde deles mellem Kirke og Præst. Dernæst havde den Agre og Jordskyld af Huse i Byen; men andet Gods fik den ikke, om end mulig Et og Andet kunde have været tillagt Provstiet for Kirkens Skyld, og man finder ikke Spor af noget Krav paa Provstiet for nogen ældre Dotation, undtagen alene den Pligt at holde de 12 Chorsangere, som dog mere var Skolens end Kirkens Krav.⁵⁴⁸⁾

Men med disse sine Rettigheder og Giendele blev Kirken ikke ved Reformationen behandlet efter Lovens Forskrift, som Kjøbstedkirke at overgives Borgerskab og Magistrat. Den forblev i det nedarvede Forhold til den kongelige Lehnsmænd for Provstiet, og jo anseeligere dennes Stilling var (da det fra 1546 skulde være Rigens Cansler) desto lettere kan det forklares, at man lod ham mere og mere handle med Kirken som Patron; maaſkee har ogsaa Rigscanzlernes Liberalitet imod deres Kirke kunnet tjene til at dække det Unaturlige i Forholdet. 1596 siger endog Biskoppen ligesom, at Cansleren havde jus patronatus til Frue Sogn.⁵⁴⁹⁾ Kirkeværgerne vedbleve vel, men det er rimeligt, at de beskikkedes af Cansleren, og at han reviderede og deciderede Kirkens Regnskaber, hvorved de

⁵⁴⁷⁾ S. ovenf. S. 160.

⁵⁴⁸⁾ Ovenfor S. 184—185.

⁵⁴⁹⁾ Jac. Mads. Visitatsbog v. Crone S. 26.

da mere bleve hans Betjente end Medbestyrere.⁵⁵⁰⁾ Det var derfor ogsaa ham, der med deres Samtykke bortfæstede Kirkens Eiendomme, og navnlig synes Eiler Grubbe at have foretaget saadanne Bortfæstninger til Mænd og deres Arvinger — som det hedte „forat Kirkens Jorder kunde desbedre holdes ved god Hævd“, men ikke til Forøgelse af Kirkens Indtægter, thi Fæsteforholdet blev glemt og Afgiften usorandret.⁵⁵¹⁾ Præsten fik mulig ogsaa da sine Jorder af Kirken for 2½ Bund Byg,⁵⁵²⁾ og flere andre Fæstere de Jordlodder, hvoraf der under Navn af Landgilde endnu den Dag idag svares en yderst ubetydelig Kornafgift (7 Td. 7 Skp. Byg) som en perpetueret Canon.⁵⁵³⁾

Derimod blev Kirkeordinantsens Forskrift bogstaveligen fulgt i en anden Henseende ved denne Kirke, nemlig i dens Forhold til Skolen. Naar en Stiftelse som Provstiet havde en Skole, hvis Bygning Provsten 1308 havde bygget,⁵⁵⁴⁾ hvis Rector og Disciple underholdtes af Provstiets almindelige Indtægter eller særegne til samme overdragne Eiendomme,⁵⁵⁵⁾ maatte den naturligt betragtes som hvilende paa Stiftels-

⁵⁵⁰⁾ Dette bestyres derved, at da Rigscaanzlerens Patronat faldt hen 1660, blev det Stiftsamtmand og Biskop, der strax (mod Sædvanen i Kjøbstæder) udøvede disse Rettigheder. (En Erklæring af Magistraten 1688 siger dette, samt at Magistraten Intet havde med dens Regnskaber at gjøre).

⁵⁵¹⁾ Saaledes 1573 (Ved. Sim. 2den D. 2det H. S. 164) en stor Byggegrund i Byen for 2½ Mark aarlig Afgift. Og den Dag idag opbeholder Kirken af 12 Huse og Gaarde i Byen kun en Jordstyk af 6 Rd. 3 Mk. 14 f.

⁵⁵²⁾ S. ovenf. S. 166.

⁵⁵³⁾ Et Forsøg paa at fornye Fæstet og forhøje Afgiften 1704 blev uden Frugt.

⁵⁵⁴⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 11.

⁵⁵⁵⁾ Rectors Pension, 24de Td. Korn, maa antages at hidrøre fra Provstiet (smid. og S. 100 og 160); Gamborg Provsti var givet til 12 Disciple (ovenf. S. 161); Biskoppen forsergede 32 (Ved. Sim. a. St.)

sen og ikke særlig paa Kirken (saaledes som ogsaa St. Knuds eller Albani Skole opretholdtes af St. Knuds Kloster).⁵⁵⁶⁾ Alligevel anvendtes Kirke-Ordinantsens Bud, at Kirkerne i Kjøbstederne skulde vedligeholde Skoler og Embedsboliger for Lærerne, paa Frue Kirke. Om det skete, saalænge den gamle Skole blev staaende selvstændig eller dog benyttedes til Skole,⁵⁵⁷⁾ vide vi ikke, saalidet som det er bekjendt, naar denne Skole blev sammensmeltet med den, som skulde være Byens eneste;⁵⁵⁸⁾ og selv efterat denne Forening var sket, synes det, at St. Knuds Kloster afholdt de Omkostninger, som mulig netop i den Anledning bleve fornødne til Udvidelsen af St. Knuds Skoles Bygning.⁵⁵⁹⁾ Men da St. Knuds Kloster var blevet seculariseret, blev det forlangt, at Provstiet skulde tage Deel i Omkostningerne ved den følgende Udvidelse af Skolen, og Provsten Arrild Hvitfeldt lod da udbetale 150 Rdl. af Frue Kirkes Midler, medens Lehnsherren paa St. Knud udrædede den større Part, ikke af St. Knuds Kirke, men af sit Eget 3: af Lehnets Indtægter.⁵⁶⁰⁾ Deslige Krav maatte saameget mere gjentage sig, som Cathedralsskolen ved St. Knuds Kirkes Adskillelse fra Leynet efterhaanden alene faldt St. Knuds Kirke til

⁵⁵⁶⁾ Kirke og Kloster havde fælles Kasse, og Skolen hvilede altsaa ogsaa paa Klostersk. ovenf. S. 41.

⁵⁵⁷⁾ 1539 fik den en Rector (ovenf. S. 163) og formodentlig en anden senere, Christen Christensen (Bloch f. O. S. 337), som derefter fik Provstiets Kirke Brugde.

⁵⁵⁸⁾ Maafee 1552 jf. ovenfor S. 34.

⁵⁵⁹⁾ 1554 fik Prioreren Befaling at forlænge Skolen; (D. Mag. 2, 74) og den Sten med hans Navn og Årstallet 1561, som dog nok oprindeligt har havt Plads i Skolen, (Henriks. Bidrag t. Odense Skoles Historie S. 13 Not.) kan være et Tegn paa Befalingens Efterlevelse; men hvad han gjorde, maatte skee paa Klostersk. Regning.

⁵⁶⁰⁾ Skolen blev dengang „bygget og forlænget 12 Ålen“ paa denne Maafe, (Jac. Mads. Visitation. S. 26) og dermed betegnes en Ombygning, der snart kaldes en ny Bygning, snart en Forlængning. Jf. Henriksen a. Skr. S. 15.

Byrde, og denne havde ved Overgangen til Sogneskirke 1618 kun faaet meget ringe Midler. I Maret 1628 befalede Kongen, at alle Kirkerne (i Odense) skulde bidrage til Skolens Bedligeholdelse;⁵⁶¹⁾ men da deslige Bidrag skulde maales efter enhver Kirkes Gyne, er det ikke rimeligt, at Frue Kirke bidrog Meget, og den synes at være ganske forfåaet ved den store Reparation af Skolen 1696, hvorimod den i det 18de Aarhundrede blev sat i stadig Contribution til at udrede Bidrag til Rectors Huusleie, efterat Rectorboligen var solgt; dens Bidrag ansattes dog kun til 4 Rdl., medens St. Knuds Kirke udredede 16 Rdl. og tillige alene skulde afholde Skolens Bedligeholdelse.⁵⁶²⁾ Denne lille Rest af Forpligtelse mod Skolen er blevet staaende, efterat Kirkens Forpligtelse imod den iøvrigt er bortfaldet.

Imidlertid maa Kirken dog under Rigscanclerens Patronat have fundet Udvei til det Nødvendige; thi der er ikke Spor af Forlegenhed for dens Bedligeholdelse eller for Opfyldelsen af dens andre Forpligtelser, saalange Patronatet varede. Maaskee har endog Patronatet bidraget til at redde Kirken, da der engang var Spørgsmaal om at skaffe St. Knuds Kirke Subsistensmidler ved at nedlægge Frue Kirke og forlægge Menigheden til den.⁵⁶³⁾ Kirkens betydeligste Indtægt var Tienden af Sognets store Landdistrict, om hvis Modtagelse in natura en aarlig Udgift paa Regnskabet vidner længe efterat denne Oppebørsel var ophørt;⁵⁶⁴⁾ Rigscancleren oppebar den formodentlig paa Provstegaarden eller i St. Jørgens Hospital,

⁵⁶¹⁾ Henrikf. a. St. S. 16 Not.

⁵⁶²⁾ Stiftsøvr. Ref. 2den Juni 1728 (i Bispe-Arch., Skolen Nr. 52.) St. Hans Kirke blev ganske fritaget, da den Intet eiede, og St. Knuds Kirke vedkjendte sig Forpligtelsen til at holde Skolen vedlige.

⁵⁶³⁾ Dvensf. S. 47.

⁵⁶⁴⁾ Rigetill 1718 til Kornup, Kallerup og Giby Mand aarlig 4 St. Daler af deres Sognekirke, see nedenf. Not. 575.

som ifølge Sagnet blev benyttet til Kirkelade efter Reformationen og laae under Provstiet.⁵⁶⁵⁾ Mindre Indtægt kan Kirken have havt af Begravelser, da den ikke var meget søgt udenfor Sagnet, men adskillige rige Borgerfamilier og enkelte Adelsmænd havde dog deres Leiesteder der.⁵⁶⁶⁾ Af Stolestader havde den Intet i Canzlerens Tid, idetmindste intet Bist, og det er ikke bekendt, om han benyttede Kirkens Ret til at begjære Tilskud af Menigheden under denne Form.⁵⁶⁷⁾ I Canzlerens Tid fik Kirken en ny Syv-Klokke 1589 og en Stormklokke, hvorpaa Arilo Hvitsfelds Navn findes.⁵⁶⁸⁾ Af private Belgjorere kendes Jf. Ida Schenkel, som 1601 lod Prædikestolen opsætte og 1639 prydede Kirken med et Epitaphium,⁵⁶⁹⁾ og Jf. Pernille Lykke, som deelte en liden Rente mellem de Fattige og Kirken.⁵⁷⁰⁾

Ved Provstiets Inddragelse blev Frue Kirke behandlet som en kongelig Kirke, og kom strax under Stiftsfriverens Bestyrelse og Kirkecommissairens Overbestyrelse,⁵⁷¹⁾ indtil den omtrent 1672 tillige indordnedes i den almindelige Bestyrelse af Kjobstedkirker ved Stiftsøvrigheden, idet Sognepræsten reviderede Kirkeværgens Regnskab og Bysogden var Kirkefriver. Tilslidst bleve disse tvende Kirkens Inspection, nu i Forening med en Borgerrepræsentant.

Da Kirkefriveren Rasmus Andersen overtog Frue

⁵⁶⁵⁾ Bloch a. Et. S. 588.

⁵⁶⁶⁾ Ifær Familien Mule og flere Borgemeistere. Jf. Pont. D. III.

⁵⁶⁷⁾ Efter Rec. 1643 1—4—42.

⁵⁶⁸⁾ Ved. Sim. a. Et. 3die D. S. 38. Pont. D. III, 445.

⁵⁶⁹⁾ Pont. D. III, 445, og Marm. Dan. I, p. 227.

⁵⁷⁰⁾ Hofm. Fund. V, 220.

⁵⁷¹⁾ Efter Rasmus Andersen, som døde 1675 og er begravet i St. Knuds Kirke, (Pont. D. III, 593) blev Borgemeester Jens Madsen Stiftsfriver; men fra samme Tid førte han ikke mere Regnskabet, ifjont han vel fik 1 Rdl. i Stiftsfriverpenge. Generalcommissairen var Plum, hvis Løn ogsaa ophørte 1675.

Kirke, vare dens oeconomiske Bilskaar lidet gunstige: dens Korntiende var bortfæstet for 15 Pd. 4 Skp. Rug (3: 37½ Td.) og 14 Pd. 8 Skp. Byg (3: 43 Tønder), og dens andre Indtægter vare meget ubetydelige, saaat den hele aarlige Indtægt var mellem 200 og 300 Daler (3: 800—1200 Mk.). Paa den anden Side havde den endeel faste Udgifter, som maa ansees arvede fra Provstens Bestyrelse, saasom Organistens betydelige Løn, 164 Mk.,⁵⁷²⁾ Klokkerens 98 Mk., 4de Lecties Hører fik 12 Mk., Vælgetræderen 12 Mk., en Trompeter (Basunblæser) 32 Mk., Uhrmageren 20 Mk., og Giby, Korup og Killerup Mænd 16 Mk., hvilket i Forening med endeel smaa Afgifter til Geistlige og Andre allerede udgjorde næsten Halvparten af Indtægten, og nu kom Stiftsfriverens og Kirkecommissairens Løn til, 12 Mk. og 15 Mk., og flere af Regjeringen paabudne Afgifter, hvoriblandt Princessesteyr 1664 til Beløb 120 Mk. Alligevel skulde Kirken vedligeholde ikke alene sig selv, men begge de Geistliges og Klokkerens Residenter. Kirken trængte allerede stærkt til Reparation 1671, og man maatte see sig om efter nye Indtægter. Under 10de Jan. 1672 forordnede derfor Stiftsøvrigheden, at de, som havde Stolestader, skulde komme Kirken til Hjælp ved aarlig Afgift de øverste Stole paa begge Sider tilhørte Kongen og Dronningen, de øvrige skulde betales efter deres Beliggenhed; tillige blev sat Tæxt for Gravsteder og Klokker, som fornyedes 1682.⁵⁷³⁾ Udentvivl indbragte Stolestaderne i Tidens Løb ikke meget, og Begravelser tilførte ikke heller denne Kirke betydelige Indtægter, thi Summerne, som testamenteredes til Vedligeholdelse, gave lidet

⁵⁷²⁾ Dens. S. 187, her angivet til Penge efter det første Regnskab fra 1664.

⁵⁷³⁾ Begge Actst. i den ældste Regnskabsprotocol.

Overskud eller vare ikke store.⁵⁷⁴⁾ Nogle smaae Udgivter fjer-
nedes, saasom den besønderlige Afgift til Tiendeyderne.⁵⁷⁵⁾
Men den bedste Bei til at forbedre Kirkens Vilkaar vilde have
været at vinde et høiere Udbytte af Tienden; men da den af
Kirkecommisfaiiren 1666 og atter 1674 var blevet bortfæstet
paa de gamle Vilkaar, hvilket maaskee dengang var antageligt
nok,⁵⁷⁶⁾ erhvervede Landcommisfaiir Otto Pedersen sig
1692 kongelig Benaadningsbrev paa, at denne Kirketiende,
paa hvilken han havde tilkjøbt sig det daværende Fæste, maatte
forblive under hans Sædegaard Hollufgaard;⁵⁷⁷⁾ som Folge
heraf maatte Stiftsøvrigheden 1721, da den blev fæstledig,
fæste denne Tiende til Gaardens daværende Gier Justitsraad
Iver Andersen, der tilbød sig at betale 100 Rdl. i Ind-
fæstning, og med Undtagelse af en Forhøielse af Indfæstningen
til 160 Rdl. har fra den Tid hverken Afgift eller Indfæstning
kunnet lade sig forandre, hvor ufordeelagtig end Handelen er
for Kirken.

Kirkens trange Vilkaar bleve især følelige, da den 1740
behøvede en omfattende Reparation, der først var anslaaet til
c. 3000 Rdl., men dog nedbragtes til 2300 Rdl. I total
Mangel paa Hjælpemidler henvendte man sig til Kongen.
De Geistlige og Kirkeværgen forestillede, at ingen Kjøbstedkirke

⁵⁷⁴⁾ Dog vilde General Devigs Begravelse under Sacristiet 1680 have
været at undtage, da den ledsagedes 1691 med en heel Bondegaard,
dersom ikke netop kun en bestemt Landgilde af 12 Rdl. var blevet til-
lagt Kirken. Gaarden blev solgt 1715 for 240 Rdl., der stode hos
Præsten og senere laantes til St. Hans Kirke. Hofm. Fund. V, 218
og VI, 295—98. Jf. Schack 5te Bd. S. 12.

⁵⁷⁵⁾ Det blev omsider i Aaret 1718 befundet, at denne Udgift var ujem-
let som en Levning fra den Tid, da Bønderne bragte Tienden i na-
tura og havde faaet de 4 Rdl. til D.

⁵⁷⁶⁾ Afgiften er Matriculens Skyldfæstning. Indfæstningen var 1666 kun
30 Dal., men 1674 dog 88 Dal.

⁵⁷⁷⁾ Kongebr. 30te Jan. 1692.

skulde findes i flettere Stand, og anholdt om enten at faae Kirkens Tiende frigjort igjen eller at faae Hjælp ved en Collect. Kongen bevilgede da under 22de Jan. 1740 Kirken 1 Rdl af hver Kirke i Fyen, en Veffencollect ved alle Kirker og en Collectbog ligeledes i Fyen alene; hvorhos han bød, at Stiftsøvrigheden skulde ligne det Øvrige paa Odense By og sætte Menighed fremtidig for Kirkeskat. Det hele Udbytte af den bevilgede Contribution og Indsamling blev 324 Rdl., og det var umuligt at ligne det Manglende paa Byen. I denne Forlegenhed kom den virksomme Capellan Sal. v. H. aften sin Kirke tilhjælp; han tilbød at skaffe 300 Rdl. som Gave af Menigheden og udfastede en Plan til at udføre Arbeidet med egne Kræfter; denne blev vel ikke ganske fulgt af Stiftsøvrigheden, men i Tillid til hans Løfte indstillede den, at 200 Rdl. maatte lignedes paa de to andre Sogne og det Manglende laa- nes. Kongen bifaldt det og fritog Kirken for at vedligeholde Embedsboligerne, saalænge som den havde Gjæld.⁵⁷⁸⁾ Paa denne Maade og mod en Gjæld af 1300 Rdl. til Hospitalet og Communitetet erholdt Kirken en fuldstændig Reparation, ved hvilken Tagene bleve fornyede, Gulvene omlagte, alle Stole gjorte af Nyre, og under den nidkjære v. H. aften's Med- virkning, der selv kort efter blev Sognepræst, blev Kirken snart istand til at begynde at afdrage sin Gjæld.

Kirkeskatten blev saaledes dengang undgaaet; de fornødne Midler erhvervedes ved en rigeligere Indtægt af de nye Stoles stader, som vidner om en håderlig Nidkjærhed baade fra Me- nighedens og fra Præsternes Side; ethvert Stolestade ligetil Klapperne i Sidegang og Hovedgang vare udleiede eller fæstede ved Midten af det 18de Aarh., og de indbragte omtrent 200 Rdl. aarlig, saaat Kirkens Indkomst steg til 5 à 600 Rdl.

⁵⁷⁸⁾ Nrc. 10de Jan. 1741.

Tillige var den ved Rsc. 24de April 1741 for stedse befriet for Præsternes Embedsboliger.

I Løbet af det 18de Aarh. sidste Deel forøgedes Kirkens Midler med endeel Capitallegater,⁵⁷⁹⁾ og efterhaanden afbetaltes dens Gjæld; i det nittende Aarhundrede benyttede den 1806 den gunstige Leilighed til at erhverve den herlige Altertavle fra Graabrødrekirke, hvis Opfattelse og Transport kostede over dobbelt saameget som Indkjøbet;⁵⁸⁰⁾ den gamle Tavle blev solgt 1812 for 80 Rdl.⁵⁸¹⁾ Men ved Pengevæsenets Forandring geraadede Kirken atter i en betydelig Tilbagegang. Forgjæves stræbte Kirkens Forsvar i Aaret 1822 at bøde paa denne ved Gjenerhvervelse af de Kirken tilhørende Jorder, som vare fæstede til Sognekaldet, og ved hvis Afhændelse den fornødne Sum til en Hovedreparation formeentes at kunne indvindes.⁵⁸²⁾ De bleve endnu for den daværende Sognepræst (Embedstid ved Kaldet mod den tidligere Afgift af 15 Rd. Byg.⁵⁸³⁾

Kirken maatte derfor omsider gribe til det allerede forlængst paaviste Middel at søge det Fornødne hos Menigheden. Dette var allerede steet 1822 for St. Knuds Kirkes Vedkommende ved en Hjælpekat, og da en betydelig Reparation i Aaret 1825 var fornøden, erhvervedes en kongelig Ref. af 7de

⁵⁷⁹⁾ Schaaff Fund. 5te Bd. S. 12.

⁵⁸⁰⁾ Transport og Opstilling kostede 462 Rdl. 2 Mk.; Muren i Choret maatte gjennebrødes, for at bringe den ind.

⁵⁸¹⁾ Den blev kjøbt af Baron Stampe til Stampenberg, og er altsaa formodentlig anbragt i en sjællandsk Kirke. Det er rimeligviis den samme Altertavle, som Kirken havde anskaffet i Provst Uenes Tid, (s. ovenf. S. 160 Not. 451).

⁵⁸²⁾ Stiftsøvrigheden antog dengang, at de tilhørte Kirken; de bleve udbudte til Salg, men da der kun blev budt 3381 Rbd. for samtlige 49 Rd. Land, fandt man det utilraadeligt at sælge dem, og Kirken fik ikke engang højere Afgift.

⁵⁸³⁾ Ref. 11te Dec. 1822 s. ovenfor S. 182.

Jan. 1826 for Paaligning af en lignende Hjelpeſkat i Frue Sogn, der beløb ſig til c. 478 Rbd. Ved denne blev Tranſgen afhjulpet, ſaaat Kirken baade 1835 kunde ophæve Stoleſtadepenge og fra 1840 af endog undlade at opkræve den halve Hjelpeſkat. Uden fremmed Hjelpe kunde den endog ſee en meget omfattende Reparation imøde i Maret 1839. Den vandt nemlig i Maret 1846 omſider en forøget Indtægt af ſine Jorder, idet Spørgsmaalet om Kirkens eller Sognekaldets Eiendomsret til diſſe endelig ved Vacance i Præſtekaldet blev afgjort, ſaaledes at de deeleſtes mellem begge, hvorved Kirken erholdt fri Raadighed over omtrent 19 Td. Land (Koruplykken) ſamt Renten af 400 Rdl. af Kaldet, iſtedetfor den tidligere aarlige Afgift af dette⁵⁸⁴⁾ — et Reſultat, ſom man temmelig vilkaarlig udbragte for at ſee ligeligt paa begge Stiftellers Lærd, da Meningerne vare ſaa ulige og vaklende i Henſeende til det egentlige Retsspørgsmaal, om Kirken havde Diſpoſitionsret over Jorderne, eller de vare (ſom de andre til Private fordmum fæſtede Jorder)⁵⁸⁵⁾ blevne Fæſterens Eiendom mod den nedarvede Afgift. Ved Bortfæſtning af denne Jord (paa 9 Aar) erhvervede Kirken en aarlig Indtægt af 300 Rdl. iſtedetfor de 15 Td. Byg, ſom de ſidſte Præſter havde ſvaret.

Ved de ſaaledes forøgede og bevarede Indtægter er Kirken nogenledes betrygget med Henſyn til det allernødvendigſte; men det gjør dog et ſørgeligt Indtryk at ſee en vel ſunderet Kirke ſaaledes indſtrænket til det Læveligſte og henviſt til Menighedens Hjelpe, hvor den havde rige Midler i ſit Eget, derſom det ikke var den berøvet: den halve Tiende af over 305 Td. Hartorn, ſom tilhører den, er ved Perpetuationen til en Herregaard indſoundet til tredie Delen af dens Værdie.

⁵⁸⁴⁾ Rgl. Ref. af 24de Juli 1845.

⁵⁸⁵⁾ See ovenfor S. 192 og Not. 553.

Dette Misforhold vil dobbelt føles, dersom engang Landdistriktet skulde kunne faae sin egen Kirke, som det vel kunde behøve; da vilde ikke engang den hele Tiendeafgift være tilstrækkelig til at vedligeholde denne, medens Sogneboerne udrede mere, end dertil behøvedes.

I de sidste Aar har Frue Kirke modtaget en overordentlig Forbedring; efterat den i Krigsaarene var blevet benyttet til Baredepot, er dens Indre i Aarene 1851—52 blevet fuldstændigen omdannet, overeensstemmende med nyere Tids Smag og Fordringer, saaat den afgiver en særdeles hyggelig og lys Helligdom, hvori den prægtige Altertavle har en værdig Plads. Dens Ydre og især dens Omgivelser har ligeledes modtaget Forbedring, saaat den tillige vil danne en støn Prydelse for Byen. Men desværre har Arbeidet ikke kunnet strække sig til den mærkelige Altertavle, hvis tilbørlige og kunstforstandige Restauration vilde medtage en meget betydelig Sum. Et Kunstværk, som dette, er vel ikke heller af de Ting, som en ubemidlet Kirke kan være istand til at vedligeholde saaledes som det fra et høiere Standpunct maatte fordres, ligesaa lidt som nogen Kirke (i det mindste ikke nogen almindelig Sogneskirke) har kunnet lade et saadant forfærdige. Men naar Fortids Fromhed har skænket saadanne Gaver til at pryde et Guds Hus, turde det vel ei heller være umuligt, at følgende Tiders gode Villie vilde række hjælpsom Haand til dets Vedligeholdelse, hvor det findes og omhyggeligen bevares og freddes.⁵⁸⁵⁾

⁵⁸⁵⁾ En liden Beskrivelse af den findes af Müller (Ødense 1813), men en fuldstændigere og høist interessant kan ventes offentliggjort i Kirkehistoriske Samlinger af Pastor Dr. Viborg.

Tillæg og Berigtigelser.

- S. 24 Not. 47. Christian den Anden opholdt sig 1521 i Dronningegaarden (V. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 148), men dersom den efter Dronningens Død blev besat med Nonnerne allerede 1522 (1ste Sept.), maa den Gaard, som han beboede i Jan. 1523 og kaldte „sin Gaard i Odense“, være en anden Kongegaard. (Emfib. S. 156).
- S. 34 R. 7. Om St. Jørgens Gaards senere Historie s. Pont. Danske Atl. VI, 607.
- S. 46 R. 14. Kongebrevet af 1589 omtales ogsaa af Jac. Madsen (Visitatb. S. 31), og de til St. Knuds Kirke derved henlagte Tien-der siges at beløbe sig til 18 Pd. Korn. Ligeledes sees det (af samme Skrift), at denne virksomme Biskop satte private Belgjørerers Bistand i Requisition; han fik en Præbendestol til Kirken (1590) af Eiler Brochenhuus til Rastebøl, og Penge til nye Vinduer (1591) af Jyens Adel.
- S. 50 R. 6. En af Klosters Gæder, Kjøbmand Eilshov, lod paa Ladens Plads opføre de 3 Huse, som han skænkede til Fribolig for Trængende. (D. Atl. VI, 607).
- S. 52 R. 28. Fjunds læs: — Fjund.
- S. 52 R. 29. dette. — udslettes (.)
- S. 58 R. 22 og Not. 157. Til det, som hidtil har været bekendt om Mag. Jørgen Simonsen, kan tilføjes, at han havde mange Børn og megen Sorg i sin Familie, thi han mistede 8 Børn i Løbet af 14 Aar før 1587. Dette omtales i Fortællerne til de af ham i dette Aar udgivne Smaaskrifter. Det ene af disse er ogsaa urigtigen benævnet i vore Literaturlexica (Worm 2, 382 og Nyerup S. 556); det har Titel: „tvoende Tractater, den første et Trøsteskift for frugtfulde Qvinder og Barfjelqvinder, den anden en Underviisning for Foster-Moderer efter Rgl. Maj. Ordinance.“ Dette lille Skrift er 88 S. i lille 8vo; den første Tractat er tilegnet Odense Byes frugtfulde Danneqvinder og Barfjelqvinder og er et ærligt og fromt Ord af en kristelig Sjælesørger; den anden er henvendt deels til Dyrigheden, som bør drage Omhu for Jordemødres Ansættelse, deels til disse selv, i Samklang med de i Kirke-Ordinansen givne Anbyndinger. Fostermoder siges at bruges i somme Lande (Provinser) eensbetydende med Jordmoder (som ogsaa i Vid. Selsk. Ordbog bemærkes); men det sidste Navn udspringer af Jordfærd eller Begravelse, fordi Jordmoderens Forsømmelighed saa let kan blive Mærke dertil.
- S. 63 Not. 172. Ligeledes betalte Frue Kirke for Ringning hver tredje Uge, s. S. 186 Note 532.
- S. 64 Not. 177. Dette hidrører fra, at Hospitalet havde kjøbt Hæjselagergaard 1725 som Prioritetshaver og solgte den igjen 1726 med Und-

tagelse af Uhret og en Kaffelovn, som Kjøberen, Commerceraad Baggesen, ikke vilde afsjæbe det. (Bispe-Arch. Gudme S. Nr. 26.) Herved berigtiges ogsaa Rækken af denne Gaards Giere i Danske Atlas III, 558.

- S. 81 Note 234. Foran disse Klokkere kendes endnu Hans Hebbe Ringer 1680 og Jørgen Schrøder Klokker ved St. Knuds Kirke 1683 (s. S. 186 Note 532). Hvoraf sees, at Navnet ogsaa først da opstod ved Domkirken.
- S. 88 L. 24. Denne Kirkestat paa St. Knuds Menighed, som blev paa-
lagt 1822, er ophævet fra 1850.
- S. 109 Note 318 tilføies: s. ovenf. S. 96 Not. 274.
- S. 119 L. 23. St. Hans Kirke fik saaledes engang 200 Rdl., som Kong Christ. 5. paalagde en Adelsmand at betale for en overordentlig Dispensation til Egtteskab i forbudet Led, og ligeledes andre vilkaarligen dicterede Bøder, saasom 180 Rdl., som to Præster maatte bøde for en Vielse 1695. (Bispe-Arch. Ødense S. Nr. 10).
- S. 129 L. 12. 1660 læs: — 1560.
- S. 144 L. 22. Mogen læs: — Mogens.
-

